

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorutdanning for 8-13

Vårsemesteret, 2023

Åpen

Forfatter: Ole Gunnar Vålandsmyr

Veileder: Kristian Steinnes

Tittel på masteroppgaven: Fra kongofarere til Moland og French – En analyse av pressens fremstillinger av norske leiesoldater i Kongo

Engelsk tittel: From “kongofarere” to Moland and French – A study of how the press portrays Norwegian mercenaries in the Congo

Emneord:

Kongo

Leiesoldater

Moland og French

Kongofarere

Norsk presse

Antall ord: 29074

+ vedlegg/annet: 31598

Stavanger, 11.07.2023

Sammendrag

Denne studien undersøker hvordan norsk presse har fremstilt norske leiesoldater i Kongo. Det er norske aviser som har blitt analysert gjennom Nasjonalbibliotekets digitale database, og periodene jeg undersøker er 1885 til 1908, og 2009 til 2013. Det er forholdsvis de norske kongofarerne som meldte seg som offiserer i Fristaten Kongo, under Kong Leopold II, og Moland og French som har blitt analysert. I tillegg til å undersøke hvordan pressen fremstilte de norske leiesoldatene har det også vært en hensikt å undersøke hvordan tiden har forandret fremstillingen. Dette ledet til følgende problemstilling: På hvilken måte har norske leiesoldater i Kongo blitt fremstilt av pressen i den norske offentligheten i periodene 1885 – 1908 og 2009 – 2013, og hvordan har tiden vært med på å endre fremstillingen mellom de to periodene? For å finne svaret på dette ble det tatt i bruk kritisk diskursanalyse inspirert av Norman Fairclough, og det har blitt undersøkt i lys av et teoretisk grunnlag basert på postkolonialisme og Edward Saids orientalisme. Funnene i oppgaven viser at norsk presses fremstilling av leiesoldatene er ambivalent, og det vises både til avisartikler som støtter leiesoldatene, men også artikler som retter kritikk mot dem. I den første perioden er pressens fremstillinger i stor grad preget av orientalisme, og forholdet mellom kolonist og kolonisert blir tydeliggjort. Det er også en fremtredende annengjøring av kongoleserne som er med på å legitimere leiesoldatenes handlinger, og kongoleserne blir i stor grad fremstilt som ville kannibaler, fremfor uskyldige ofre. De samme tegnene kan man finne i den andre perioden, men forskjellen her er at pressen etter en to ukers periode innser sine feil. Det blir publisert artikler der pressen reflekterer over egne fremstillinger av Kongo-saken, og det kommer frem at kolonialistiske holdninger har blitt formidlet. Samtidig er det også en fremtredende sympatidekning av Moland og French, og pressen stiller seg til tider mer kritiske ovenfor rettsvesenet til Kongo i forhold til de norske leiesoldatene. I studien blir det også undersøkt hvordan pressens fremstillinger av kongoleserne er med på å påvirke fremstillingen av leiesoldatene, og det viser seg at det dannes et helt annet bilde av begge sakene basert på hvordan pressen fremstiller kongoleserne. Til å ha bedrevet det uetiske yrket leiesoldat viser det seg at norsk presse har stilt seg ukritiske til nordmennene ved flere anledninger, og det er en stor forskjell på «vi» og «dem» i pressens fremstillinger. Samtidig understrekes det at det er en diversitet blant fremstillingene, og norsk presse har ikke hatt én tydelig agenda gjennom deres fremstillinger, men flere. Kongofarerne ble fremstilt både som helter og skurker, og Moland og French ble fremstilt både som ofre og skyldige. Tidsforskjellen mellom periodene har gjort at orientalisme og har blitt mindre fremtredende, selv om det er til stede i begge perioder. Pressen har i hovedsak utviklet seg positivt.

Abstract

This study examines how the Norwegian press has portrayed Norwegian mercenaries in the Congo. Norwegian newspapers have been analyzed through Nasjonalbibliotekets digital database, and the periods I am examining are 1885 to 1908, and 2009 to 2013. It is the Norwegian men who signed up as officers in the Congo Free State, under King Leopold II, and Moland and French which has been analyzed. In addition to investigating how the press portrayed the Norwegian mercenaries, I also investigated how time has changed the portrayal. This led to the following research question: In what way have Norwegian mercenaries in the Congo been portrayed by the press in the Norwegian public in the periods 1885 – 1908 and 2009 – 2013, and how has time impacted the portrayal between the two periods? To find the answer to this, critical discourse analysis inspired by Norman Fairclough was used, and it has been examined by using post-colonialism and Edward Said's Orientalism as the theoretical foundation. The findings in the thesis show that the Norwegian press's portrayal of the mercenaries is ambivalent, and reference is made both to newspaper articles that support the mercenaries, but also articles that criticize them. In the first period, the press's portrayal is largely characterized by orientalism, and the relationship between colonist and colonized is made clear. There is also a prominent othering of the Congolese, this leads to legitimization of the mercenaries' actions, and the Congolese are largely portrayed as wild cannibals, rather than innocent victims. The same pattern can be found in the second period, but the difference here is that the press realizes its mistakes after a two-week period. Articles are published in which the press reflects on their own portrayal of the "Congo-case", and it emerges that colonialist attitudes have been conveyed. At the same time, there is also a prominent sympathetic coverage of Moland and French, and the press is sometimes more critical of the Congolese judiciary compared to the Norwegian mercenaries. The study also examines how the press's portrayal of the Congolese influences the portrayal of the mercenaries, and it turns out that a completely different picture is formed of both cases based on how the press portrays the Congolese. To have pursued the unethical profession of mercenary, it turns out that the Norwegian press has been uncritical of the Norwegians on several occasions, and there is a big difference between "we" and "them" in the press's representations. At the same time, it is emphasized that there is a diversity among the portrayals, and the Norwegian press has had different agendas. "Kongofarerne" were portrayed as both heroes and villains, and Moland and French were portrayed as both victims and guilty. The time difference between the periods has meant that Orientalism has become less prominent, although it is present in both periods. The press has mainly had a positive development between the two periods.

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært både spennende og utfordrende. Å produsere studier innenfor historiefeltet er noe som engasjerer meg, og prosessen med masteroppgaven er intet unntak. Det har vært en givende periode med forskning som interesserer meg, og det har ført til en oppdagelse av hvor omfattende det historiske forholdet mellom Norge og Kongo er. Jeg vil rette en takk til min første veileder, Jonas Fossli Gjersø. Uten deg hadde jeg ikke kommet på sporet av de norske kongofarerne, og din introduksjon til forskningen som ble drevet rundt dem var nytt for meg. Etter du gikk ut i pappaperm ble jeg tildelt min nye veileder, Kristian Steinnes. Deg vil jeg også rette en stor takk til, og din evne til å vise engasjement og samarbeidsvilje ovenfor masteroppgaven har vært en av de største grunnene til at jeg fikk fullført. Du har vært tilgjengelig når det trengtes, og du har kommet med dyktige innspill til skrivingen min. Angående det faglige vil jeg også rette en takk til Espen Wæhle. Du hjalp meg villig i startfasen av oppgaven, og forskningslitteraturen du delte med meg har blitt tatt godt i bruk. Ditt engasjement innen forskning på nordmenn i Kongo åpnet døren for meg. Jeg vil også rette en takk til mine nærmeste medstudenter som jeg har arbeidet mye sammen med underveis, og kollokviegruppen B-gjengen har vært med på å gjøre prosessen til motiverende, inspirerende og ikke minst morsom. Våre samlinger har hjulpet meg gjennom masteroppgaven, og samspillet vårt har vært uvurderlig i skriveprosessen. Det har vært en glede å sitte med dere på UiS, spesielt da vi alle tre leverte til en utsatt frist på grunn av diverse omstendigheter. Jeg vil også rette en takk til mine foreldre som har hjulpet meg med små ting i hverdagen slik at jeg har kunnet rette fokuset mitt inn mot masteroppgaven. Ettersom fysiske helseplager med kroniske smerter har gjort arbeidet med masteroppgaven til svært krevende så har deres hjelp gjort at jeg har fått bruke energien der det trengs.

Jeg står selv ansvarlig for alle feil og unøyaktigheter i oppgaven.

Ole Gunnar Vålandsmyr
Sandnes, juni 2023

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Abstract	3
Forord	4
1. Innledning	7
1.1 Hvorfor trekke linjer fra de norske kongofarerne til Moland og French?	8
1.2 Problemstilling.....	9
1.3 Historiografi – De norske kongofarerne	10
1.4 Historiografi – Kongo-saken	15
1.5 Tilnærming.....	18
1.5.1 Begrepsavklaring	22
1.6 Empiri og metode.....	23
1.6.1 Modernisering av språk i avisartikler.....	25
1.6.2 Kritisk diskursanalyse	26
2. Historisk bakgrunn	28
2.1 Partipressen og Norske avisers politiske tilknytning.....	28
2.1.1 Hva med lokalavisene?	29
2.2 Kong Leopold II og opptakten til Fristaten Kongo.....	29
2.3 Moland, French og Kongo-saken	34
3. Analyse og diskusjon av pressens fremstillinger av kongofarerne	39
3.1 Bekreftelse på kongofarerne som leiesoldater, og avsløring av pressens agenda i Dagbladet	39
3.2 Kongofarernes egne beretninger – «i sivilisasjonens navn».....	41
3.3 Gjentakende mønstre i fremstillingene – kongolesere som ville kannibaler	43
3.4 Kongofarerne slipper unna kritikken.....	45
3.5 Pressen stiller seg ukritiske til kongofarernes beretninger	46
3.6 Kritikk av Kongostaten	47
3.7 Social-Demokraten med kritikk av Kongostaten og «de hvite».....	49
3.8 Kongofarernes fremstilling som barske og mandige	52
3.9 Reflektert artikkel i Moss Aftenblad mot slutten av Kongostatens levetid.....	53
4. Basert på analysen av norsk presse sin fremstilling av nordmenn som leiesoldater i Kongostaten, hvilke gjentakende mønstre finner vi?	56
4.1 Funnene sett i lys av postkolonialisme og orientalisme	60
5. Analyse og diskusjon av pressens fremstillinger i Kongo-saken med Moland og French	61
5.1 Mediedekningen av Kongo-saken som forskningsobjekt	61
5.2 Hvor ble det av skyldspørsmålet?.....	62
5.3 Kritikk av pressens fremstillinger av Kongo-saken	62
5.4 Kvantitativ analyse av Kongo-saken.....	65

5.5 <i>Det kritiske skiftet i september</i>	66
5.6 <i>Dødsdommens påvirkning av fremstillingen</i>	67
5.7 <i>Forskjeller på abonnementsavis og løssalgsavis</i>	69
6. Konklusjon	71
8. Litteraturliste:	77

1. Innledning

Opp gjennom historien har nordmenn ved flere anledninger deltatt i konflikter som leiesoldater, og blant annet finnes det gjentagende tilfeller med norske leiesoldater i Kongo. Helt siden 1800-tallet har norske aviser skrevet om nordmenn i Kongo, og forholdet mellom Norge og Kongo har en lang historie. Spesielt de norske kongofarerne som tjenestegjorde for Kong Leopold II i Fristaten Kongo har blitt mye omtalt, både i media og innen historisk forskning. De norske kongofarerne har lenge vært glemt her hjemme, men i nyere tid har de igjen blitt brakt frem i lyset. I dag vet vi om de grusomhetene som skjedde under Kong Leopold II sitt styre i Fristaten Kongo, et av historiens verste skrekkregimer, og det kan for mange virke utenkelig at norske menn deltok i militær tjeneste for dette landet som drepte og undertrykte flere millioner av innbyggerne i den lokale kongolesiske befolkningen. Disse norske leiesoldatene ble flittig nevnt i norsk presse under Kongostatens levetid, 1885 til 1908, men hvordan ble de egentlig fremstilt?

Det finnes også nyere og mer kjente eksempler på norske leiesoldater i Kongo, og fengslingen av Tjostolv Moland og Joshua French i 2009 resulterte i en av Norges mest omtalte nyhetssaker gjennom tidene. Dette var to nordmenn som anklagdes for leiesoldatvirksomhet og drap i Kongo, men dekningen av saken i norsk presse fikk til tider en noe annen fremstilling. Ifølge samfunnsdebattanten og journalist Halle Jørn Hanssen har Kongo-saken blitt nevnt cirka 40000 ganger i fra 2009 til 2019, og dette er usedvanlig store tall for en sak med afrikansk bakgrunn.¹ Det er med andre ord utvilsomt et tema som skaper stor interesse i Norge, og det engasjerte stort sett en hel befolkning. Saken har i ettertid også fått mye oppmerksomhet på bakgrunn av måten pressen håndterte nyhetsbildet, og om hvordan ting kunne blitt gjort annerledes.

Hensikten med denne oppgaven er å undersøke hvordan norske leiesoldater i Kongo har blitt fremstilt i norsk presse. Jeg tar utgangspunktet i de norske kongofarerne som meldte seg som offiserer for Fristaten Kongo, samt Moland og French. Det er to ulike perioder som blir analysert, 1885 til 1908, og 2009 til 2013, altså frem til Moland sitt dødsfall. Videre ønsker jeg å undersøke hvordan fremstillingen av norske leiesoldater i Kongo har forandret seg, og på hvilke måter. Dette er basert på de to utvalgte periodene. Eventuelle likheter er også av interesse, altså om det finnes gjentagende mønstre i fremstillingene fra de to periodene. En vesentlig del av studien handler også om å se på samspillet mellom fremstillingen av de norske leiesoldatene opp mot fremstillingen av Kongo og kongoleserne. Dette er to elementer i

¹ Halle Jørn Hanssen, «Kampanjen for å redde to leiesoldater på oppdrag i Kongo», i *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende* (Oslo: Frekk Forlag, 2020).

pressens fremstilling som henger sammen, og det vil derfor være vanskelig å undersøke den ene uten å undersøke den andre. Her er jeg ute etter å finne ut om nordmennene for eksempel ble forsøkt skånet i pressen, og om Kongo ble presentert hovedsakelig i et negativt lys. Grunnlag for teorier som dette finner man blant annet ved å undersøke orientalisme, noe jeg kommer tilbake til. Videre vil jeg se om det er noen tydelige mønstre for hvordan leiesoldatene i Kongo blir fremstilt i pressen i begge periodene. Eller er det slik at det er et tydelig skille fra imperialistisk tidsalder til postkoloniale tider? Det er tross alt over 100 år mellom de valgte periodene, og jeg er her interessert i å identifisere gjentakende mønstre som er til stede i begge periodene, og på hvilke måter pressens fremstilling av norske leiesoldater og Kongo har endret seg.

1.1 Hvorfor trekke linjer fra de norske kongofarerne til Moland og French?

Både de norske kongofarerne som meldte seg som offiserer til Kongostatens tjeneste, samt Moland og French, går inn under definisjonen på leiesoldat (se under). Dette i seg selv er noe av bakgrunnen for sammenligningsgrunnlaget, og det er altså snakk om personer som går under samme betegnelse. Begge sakene har også blitt omtalt mye i pressen, og begge grupper har vært til stede i Kongo. At det er snakk om nordmenn i Kongo ved begge anledninger støtter også opp under sammenligningsgrunnlaget. Den første perioden er under kolonialismens brutale påvirkning, og den andre perioden er post-kolonial. Her er jeg interessert i å finne ut om kolonialismen, kontra post-kolonialistisk tid, preger pressens fremstilling av de norske leiesoldatene. Som nevnt så er det også snakk om leiesoldater, et negativt ladd begrep, altså en status som oftest anses som uetisk. Både de norske kongofarerne, samt Moland og French, har angivelig vært med på å drepe uskyldige personer, for egen vinnings skyld. Her er det interessant å undersøke hvordan pressen stiller seg til forholdet mellom nordmennene og Kongo. Kan det være en tendens til at nordmennene blir skånet for kritikk, mens Kongo blir skjevt fremstilt som primitive og som «de andre»? Og vil dette utfallet vise seg å være det samme for begge sakene, eller har stereotypien om Kongo og kongolesere dabbet av med årene?

I bunn og grunn er det altså flere likhetstrekk mellom de norske kongofarerne og Moland og French, og det er basert på dette grunnlaget at jeg velger å sammenligne fremstillingen deres i pressen opp mot hverandre. Det skal sies at det også er forskjeller, for eksempel så tjenestegjorde kongofarerne for Fristaten Kongo, under Leopold II, mens Moland og French tok private oppdrag for et «sikkerhetselskap». Kongofarerne som engasjerte seg som offiserer var også langt flere enn duoen Moland og French, og selvfølgelig var tidsalderen

og verdensbildet ulikt det vi har i dag. For eksempel er kunnskapen som er tilgjengelig for nordmenn om Kongo og kongolesere en helt annen i 1885, kontra i 2009. Det er altså en viktig forskjell ved at de tidlige norske kongofarerne var offiserer, mens Moland og French tok private oppdrag. I det store bildet så mener jeg imidlertid at det er flere likheter enn ulikheter mellom de to gruppene, og derfor grunnlag for å sammenligne deres fremstilling i pressen som norske leiesoldater i Kongo.

1.2 Problemstilling

Det drives fremdeles relevant forskning på både de norske kongofarerne, samt Kongo-saken med Moland og French. Når det kommer til kongofarerne har det handlet mye om å bringe deres historie frem i lyset igjen, og undersøke hva som faktisk foregikk i Kongostaten, og hvordan nordmennene var involvert. Det har lenge vært en tvil om nordmennene faktisk var med på grusomhetene, og om de altså hadde en mer passiv rolle. Angående Moland og French har det vært et stort fokus på å prøve å finne ut av hva som faktisk hendte, og å skille sannhet fra løgn knyttet til de ulike versjonene av saken. Skyldspørsmålet har stått i fokus, og blitt hyppig adressert. En mangel innen forskningen er å se på pressens fremstilling av kongofarerne opp mot Moland og French, og det er dette jeg ønsker å bidra med. Antropologen Espen Wæhle har foretatt en slik sammenligning, men dette arbeidet er bare ett kapittel i en bok som hovedsakelig handler om Kongo-saken.² Det er altså ingen studier av større omfang som har analysert dette temaet. I tillegg ønsker jeg å utforske et bredt utvalg aviser for å dekke det generelle mediebildet i de to utvalgte periodene, i motsetning til tidligere forskning som ofte trekker på en avis eller to for å undersøke den spesifikke avisens fremstilling, ofte fra et journalistisk ståsted.

På bakgrunn av dette er problemstillingen for denne oppgaven: *På hvilken måte har norske leiesoldater i Kongo blitt fremstilt av pressen i den norske offentligheten i periodene 1885 – 1908 og 2009 – 2013, og hvordan har tiden vært med på å endre fremstillingen mellom de to periodene?*

Utover dette vil en vesentlig del av oppgaven også dreie seg om å se på hvordan Kongo og kongoleserne har blitt fremstilt i pressen, og hensikten med dette er å undersøke hvordan deres fremstilling i pressen er med på indirekte å påvirke fremstillingen av leiesoldatene. Jeg vil altså ikke kun se på den direkte fremstillingen av de norske leiesoldatene isolert sett, men

² Espen Wæhle, «De første norske leiesoldatene i Kongo», i *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende*, red. Marta Tveit (Oslo: Frekk Forlag, 2020).

også se på ulike forhold som igjen er med på å ha en indirekte påvirkning av fremstillingen i pressen. Dette mener jeg skaper et mer komplett bilde av situasjonen og pressens formidling. Imidlertid vil jeg understreke at hovedhensikten med denne studien å utforske fremstillingen av leiesoldatene, men for å gjøre dette på en så helhetlig måte som mulig er det av interesse å se på hvordan Kongo og kongolesere har blitt fremstilt.

For å svare på problemstillingen har jeg derfor endt opp med følgende forskningsspørsmål:

- Hvordan fremstilte norsk presse Kongo og kongolesere i perioden 1885 til 1908?
- Hvordan fremstilte norsk presse Kongo og kongolesere i perioden 2009 til 2013?
- Hvilken innvirkning har fremstillingen av Kongo og kongoleserne på fremstillingen av de norske leiesoldatene?
- Kommer det frem én tydelig fremstilling av de norske leiesoldatene, eller er det en diversitet av fremstillinger?
- Hva kan fremstillingen av leiesoldatene si om nordmenns syn på verden, og på seg selv?

1.3 Historiografi – De norske kongofarerne

Norges deltakelse i kolonismen som rådet over Fristaten Kongo har lenge vært glemt i norsk historie. Når Espen Wæhle forteller om forgjengerne til Moland og French skriver han at: «Forgjengerne var navngjetne fra 1893 og utover mot 1930-tallet, men de er for lengst glemt her hjemme».³ Her er det altså snakk om de første norske leiesoldatene i Kongo, der Moland og French er de siste som føyde seg inn i rekken. Wæhle nevner at de er glemt her hjemme, men for de spesielt interesserte har det vært en positiv utvikling i tiden etter år 2000 med tanke på opplysning. I 1998 kom Adam Hochschild ut med boken *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, og i 2002 ble denne oversatt til norsk.⁴ Denne boken vakte oppsikt og fikk mye oppmerksomhet, og kan ses på som starten for en ny bølge med utforskning av historien til Kongo og Kong Leopold sitt Fristaten Kongo. Den norske oversettelsen fikk blant annet terningkast seks i anmeldelsen til VG, og slike positive anmeldelser er altså en gjenganger for Hochschild sitt verk.⁵ Grunnen til den positive kritikken handler mye om den avslørende tonen som preger store deler av boken, og Hochschild har vært opptatt av å få frem hvordan man har løyet om situasjonen i Kongostaten, og forsøkt skjult og fremstilt direkte feil i en lengre periode. Her får man den brutale sannheten, og boken er dermed

³ Wæhle, 14.

⁴ Adam Hochschild, *Kong Leopolds arv en beretning om grådighet, forferdelser og heroisme i det koloniale Afrika* (Oslo: Pax, 2002).

⁵ Yngvar Ustvedt, «En morderkonge», VG, 24. juni 2002.

viktig og opplysende. Han får også frem hvor utspekulert og taktisk Kong Leopold II var i sin iver etter å sikre seg Kongo som sin private eiendom, uten at dette fremstår som noen slags heltedyrking av Leopold, snarere tvert imot. Hochschild søker å avsløre sannheten bak Fristaten Kongo, og hvordan dette har vært feilaktig fremstilt og tidligere forsøkt skjult. Studien er med andre ord et positivt tilskudd til forskningen om hva som faktisk hendte. Det skal også nevnes at Hochschild har møtt kritikk fordi noen har hevdet at hans fremstillinger skal være overdrevne, og at Leopold ikke var like ansvarlig for slaktingen av kongoleserne som Hochschild skriver.

I 2002 kom også Syphilia Morgenstierne ut med boken *Kongelig Slaveleir: Historien om et terrorregime*, dette er en norsk oversettelse av E.D. Morel sin bok *Red Rubber* (1906).⁶ I tillegg har Morgenstierne utvidet boken med en egen del om de norske kongofarerne, og hva disse bedrev i Kongo. Deres aktivitet i Kongo blir ikke rose malt, og her stiller Morgenstierne seg kritisk til de norske kongofarernes deltakelse, og deres moralske ansvar blir påpekt. Det er nemlig denne kritiske tonen som preger boken, og Morgenstierne fortsetter på mange måter i Morels ånd der brutaliteten, og hvordan dette fikk lov til å foregå, står i fokus. I tillegg påpekes det hvordan fremstillingene ofte ikke har presentert hele den brutale sannheten, og hvordan det har vært mangel på kritikk av kongofarernes deltakelse. Fremstillingen av de norske kongofarerne er noe mangelfull når det kommer til pressens bidrag. Morgenstierne snakker til dels ned den store interessen som faktisk var i norsk presse angående kongofarerne og situasjonen i Kongostaten. Det kan tenkes at Nasjonalbibliotekets digitale database har gjort det lettere å undersøke pressens interesse av saken, og denne digitale databasen var ikke tilgjengelig i 2002 når Morgenstierne kom med boken. Dette kan være en av grunnene til at den store interessen for saken ikke kommer tydelig nok frem i boken, rett og slett fordi vi i dag har en mye bedre tilgang til og oversikt over norske aviser.

I 2010 kom Bjørn Godøy ut med *Solskinn og død: Nordmenn i Kong Leopolds Kongo*, denne boken kan ses på som det mest komplette norske verket angående nordmennene som var i Kong Leopolds tjeneste.⁷ Her har Godøy også inkludert avisartikler fra samtiden for å sette et søkelys på hvordan kongofarerne ble fremstilt i offentligheten. Han har et noe større fokus på de kritiske artiklene, kontra artiklene som tok kongofarerne i forsvar eller fremstilte situasjonen i et mer positivt lys. Godøy gir et balansert perspektiv på saken. Han stiller de norske kongofarerne til ansvar, og viser til at nordmennene også var med på mishandlingen av

⁶ Edmund D. Morel og Syphilia Morgenstierne, *Kongelig slaveleir* (Nesbru: Fritt og vilt, 2002).

⁷ Bjørn Godøy, *Solskinn og Død: Nordmenn i Kong Leopolds Kongo* (Spartacus forlag, 2010).

kongoleserne, men samtidig åpner han for historisk empati og forståelse. Godøy minner oss på at «Det er de som var oss».⁸ Han leverer altså en grundig fremstilling av de norske kongofarerne der han beskriver hvordan de også var med på terroren som rådet i Kongostaten, men igjen klarer han å presentere dem som mennesker av kjøtt og blod, og som våre egne forgjengere. Der Morgenstjerne har et mer ensidig hovedsyn på saken klarer Godøy å nyansere bildet av de norske kongofarerne, og med det gir han et mer helhetlig bilde i fremstillingen sin. Der min oppgave har som formål å undersøke den brede sammenhengen av pressens fremstilling, har Godøy valgt å forholde seg til et forholdsvis smalt utvalg av aviser. Blant annet henviser Godøy hyppig til Morgenbladet i sitt verk, og han kartlegger på denne måten tydelig hvordan denne avisen fremstilte saken. Min hensikt er derimot å kartlegge et bredere utvalg av datamaterialet, altså inkludere et større utvalg av riks- og lokalaviser for å forsøke å gi et mer fullstendig bilde av norsk presse sin fremstilling.

Norsk Maritimt Museum står for opprettelsen av Afrikaregisteret. Det er en digital oversikt over nordmenn i Afrika under kolonitiden, deriblant nordmenn i Kongo.⁹ Her kan man blant annet finne navn og yrke, samt en liten biografi som inkluderer referanseliste over hvor informasjonen er hentet. Denne databasen er en kontinuerlig prosess, og det drives fremdeles arbeid med å nøste fram navn på nordmenn som har tjenestegjort i Afrika. Hele Afrikaregisteret startet i 2019 med en oversikt over nordmenn i Fristaten Kongo og Belgisk Kongo, noe som betyr at databasen for nordmenn i Kongo er nokså komplett. Her er det bredden som står i fokus, og innholdsmessig handler det mest om å presentere alle de ulike personene fremfor å gå i dybden. Det er gjort et stort arbeid med referansene, og databasen er et positivt tilskudd til forskningen av nordmenn i Afrika, og særlig Kongo.

Maskespillet i Kongo (2020) er et av de seneste verkene som har kommet. I denne antologien blir de første kongofarerne analysert i et kapittel av Espen Wæhle. De settes i sammenheng med Moland og French sin Kongo-sak.¹⁰ De norske kongofarerne blir her nevnt for å vise til Norge sitt historiske forhold til Kongo, og at Moland og French slettes ikke var de første norske leiesoldatene som arbeidet der. Espen Wæhle er en av de fremste i Norge angående nordmenn i Kongo, og hans bidrag i boken viser blant annet til enkeltteksempler på norske leiesoldater som tok tjeneste i Fristaten Kongo. Vi blir blant annet presentert for den norske kongofareren Blom, og får et dypdykk i hans liv som leiesoldat i Kongostaten. Wæhle

⁸ Bjørn Godøy, *Solskinn og død: nordmenn i kong Leopolds Kongo* (Oslo: Spartacus, 2010), 216.

⁹ «Afrikaregisteret» (Norsk Maritimt Museum), åpnet 1. januar 2023, <http://kulturnav.org/cb53fe8d-a166-4530-9d5b-e97428f68f80>.

¹⁰ Wæhle, «De første norske leiesoldatene i Kongo».

forteller om utfordringene i denne tjenesten, og klarer godt å få frem mennesket i disse leiesoldatene – som Blom. Det henvises blant annet til reisebrev der vi får lese at Blom har vurdert selvmord, og at livet i Kongostaten var svært utfordrende. Samtidig som man får lese om sympatiske trekk ved historien til Blom og hans utfordringer, blir det ikke lagt skjul på hvordan nordmennene var med på å utøve vold mot kongoleserne, og Wæhle får også frem den brutale sannheten om at nordmennene som tok tjeneste som leiesoldater også var med på grusomhetene. Han kommer i stor grad inn på hvordan Norge var delaktige i kolonialismen, selv om Norge som stat ikke hadde egne kolonier. Dypdykket i livet til Blom er godt beskrevet med flere interessante kilder. I og med at dette kun er et kapittel i antologien *Maskespillet i Kongo* blir det selvfølgelig ikke plass til så mye som kunne blitt tatt med angående de norske kongofarere, og det er derfor mangelfullt med tanke på hvordan de ble fremstilt i norsk offentlighet.

Når det kommer til Espen Wæhle er det verdt å nevne at han lenge har drevet omfattende forskning på både situasjonen i Kongostaten og Belgisk Kongo, og nordmenn i Kongo. Han har publisert flere fagartikler og bokkapitler om norske kongofarere, og han er i tillegg en av bidragsyterne bak det nevnte Afrikaregisteret fra Norsk Maritimt Museum. Med andre ord er dette en av de viktigste bidragsyterne til forskningen på de norske kongofarere, og hans lidenskap for å bringe frem historiene om nordmenn i Kongo har satt spor innen norsk historieskriving.

Kongo assosieres også svært ofte med tittelen mørkets hjerte, både i media og i vitenskapelige artikler, og dette stammer fra en eldre bok med samme tittel. I 1899 utga Joseph Conrad boken *Mørkets hjerte*, og denne boken har siden fått en høy status innen litteraturens verden og kan sammenlignes med statusen til Edvard Munch sitt maleri *Skrik*.¹¹ Handlingen her er inspirert av Conrad sine egne erfaringer som kaptein på en elvebåt. Det var i 1890 at Conrad var innom Fristaten Kongo, med belgisk følge. Boken skildrer de grusomheter som karakteren «Charles Marlow» (basert på Joseph Conrad sine egne erfaringer) opplevde i det han førte et dampskip oppover Kongoelven, og kan ses som en kritikk av kolonialismen som foregikk. Kongo har derfor i senere tid ofte blitt omtalt som mørkets hjerte, og det finnes flere eksempler på artikler i media som bruker denne betegnelsen på Kongo. Forfatter og historiker David van Reybrouck likte ikke den vestlige forestillingen av Kongo som mørkets hjerte, og kom ut med boken *Kongo – Historien om Afrikas hjerte*.¹² Dette verket er et av standardverkene

¹¹ Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, red. Owen Knowles og Robert Hampson, Penguin Classics (London: Penguin Books, 2007).

¹² David Van Reybrouck, *Kongo historien om Afrikas hjerte*, overs. Guro Dimmen (Oslo: Font, 2011).

om Kongos historie, og van Reybrouck ønsket å endre den vestlige forestillingen om Kongo som mørkets hjerte, og ville heller fremme landet. Hans bok inkluderer derfor flere stemmer fra kongolesere, og ved den norske oversettelsen av boken kom den passende tittelen *Afrikas hjerte*, fremfor mørkets hjerte og dets dystre assosiasjoner.¹³

Det er også verdt å nevne danske Harald Jenssen-Tusch sitt verk, *Skandinaver i Congo*.¹⁴ Dette var en serie med utgivelser fra 1902 til 1905, og som tittelen tilsier så presenterer Jenssen-Tusch her en oversikt over skandinaver som befant seg i Kongo. I tillegg til dette inneholder verket flere illustrasjoner, kart og informasjon om plante- og dyrelivet. I og med at verket omtaler alle skandinaviske kongofarere, og ikke bare norske, har Jenssen-Tuschs verk begrenset nytte. Verket bærer preg av et nedlatende syn på kongoleserne, mens skandinavene møter liten til ingen kritikk. Jenssen-Tusch er også dansk, og i min oppgave ligger fokuset på norsk offentlighet. Det er derfor flere faktorer som i denne konteksten reduserer dette verkets betydning.

I tillegg vil jeg nevne masteroppgaven til Aleksander Jæger, «I Civilisationens Navn!».¹⁵ Jæger tar for seg norske avisers dekning av Fristaten Kongo og de norske kongofarerne, både leiesoldater, men også de med andre yrker, og ser på dette opp mot den internasjonale humanitære debatten. Dette er en god analyse som belyser det nevnte temaet. Jæger vier også mye oppmerksomhet til hvordan de politisk tilknyttede avisene fremstiller saken forskjellig. Han har også et grundig teoretisk og metodisk rammeverk for oppgaven, og den har vært til inspirasjon for min egen oppgave. Jæger kommer frem til at det er en dualisme i fremstillingen, og peker på kritiske artikler, men viser også til alt underholdningsstoffet som ble publisert i avisene. Dette underholdningsstoffet kommer frem som en avledning fra den humanitære katastrofen, og kongoleserne blir satt i et dårlig lys. Alt i alt klarer Jæger å danne en god oversikt over sakens fremstilling i norsk presse, og kommer med interessante perspektiver og synsvinkler.

Et fellestrekk for det som er publisert om de norske kongofarerne er den avslørende tonen i alle verkene. Her kommer det tydelig frem at kongofarerne gjerne har blitt fremstilt i et litt bedre lys enn det de burde, samt at det har blitt underkommunisert at de også var med på undertrykkelsen og drepingen av kongolesere. Samtidig kommer Godøy og Wæhle med flere eksempler der vi kan se at kongofarerne også har møtt kritikk i pressen, og at fremstillingen er

¹³ Anne Cathrine Straume, «Kongo - Afrikas hjerte», *Nrk.no*, 20. september 2011, <https://www.nrk.no/kultur/kongo---afrikas-hjerte-1.7798928>.

¹⁴ Harald Jenssen-Tusch, *Skandinaver i Congo: svenske, norske og danske mænds og kvinders virksomhed i den uafhængige Congostat* (København: Gyldendal, 1905).

¹⁵ Aleksander Jæger, «I Civilisationens Navn!» (Universitetet i Oslo, 2020).

mer nyansert. I min studie ønsker jeg å primært fokusere på offiserene og leiesoldatene. Jeg trekker ikke inn kongofarerne som bedrev andre yrker i Kongostaten.

Jeg er også ute etter å presentere det generelle mediebildet, ikke hvordan den og den avisen har fremstilt saken. Ved å inkludere et bredt utvalg aviser bidrar denne studien til et nytt og bredere perspektiv på kongofarerne. I tillegg er det interessant at Morgenstjerne mener at kongofarerne ble utsatt for lite kritikk, samtidig som at Godøy viser til fremstillinger der kongofarerne møtte kritikk. Her vil jeg bidra til å få en større oversikt over fremstillingen, og undersøke hvorfor Morgenstjerne og Godøy har forskjellige inntrykk av pressens fremstilling. Sammenligningen av kongofarerne opp mot Moland og French er også interessant, og kun nevnt av Espen Wæhle i *Maskespillet i Kongo*.

De Norske kongofarerne er altså et tema som lenge har vært glemt i Norge, men blant annet Morgenstjerne, Godøy og Wæhle har bidratt hver på sin måte med å sette norske kongofarere på dagsordenen. Det vies også noe spesifikk oppmerksomhet til leiesoldatene, og hva disse faktisk bedrev i Kongo. Og nettopp leiesoldatene utpeker seg som den mest interessante kategorien av de ulike kongofarernes engasjementer. På denne måten kan vi se at norske leiesoldater i Kongo er et dagsaktuelt tema, og etter Moland og French-saken blusset temaet opp enda mer.

1.4 Historiografi – Kongo-saken

Når det kommer til Moland og French så kom Morten A. Strøksnes allerede i 2010 ut med boken *Et mord i Kongo*.¹⁶ Strøksnes var ute etter å finne ut av hva som egentlig hadde hendt angående Kongo-saken, og å undersøke hvem Moland og French egentlig var. Han tok turen til Kongo, inn i jungelen og bak fengselsmurene. På denne måten ville Strøksnes finne ut av mysteriet som var Kongo-saken, og han fikk prate med både Moland og French for å finne ut mer om denne saken og hvem de var. Boken har i ettertid fått både ris og ros. Det er både styrker og svakheter med boken.

Strøksnes har blitt kritisert for måten han omtaler Moland og French, og hvordan han finner overraskende mange sympatiske trekk hos de to leiesoldatene. En mening var altså at Strøksnes drev med «kjeltringsdigging», og at han ikke var kritisk nok i møte med Moland og French. I tillegg har boken fått kritikk for å ikke vie nok plass til Abedi Kasongo, mannen som ble offer for drapet som Kongo-saken dreier seg om. Det er også rettet kritikk mot at Strøksnes ikke kommer noe nærmere svaret på Kongo-saken. Man finner med andre ord ikke fasiten på

¹⁶ Morten A. Strøksnes, *Et mord i Kongo* (Oslo: Gyldendal, 2010).

Kongo-saken i denne boken. Foruten dette har boken fått ros blant annet for Strøksnes egne skildringer når han reiser igjennom Afrikas indre, og hans møte med Kongos virkelighet.¹⁷ Strøksnes klarer å opplyse om hva som hendte utenfor Kisangani der drapet tok sted, selv om han ikke klarer å ende opp med et svar på hvem de skyldige var. Der er drevet et omfattende arbeid, og hans skildringer i møtet med Moland og French i fengselet kommer med et eksklusivt innblikk i saken. Strøksnes har imidlertid ikke noe stort fokus på hvordan pressen har fremstilt saken, og i og med at boken kom ut i 2010 vil det si at det er skrevet en hel del i pressen etter bokens utgivelse. Alt i alt bærer boken preg av at Strøksnes er kjent for å være en dyktig skribent og journalist.

I 2017 kom Kari Hilde Hodne French ut med boken *Dødsdømt i Kongo*.¹⁸ Kari French beretter her om sin kamp for å få sin sønn ut av fengselet i Kongo, og tilbake til Norge. Boken handler altså ikke om hva som foregikk under selve Kongo-saken og hvem som drepte hvem, men om hvordan det var å være mor til en dødsdømt sønn, og det omfattende arbeidet som ble drevet i kulissene for å få ham hjem til Norge. Kari French kommer blant annet med kritikk av norske myndigheter, utenriksdepartementet og norsk presse, og forteller hvordan disse partene var med på å gjøre hennes kamp vanskeligere. Pressens fremstilling av saken blir altså tatt opp, noe som er svært relevant for denne oppgaven. Boken har stort sett fått gode anmeldelser og blitt roset for et eksklusivt innblikk i den fengslende historien hennes, men Kari French har fått noe kritikk for at hun var til dels tilbakeholden ovenfor hennes og sønnens bakgrunn og oppvekst.¹⁹ Boken hadde vært en god mulighet til å belyse dette temaet som til dels har vært skjult eller ukjent, men denne tråden blir altså ikke plukket opp.

Videre så har den norske journalisten Fredrik Græsvik kommet med boken *Dømt til døden i Kongo* i 2018.²⁰ Græsvik tar her for seg hele historien, fra drapet på Abedi Kasongo, til rettsakene som fulgte, dødsdommen, livet i kongolesisk fengsel og kampen for å få dem hjem. Græsvik har altså her prøvd å få en nokså komplett bok angående kongo-saken, og boken er skrevet etter French sin hjemkomst fra Kongo. Boken har tidvis fått kritikk for å bringe lite nytt inn i saken, og spørsmål har også blitt stilt angående kildene hans, og om de er troverdige eller

¹⁷ Knut Hoem, «På guttetur i Kongo», *Nrk.no*, 21. september 2010, <https://www.nrk.no/kultur/et-mord-i-kongo-1.7302477>; John Olav Egeland, «Reiser i Afrikas mørke», *Dagbladet*, 14. september 2010, <https://www.dagbladet.no/kultur/reiser-i-afrikas-morke/64638429>.

¹⁸ Kari Hilde Hodne French, *Dødsdømt i Kongo - Kampen for friheten* (Oslo: Aschehoug, 2017).

¹⁹ Knut Hoem, «En kronglete historie», *Nrk.no*, 23. november 2017, https://www.nrk.no/kultur/anmeldelse_-_dodsdoemt-i-kongo_-1.13791904; Sindre Hovdenakk, «En mors kamp: Bokanmeldelse: Kari Hilde Hodne French: 'Dødsdømt i Kongo. Kampen for friheten'», *VG*, 22. november 2017, <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/4djKVR/en-mors-kamp-bokanmeldelse-kari-hilde-hodne-french-doedsdoemt-i-kongo-kampen-for-friheten>.

²⁰ Fredrik Græsvik, *Dømt til døden i Kongo - Historien om Tjostolv Moland og Joshua French* (Oslo: Kagge, 2017).

ei. Alt i alt er det en nokså komplett bok hva angår Kongo-saken, og Græsvik har en fin kronologisk rekkefølge på hendelsene gjennom boken.²¹ Han gir et fint overblikk på Kongo-saken, og den blir grundig presentert av Græsvik. Det er også interessant at boken kom i 2018, og i motsetning til Strøksnes sin bok har man fått en viss avstand til saken på denne tiden, og det er en styrke at boken gir et oversiktlig tilbakeblikk på Kongo-saken. Græsvik er også kjent for å være en dyktig skribent og journalist, og han får frem en grundig presentasjon av Kongo-saken.

Nikolaj Frobenius har også gitt ut bok angående Kongo-saken, og i 2018 ga han ut *Kongonotatene*.²² Denne skiller seg fra de tidligere bøkene med å være en roman som er basert på virkelige hendelser, der hovedpersonen i boken er en forfatter som sliter med å få grep om denne saken som dreier seg om to hvite menn i Kongo, et land i krisetilstand. Fordi det er en roman kan Frobenius balansere på grensen mellom diktning og tvilsom sannhet, hele tiden knyttet opp mot de virkelige hendelsene. Frobenius var også i Kongo selv for å intervjuer Moland og French, men dette var i forbindelse med den kommende filmen *Mordene i Kongo* (2018). Frobenius var i utgangspunktet manusforfatter for denne filmen, men valgte å trekke seg da han ikke støttet retningen som filmen tok.

Det siste verket som føyer seg inn i rekken er *Maskespillet i Kongo* (2020).²³ Dette er en antologi med en samling av tekster fra flere ulike forfattere, og oppleves som «noe nytt» angående Kongo-saken. Bokens redaktør, Marta Tveit, har valgt å fokusere på hvordan saken ble «et nasjonalt anliggende». Boken er preget av et kritisk blikk på omstendighetene rundt Kongo-saken, samt norsk presse sin håndtering av saken. Den stiller spørsmål om hvorvidt kampanjen for å løslate de to drapsdømte leiesoldatene ble gjort riktig. Følgende sitat beskriver boken: «Dette er ikke en bok om Joshua French og Tjostolv Moland. Dette er en bok om Norge og nordmenn, en bok om underkjente fortider og ustilte spørsmål i vår tid. Dette er en bok om Norge i verden, hvordan vi har vært, hvordan vi er, og hvordan vi vil være.»²⁴ Den skiller seg altså fra resten av bøkene med å se på saken fra nye vinklinger, og på ringvirkninger til saken, samt hvordan saken ble presentert i offentligheten. Det er også inkludert et kapittel angående Norge sitt historiske forhold til Kongo. Boken har blitt tatt svært godt imot, og roses for deres

²¹ Arne Dvergsdal, «Anmeldelse: Fredrik Græsvik, Dømt til døden i Kongo», *Dagbladet*, 24. oktober 2017, <https://www.dagbladet.no/kultur/liksom-toffe-fredrik-graesvik-presterer-sann-passe-i-bok-om-kongo-saken/68818257>.

²² Nikolaj Frobenius, *Kongonotatene* (Oslo: Gyldendal, 2018).

²³ Marta Tveit, *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende* (Oslo: Frekk Forlag, 2020).

²⁴ Tveit, 5.

nye bidrag og nye vinklinger til Kongo-saken. Der Græsvik ble kritisert for å ikke bringe så mye nytt inn i bildet til Kongo-saken, kan ikke det samme sies om *Maskespillet i Kongo*.

Til slutt vil jeg kort nevne noen multimodale verk som har blitt laget angående Kongo-saken. I 2012 kom TV2 og Pandora Films ut med *Dødsdømt og forlatt i Kongo*, en dokumentar for serien «Dokument 2». NRK Radio har produsert podkasten *To hvite menn* (2018), og dette er en podkast-serie på seks episoder. Den tidligere nevnte spillefilmen *Mordene i Kongo* (2018) er produsert av Friland Film, og har blant annet Tobias Santelmann og Aksel Hennie i rollene som Moland og French. At to av Norges mest profilerte skuespillere har hovedrollene sier noe om hvor stor satsningen på filmen var. Filmen har i etterkant blitt kritisert for å være for lite kritisk til Moland og French sin rolle i Kongo-saken.

Det er altså produsert en hel del angående Kongostaten, norske kongofarere, og om Moland og French sin rolle i Kongo-saken. En fellesnevner for disse verkene, spesielt for verkene som handler om Moland og French, er at de skaper debatt, og flere stemmer ytrer ofte kritikk av den gjeldende forfatter sin vinkling på saken. Det viser seg at nordmenn og Kongo er et tema som kan være utfordrende å omtale uten å møte kritikk i etterkant, men samtidig er dette med på å skape en samfunnsdebatt der det kommer frem nyanserte meninger. Det kommer tydelig frem at Norges forhold til Kongo er et dagsaktuelt tema som det fremdeles publiseres om både innenfor media og vitenskapen. Videre fører disse publikasjonene til debatt og diskusjon, og det er et tema som engasjerer store deler av befolkningen.

1.5 Tilnærming

I oppgaven er jeg som sagt innom to ulike tidsperioder, 1885 til 1908, og 2009 til 2013. En måte å kategorisere denne tidsforskjellen på er å se på første periode som en del av kolonialismen, og den andre perioden som en del av verdensbildet etter avkoloniseringen. Forholdet mellom vesten og kolonier, eller vesten og ikke-vesten er altså gjentagende for begge periodene. Samtidig er det ikke kun snakk om kolonisering og avkolonisering, det er også snakk om litteratur, pressen og journalistisk fremstilling. Dette kulminerer i at jeg har valgt en teoretisk tilnærming som passer inn under begge periodene, og de ulike temaene. Når det kommer til det teoretiske grunnlaget for oppgaven så har jeg hentet mye inspirasjon fra boken *Verden skapes hjemmefra*.²⁵ Her bidrar Eide og Simonsen med flere teoretiske perspektiver på diskursen angående den norske pressedeckningen av den ikke-vestlige verden. Det er altså fokus

²⁵ Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen, *Verden skapes hjemmefra: pressedeckningen av den ikke-vestlige verden 1902-2002* (Oslo: Unipub, 2008).

på norsk presse og dens store betydning sett fra ulike perspektiver. I tillegg til denne brukes også Tonje Vold sin bok *Å lese verden* til inspirasjon.²⁶ Her diskuteres blant annet litteraturens betydning i verden, og sett opp mot postkoloniale teorier. Det fokuseres ikke på pressen her, men på verdenslitteratur og dets koblinger til postkolonialismen, samt en innføring i hva postkolonialisme er og de ulike teoretiske perspektivene.

Mer spesifikt så har jeg endt opp med å fokusere på postkolonialisme som et teoretisk grunnlag for å utforske de nye perspektivene som har blitt introdusert og påvirket fagfeltet siden dets oppblomstring på 1980-tallet. Her utforskes i stor grad forholdet mellom kolonistene og de koloniserte, og det å ikke kun se verden i fra et europeisk perspektiv. Postkolonialisme kan bli sett på som en samlebetegnelse, og ut fra postkolonialismen finnes det flere postkoloniale teorier. Når det kommer til grunnlaget for hva postkolonialisme er, vil jeg fremheve Vold sin beskrivelse:

«Til grunn for postkolonial litteraturteori ligger en interesse for å utforske hvordan verdenshistoriske fenomener preger litteraturens representasjonsformer, hvordan litteratur speiler maktfaktorer som klasse, kjønn, rase eller etnisitet, og hvordan litterære tekster formidler eller ytrer motstand mot det bestående.»²⁷

Relasjonen mellom kultur, historie og makt står altså sentralt, og det hele knyttes opp mot kolonialismen og den følgende avkoloniseringen.

Men selve begrepet postkolonialisme er svært omdiskutert, og det råder ingen formell definisjon av begrepet. Tvert imot er det flere definisjoner, og det er et område som til tider kan virke forvirrende i og med at flere eksperter stiller seg kritiske til hverandres definisjoner, det råder altså en stor uenighet.²⁸ To hovedretninger innenfor postkolonialismen skiller seg ut, og disse kan kalles for politisk og tekstanalytisk. Førstnevnte kan bli sett på som et politisk prosjekt for antikomperialisme, antiimperialisme og antirasisme, og hvordan dette knyttes opp mot kulturell identitet og motstand. Det kan bli sett på som en frigjøringsideologi og en avkoloniseringshistorie. Sistnevnte hovedretning viser til motsetninger i litteraturen som sivilisert og primitiv, koloniherre og kolonisubjekt, hvit og svart, og hvordan disse er konstruksjoner som er skapt for å danne et maktforhold på bakgrunn av en større politisk agenda.²⁹

²⁶ Tonje Vold, *Å lese verden: fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk* (Oslo: Universitetsforlaget, 2019).

²⁷ Vold, 26.

²⁸ Vold, *Å lese verden*.

²⁹ Vold.

For min egen del vil jeg vektlegge sistnevnte hovedretning, den tekstanalytiske, og det er her jeg har hentet mest inspirasjon. Diskursen rundt postkolonialisme kunne vært grunnlaget for en egen oppgave, og man kan greie ut om og diskutere dette begrepet i «det uendelige». Imidlertid svarer jeg ikke på problemstillingen av å definere og diskutere postkolonialisme. Jeg har derfor ikke gjort noe dypdykk inn i postkolonialismens verden. Mitt formål er å informere om uenighetene som råder innen feltet, og å påpeke det generelle grunnlaget for hva postkolonialisme dreier seg om og slik begrunne at det er inkludert i oppgaven. Det positive med all denne diskusjonen som befinner seg innen fagfeltet til postkolonialisme er at det skaper en debatt som er med på å sette tematikken på dagsordenen, og det vies stor oppmerksomhet til dette området som dreier seg om kolonialisme og avkolonisering, og hvilke perspektiver som kan brukes for å analysere dette. Det har blitt en økt bevissthet rundt det eurosentrisk verdenssynet, og hvordan dets konstruksjoner og fremstillinger har vært med på å prege maktstrukturene i verden.³⁰

Som nevnt så springer det flere postkoloniale teorier ut fra postkolonialismen, to av disse er orientalisme og oksidentalisme. I korte trekk handler oksidentalisme om den østlige forestillingen av vesten, og orientalisme er den vestlige forestillingen av Østen. I oppgaven vektlegger jeg orientalisme, og i mitt tilfelle kommer dette til uttrykk når Kongostaten og kongoleserne fremstilles i norsk presse. Som jeg tidligere har vært inne på er det spesielt relevant å se på fremstillingen av kongoleserne, i og med at fremstillingen av dem også er med på å påvirke fremstillingen av de norske leiesoldatene. Dette kommer jeg også mer inn på senere når analysen er i gang.

Edward W. Said blir sett på som grunnleggeren av orientalisme, og siden hans utgivelse av boken *Orientalism*, i 1978, har denne teorien befestet seg som en av de mest innflytelsesrike eksemplene på postkolonial teori. Orientalisme er også innenfor hovedretningen av postkolonialisme som kalles tekstanalytisk, som jeg tidligere nevnte ville bli vektlagt. Noe av essensen i orientalisme er denne dualiteten som råder i store deler av litteraturen, der det blir skapt et tydelig skille mellom «oss» og «dem». Her er altså vi i vesten «oss», og «dem» er resten av den ikke-vestlige verden. Dette er igjen med på å formidle stereotypier, en vestlig forestilling av hvordan menneskene i den ikke-vestlige verden er.³¹

Said forklarer orientalisme videre med å vise til hvordan pressen har en systematisk skjev omtale av den ikke-vestlige verden, der tankegodset som «oss» og «dem», sammen med

³⁰ Vold.

³¹ Edward W. Said, *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av Orienten* (Oslo: Cappelen Damm, 2018).

stereotypiene, dominerer innenfor journalistikken. Said argumenterer for at motsetninger som irrasjonell og rasjonell, og primitiv og sivilisert preger den vestlige representasjonen av Østen. Dette mener han igjen kan ha vært med på å legitimere vestens koloniale overgrep på ikke-vestlige land. Av det som ble skrevet under kolonialismen mener Said at pressen representerer de koloniserte som mindre verdifulle og som et svakere ledd i forhold til sin motpart, kolonistene, og at det ender opp med at disse rollene blir tatt for gitt. Til slutt ender det altså opp med at det virker som at det er «naturens orden» at de koloniserte er mindre verdifulle, og at de vil forbli «dem» i dette dualistiske verdenssynet. Videre så adresserer også Said dette med perspektiv og stemmegiving, gjennom hvilke øyne ser reporteren på saken, og blir den «andre» gitt en stemme eller snakket på vegne av?³²

Det skal nevnes at opprinnelsen til orientalisme hovedsakelig dreide seg om vestens forestilling av Midtøsten, slik Said tar det for seg i flere av sine studier. Men det betyr ikke at denne teorien ikke er anvendelig andre steder, og den kan i stor grad bli brukt til å analysere den vestlige fremstillingen av kolonialismen og Afrika. Norsk presse er et eksempel på litteratur som kan undersøkes i lys av orientalisme, og hvordan journalistikken under kolonialismen var med på å formidle stereotyper og et dualistisk verdenssyn.³³

Jeg mener de teoretiske tilnærmingene som postkolonialisme og orientalisme kan gi et interessant perspektiv på norsk presse sin håndtering av de to periodene jeg skal undersøke. Samtidig er det en passende fremgangsmåte som både opplyser viktigheten av språklige konstruksjoner og hvordan eurosentrisk fremstillinger er med på å danne maktstrukturer. Dette vil komme tydelig frem i analysen av forholdet mellom de norske kongofarerne og kongoleserne. Pressens rolle i dette blir også fremhevet, og det teoretiske grunnlaget er lett anvendelig på norsk journalistikk, og hvordan pressen har vært med på å formidle skjeve fremstillinger og representasjoner av de «andre». Personlig ser jeg på postkolonialismen og de postkoloniale teoriene som positive tilskudd til hvordan vi kan forstå verden og litteraturens betydning, samtidig som at det åpner opp for en forståelse av våre forgjengeres forhold til kolonialismen. I tillegg til de positive sidene ved postkolonialisme og dets teorier må det understrekes at postkolonialisme er vanskelig å definere, og dette utydelige rammeverket fører til at det utøves forskjellige versjoner av postkolonialistisk analyse. Samtidig har jeg prøvd å definere det slik jeg vil ta det i bruk i min oppgave.

³² Edward W. Said, *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*, Fully rev. ed. with a new introduction (London: Vintage, 1997).

³³ Eide og Simonsen, *Verden skapes hjemmefra*.

Jeg vil også understreke at dette hovedsakelig er en empirisk studie, der teoriene som trekkes inn skal være med på å belyse pressens fremstillinger. Teoridiskusjonen er ikke like grundig som den hadde vært i en teoretisk fundert oppgave, men er inkludert mer for å være en hjelp i tolkningen av pressens fremstillinger. Det har med andre ord vært en hensikt å ha en noe begrenset teoridel.

1.5.1 Begrepsavklaring

I det følgende vil jeg vie plass til noen sentrale begreper for oppgaven, og gå i dybden på hvordan jeg har valgt å definere og ta i bruk disse.

I dagens samfunn er det flere personer som reiser for å krige i konflikter som ikke hører til deres eget hjemsted. Et viktig poeng her er å skille de ulike formålene som disse personene har, alle går nemlig ikke inn under samme betegnelse. Man kan blant annet skille mellom de fire betegnelse frihetskjemper, fremmedkriger, terrorist og leiesoldat. Mitt fokus vil ligge på betegnelsen leiesoldat, og ifølge Genèvekonvensjonene defineres en leiesoldat slik:

«En leiesoldat er enhver person som:

- a) er spesielt rekruttert lokalt eller i utlandet for å kjempe i en væpnet konflikt;
- b) faktisk deltar direkte i fiendtlighetene;
- c) hovedsakelig er motivert til å delta i fiendtlighetene ut fra egen vinnings hensikt, og som av en part i konflikten eller på dennes vegne vitterlig er blitt lovet materiell kompensasjon som er vesentlig høyere enn hva som er lovet eller utbetalt til stridende med tilsvarende grad og funksjoner i de væpnede styrker til vedkommende Part;
- d) ikke er statsborger av en part i konflikten og heller ikke bosatt på territorium kontrollert av en part i konflikten;
- e) ikke er medlem av de væpnede styrker til en part i konflikten; og
- f) ikke er blitt sendt av en stat som ikke er en part i konflikten, i offisielt oppdrag som et medlem av denne stats væpnede styrker»³⁴

Her vil jeg spesielt trekke frem punkt c og punkt d, der det kommer tydelig frem at leiesoldater jobber for egen vinnings skyld, som oftest i form av utbetaling av penger, og at det er personer som har reist vekk fra sitt hjemområde for å delta i en fjern konflikt. Denne betegnelsen passer for nordmennene som tjenestegjorde for Fristaten Kongo og kong Leopold II, og også for Moland og French som påtok seg flere oppdrag som leiesoldater i Kongo. Det skiller seg fra

³⁴ Genèvekonvensjonene, «Tilleggsprotokoll til Genèvekonvensjonene av 12-08-1949 hva angår beskyttelse av ofre for internasjonale væpnede konflikter (Protokoll I)», Pub. L. No. Artikkel 47, 08-06-1977 nr 1 (1977), <https://lovdata.no/traktat/1977-06-08-1>.

frihetskjemper, fremmedkrigere og terrorister hovedsakelig ved at egen vinning er hovedmotivasjonen, der de tre andre betegnelse forholdsvis har frihet under okkupasjon eller undertrykkelse som motivasjon, ideologiske og idealistiske årsaker som motivasjon, eller frykt og politisk påvirkning som motivasjon. Selv om alle kan betegnes som krigsfrivillige, kan vi se at det er stor forskjell på de forskjellige betegnelse.³⁵

Angående definisjonen av kongofarere så vil jeg lene meg på Espen Wæhle sin definisjon: «Kongofarere er en betegnelse som fra 1880-årene til 1930-årene ble brukt om personer som tok tjeneste i Fristaten Kongo (senere Belgisk Kongo)».³⁶ Betegnelsen kongofarere gjelder altså ikke kun for nordmenn, men alle som reiste og tok tjeneste i Kongo rundt perioden 1880 til 1930. Jeg vil kun se på norske kongofarere, og i tillegg vil jeg kun vie oppmerksomhet til de kongofarere som tok militær tjeneste. Det var flere kongofarere med andre tjenester, som for eksempel lege, jurister eller sjøfolk, men jeg vil altså se på norske kongofarere som tjenestegjorde for Fristaten Kongo, 1885 til 1908, som offiserer. Gjennom oppgaven vil jeg veksle mellom å referere til nordmennene som kongofarere og leiesoldater, men vil understreke at disse to betegnelse henger sammen. Det vil si at om jeg bruker leiesoldat så betyr ikke det at han ikke var kongofarere, og om jeg bruker kongofarere så betyr ikke det at han ikke var leiesoldat.

Når det kommer til de forskjellige betegnelse for Kongo vil jeg hovedsakelig bruke Fristaten Kongo og Kongostaten når jeg snakker om kolonien som eksisterte fra 1885 til 1908, styrt av Kong Leopold II. I norske aviser ble som oftest Fristaten Kongo betegnet som Kongostaten, og Fristaten Kongo og Kongostaten blir altså brukt om en annen der det er snakk om Leopold sin private eiendom. Det er også verdt å nevne at denne kolonien i 1908 skiftet navn til Belgisk Kongo, som gjelder fra 1908 til 1960. I 1960 ble landet selvstendig, og tok navnet Den demokratiske republikken Kongo (forkortes DR Kongo), og DR Kongo er altså dagens navn på landet som tidligere het Fristaten Kongo eller Kongostaten.

1.6 Empiri og metode

I oppgaven vil jeg utforske empirien og trekke slutninger ut fra analysen, altså fra empiri til teori, en induktiv tilnærming. Videre vil det være en kvalitativ, empirisk studie. Denne tilnærmingen støtter opp om problemstillingen, og gir meg et grunnlag for å besvare hvordan norsk presse har fremstilt norske leiesoldater i Kongo.

³⁵ Thomas Hegghammer, «Norske fremmedkrigere i går og i dag», *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 30, nr. 4 (26. november 2014): 277–88, <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2936-2014-04-03.no>

³⁶ Espen Wæhle, «Kongofarere», i *Store norske leksikon*, åpnet 8. mai 2023, <https://snl.no/kongofarere>.

Videre har jeg valgt å bruke aviser som kildegrunnlag, dette fordi jeg er ute etter å undersøke fremstillinger i den norske offentligheten. Avisene representer nemlig en stemme for det norske folk, og de ulike avisene brukes for å ytre ulike meninger og stemmer i samfunnet. Noen aviser har også et tydelig politisk ståsted, og på denne måten presenterer de ulike avisene flere stemmer fra Norges befolkning. Før internettet kom var papiravisen hovedmediet for folket når det kom til opplysning om både nasjonale og internasjonale nyheter og fenomen. Hvordan ulike nyheter ble presentert i avisene kan derfor si noe om det norske folk sin oppfatning av en sak i samtidskontekst, og representerer en generell stemme for deres tolkninger.

Når det kommer til antall aviser så har jeg valgt å ikke avgrense til for eksempel to eller tre aviser. Jeg er ikke ute etter å finne ut av hvordan for eksempel Aftenposten og Dagbladet omtalte de norske leiesoldatene, men derimot den generelle diskursen i norsk presse. Derfor blir et bredt utvalg aviser representert, både lokalaviser og riksaviser. Jeg vil også inkludere både leserinnlegg og reisebrev som er publisert i avisene, fordi disse gir et godt grunnlag for å få frem de ulike meningene og fremstillingene som blir presentert av pressen. Leserinnlegg og reisebrev er også en vesentlig del av avisene, og det ville vært noe merkelig å ekskludere en så stor del av pressens innhold. Det kan argumenteres for at leserinnlegg og reisebrev ikke direkte er en del av pressen, men slik jeg ser det så er det pressen som avgjør hvilke reisebrev og leserinnlegg som blir publisert, og pressen står for ansvar for det de velger å publisere. På denne måten mener jeg det kan regnes som en del av pressens fremstilling, ettersom de er ansvarlige for hva som står på trykk og hva de formidler. En fordel med dette er at jeg kan undersøke om det er et gjentakende mønster om hvordan pressen fremstilte en spesiell sak, for eksempel så kan jeg inkludere flere avisartikler fra første dagen når Kongo-saken kom i avisene, i motsetning til om jeg kun skulle forholdt meg til to eller tre aviser.

En utfordring er at det er et veldig stort utvalg aviser, spesielt i perioden til Kongo-saken, og det er bare et selektert utvalg av disse som blir benyttet i oppgaven fordi det ikke er plass til å inkludere alt og alle. Når det kommer til utvalgsriterier så går det først og fremst etter nøkkelord og relevans. Små notiser i avisene er ikke prioritert, og jeg er hovedsakelig ute etter de som er litt mer substansielle, slik at man kan studere sakens fremstilling. Nøkkelordene kommer jeg inn på senere, og de blir brukt for å finne relevante artikler i Nasjonalbiblioteket sin database. Jeg filtrerer også vekk uinteressante avisartikler med å begrense søkene til de utvalgte periodene. Som nevnt tidligere vil jeg også inkludere leserinnlegg og reisebrev som er publisert i avisene, og artikkelens omfang og relevans er altså mer interessant for meg i forhold til å avgrense til for eksempel å kun se på en spesifikk type sjanger av avisartikler.

Det er også viktig å bemerke at det vil være en viss forskjell i avisenes overskrifter, basert på de to periodene. I tiden til Kongo-saken er det et mye større fokus på det å skape «klikk» på nettavisene. Overskriftene kan bære preg av det som kalles for «clickbait», altså en overskrift som skal fange interessen til leseren, og som ikke sier for mye om saken slik at leseren blir nødt til å klikke seg inn for å lese nyheten. Under perioden til kongofarerne var ikke dette til stede, og overskriftene her er ment først og fremst for å informere, ikke for å skape klikk. Dette kan for eksempel lede til at moderne aviser overdramatiserer en overskrift for å fange leseren, mens avisene før i tiden hadde en mer ærlig og faktabasert overskrift. Dette er verdt å ha i bakhodet under analysen av avisartiklene.

Jeg har brukt Nasjonalbiblioteket sin database for å finne frem til disse avisene, og der finnes et bredt og utrolig grundig utvalg av norske aviser helt tilbake til 1763, som inkluderer både lokal- og riksaviser. Flere søkeord har blitt brukt for å finne frem til relevante avisartikler, for eksempel: «Kongo», «Fristaten Kongo», «Congo», «Congostaten», «Kongostaten», «Kong Leopold», «Tjostolv Moland Joshua French», «Kisangani», «Kongo-saken» og «Leiesoldat/soldat/offiser». I et fåtall av tilfellene blir Kongo stavet med C fremfor K, og det har derfor vært nødvendig å søke etter begge deler. Når det kommer til avgrensning så har jeg avgrenset fra årene 1885 til 1908, samt 24.05.2009 til 01.01.2014 – første dag med Kongo-saken i media, frem til litt etter Moland sin død.

En utfordring med gamle aviser er at de til tider har et krevende språk. Å tyde skriften i aviser fra 1800-tallet, sammen med det eldre språket, var utfordrende. Nasjonalbiblioteket har vært hjelpsomme her med å digitalisere teksten, i tillegg til selve bildet av hver side av avisen. Dette har gjort det mer overkommelig å lese, og vært til stor hjelp for å tolke noen av avisene som kan være vanskelige å lese via bildeformatet. Det kan også være en utfordring å finne ut av hvem som er forfatteren for de gamle avisartiklene. I motsetning til artiklene om Kongo-saken var ikke eldre aviser like flinke til å informere om forfatter av artikkelen. Imidlertid mener jeg analysen av avisene har gjort det mulig for å svare på problemstillingen, men metoden har også noen utfordringer i utførelsen.

1.6.1 Modernisering av språk i avisartikler

Avisartiklene jeg analyserer er skrevet i henhold til en eldre rettskrivingsmal, og dansk skrivemåte er også fremtredende i de eldre avisene. I 1885 var dansk og nynorsk, da kalt

landsmål, likestilt i Norge, og avisene bærer preg av begge målførene.³⁷ Jeg har valgt å oversette, eller modernisere, sitatene jeg henter fra avisene i perioden 1885 til 1908. «Af» blir til «av», «grusomhederne» blir til «grusomhetene» og så videre. Dette valget har jeg tatt for å øke lesbarheten, fordi flere setninger ellers kan være krevende å lese. Jeg mener også at det skaper en bedre flyt i lesingen, og leseren slipper å søke opp eldre ord som ikke lenger brukes. Akkurat det samme budskapet kommer frem i sitatene som jeg henter fra avisene, men bare i en språkdrakt som er lik den vi bruker i dag. Jeg mener også at budskapet i noen anledninger kan komme enda tydeligere frem ved å foreta dette grepet, særlig i de sammenhengene der den originale skriftmåten kan være krevende. Det kan også lede til misforståelser ved ukjente ord. Med dette vil jeg altså bemerke at jeg markerer det som direkte sitater, men har altså valgt å bruke ordene slik de skrives i dag.

1.6.2 Kritisk diskursanalyse

Når det kommer til analysemetoden har jeg valgt å benytte meg av diskursanalyse, og mer spesifikt den retningen som heter kritisk diskursanalyse. Joar Skrede sin bok *Kritisk diskursanalyse* er en av få norske utgivelser som tar for seg begrepets betydning og danner en forståelse av denne analysemetoden.³⁸ Kritisk diskursanalyse har på mange måter fellestrekk med postkolonialisme, og det handler om å analysere hvordan språk er med på å opprettholde maktrelasjoner i samfunnet, og hvordan disse maktrelasjonene reproduseres. Man kan altså si at postkoloniale teorier og kritisk diskursanalyse utfyller hverandre, og passer sammen som hånd i hanske. En av grunnleggerne til kritisk diskursanalyse er Norman Fairclough, og han har i stor grad vært med på dannelsen av denne retningen innenfor det diskursanalytiske fagfeltet. Av andre kjente retninger kan Michel Foucault og foucauldiansk diskursanalyse nevnes. Felles for flere av disse retningene er at kritikken ofte dreier seg om temaer som rasisme, kolonialisme og globalisering, og sånn sett er har de ulike retningene flere likhetstrekk.³⁹

Jeg har valgt å anvende Fairclough sin versjon av kritisk diskursanalyse, og han har laget en modell med tre nivåer for utførelse av denne analysemetoden. Det deles inn i de tre nivåene: Representasjonsnivået, identitetsnivået og relasjonsnivået. Det første nivået går ut på å finne ut av hvordan verden er representert. Hvilke hendelser og relasjoner er representert? Neste nivå dreier seg om hvilke identiteter som blir brukt for de involverte. Et eksempel på en

³⁷ Lars S. Vikør, «Fakta om norsk» (Språkrådet, 19. mars 2015), <https://www.sprakradet.no/Sprakavare/Norsk/fakta-om-norsk/>.

³⁸ Joar Skrede, *Kritisk diskursanalyse*, Forskningsmetoder (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017).

³⁹ Skrede.

identitet kan være reporteren, publikum eller andre kilder. Siste nivå handler om å se hvilke relasjoner som blir konstruert. Hvilken relasjon blir konstruert mellom reporter og kilde?⁴⁰ Disse tre nivåene mener Fairclough kan bli brukt for å utføre en kritisk diskursanalyse, og i analysen av medietekster. Dette hjelper igjen for å analysere pressens tekster i en historisk sammenheng, og kan anvendes når jeg skal undersøke norsk presse sin fremstilling av kongofarerne, Moland og French, og kongoleserne.

⁴⁰ Eide og Simonsen, *Verden skapes hjemmefra*.

2. Historisk bakgrunn

2.1 Partipressen og Norske avisers politiske tilknytning

Ved grunnleggelsen av Kongostaten i 1885 skjedde det samtidig noe med pressedeckningen her hjemme i Norge. På slutten av 1800-tallet ble nemlig det som kalles for partipressen etablert i Norge, aviser og politiske partier gikk hånd i hånd. Det ble altså konsolidert en tilknytning mellom stortingets partier og avisene, for eksempel så var avisen Social-Demokraten tilknyttet Arbeiderpartiet.⁴¹ I det hele tatt så skjedde det en stor utvikling i norske aviser under perioden til Kongostaten, og fra 1880 til 1910 økte antallet aviser i Norge fra 107 til 256.⁴² Det er altså verdt å merke seg at avisene som jeg analyserer i perioden til Kongostaten, 1885 til 1908, er en del av denne store utviklingen, og ikke minst en del av denne perioden som kalles for partipressen. Partipressen ble oppløst på 1990-tallet, og det vil si at den andre perioden jeg undersøker, Kongo-saken fra 2009 til 2013, ikke er en del av partipressen og dette store samarbeidet mellom politiske partier og aviser. Avisene fra 2009 til 2013 er altså redaksjonelt uavhengige.⁴³ Dette er en forskjell jeg har tatt hensyn til i analysen.

Hvilke aviser var tilknyttet hvilket parti? Videre vil jeg redegjøre for et utvalg av avisene jeg bruker og deres politiske tilknytning. Tidligere nevnte avis, Social-Demokraten, var altså tilknyttet Arbeiderpartiet. Det er også verdt å merke seg at denne avisen senere ble kjent som Dagsavisen. Deres tilknytning ble blant annet synliggjort på Arbeiderpartiet sitt landsmøte, her ble nemlig redaktøren valgt. Koblingen som avisredaktør og medlem av sentralstyret til AP bandt altså Social-Demokraten og AP tett sammen.⁴⁴

Videre brukes også Dagbladet en del i oppgaven, og denne avisen var tilknyttet Venstre. Dette var en av de største avisene, og Dagbladet har vært en stor avis på landsbasis helt fra opprettelsen i 1869 fram til i dag, 2023. Avisen var altså en liberal avis under partipressen.⁴⁵

Når det kommer til partiet Høyre vil jeg trekke frem to aviser som også jevnlig blir brukt gjennom oppgaven. Aftenposten og Morgenbladet var to store aviser, og begge var preget av et borgerlig og konservativt politisk ståsted. Begge avisene viste også stor interesse for situasjonen i Kongostaten, og det ble jevnlig publisert stoff som angikk Kongo og nordmenn i Kongo.

⁴¹ Rune Ottosen, red., «Parti, presse og publikum 1880-1945», i *Norsk presses historie 1-4* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010).

⁴² Idar Flo, red., «Norske aviser fra A til Å», i *Norsk presses historie 1-4* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010).

⁴³ Guri Hjeltnes, «Imperiet vakler 1945-2010», i *Norsk presses historie 1-4* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010).

⁴⁴ Flo, «Norske aviser fra A til Å».

⁴⁵ Flo.

Avisene kan bli sett på som to konkurrenter, men altså med samme politiske rot i partiet Høyre.⁴⁶

2.1.1 Hva med lokalavisene?

Jeg har også inkludert et bredt utvalg av lokalaviser i oppgaven, for eksempel Kristiansundsposten, Namdalens Blad, Moss Aftenblad og Oplandenes Avis for å nevne noen. Her dukker det ofte opp stoff som er hentet fra riksavisene, men også interessante leserbrev, og reisebrev som stammer fra kongofarere med lokal interesse. Der de tidligere nevnte avisene hadde en tydelig tilknytning til sine politiske partier, stod i stor grad flere av lokalavisene en del friere. Her ble det ofte presentert mer sporadiske vinklinger og fremstillinger, uten en tydelig agenda, slik de politisk styrte avisene kunne ha. Lokalavisene var mer opptatt av sitt geografiske publikum, og var ofte rettet mot lokalbefolkningen. Det er jo også verdt å nevne at lokalavisenes budsjetter ikke var like store som riksavisenes, noe som resulterte i sjeldnere utgivelser. Det var slett ikke alle lokalavisene som kom ut hver dag, men gjerne et par ganger i uken.

Avisene var altså tilknyttet politiske partier under den første perioden jeg undersøker, perioden til Kongostaten. Jeg har også redegjort for hvilke partier noen av avisene var tilknyttet, samt hvordan partitilknytningen ikke var like klar i lokalavisene. Når vi kommer til den andre perioden jeg undersøker, altså Kongo-saken, er partipressen oppløst og avisene er redaksjonelt uavhengige. Dette er det viktig å ta hensyn til under analysen og diskusjonen av avisenes fremstilling av nordmenn som leiesoldater i Kongo.

2.2 Kong Leopold II og opptakten til Fristaten Kongo

Ettersom en vesentlig del av denne oppgaven dreier seg om Fristaten Kongo og kong Leopold II av Belgia er det nødvendig å presentere den historiske bakgrunnen. Fra 1885 til 1908 regjerte Kong Leopold II over Fristaten Kongo, i Skandinavia ofte referert til som Kongostaten, og dette er området som i dag kalles for Den demokratiske republikken Kongo (forkortet DR Kongo). Kong Leopold II, videre referert til som Leopold, var utsendt fra Belgia, og styrte over Fristaten Kongo som sin egen private eiendom.⁴⁷ Dette eneveldet er kjent for å være et av historiens grusomste, og Leopold selv kan tolkes som en ondsinnet person. Da en av hans ministere beskrev Leopold gjennom en metafor sa han følgende: «Han behandler menn slik vi andre

⁴⁶ Flo.

⁴⁷ Tveit, *Maskespillet i Kongo*.

behandler sitroner. Når han har presset dem tørre, kaster han skallet.».⁴⁸ Han var altså ikke egnet til å være en leder, men fikk fremdeles tildelt Fristaten Kongo under Berlin-konferansen i 1885. Dette skjedde på bakgrunn av blanke løgner og falske lovnader, og den internasjonale komiteen trodde at Leopold hadde edle hensikter for territoriet han fikk tildelt.⁴⁹

Men hvordan havnet egentlig Kongo i søkelyset, og hvorfor var det et tema under Berlin-konferansen i 1885? To personer var hovedårsaken til denne oppmerksomheten om Kongo – den ene var misjonæren David Livingstone, og den andre journalisten Henry Morton Stanley.⁵⁰ Stanley hadde et direkte samarbeid med Leopold, og var ansatt blant annet for å utforske og kartlegge området rundt Kongoelven. Baktankene med dette oppdraget var at Leopold var ute etter et område å kolonisere.⁵¹ På denne tiden var ikke området som ble til Fristaten Kongo kartlagt for europeerne, og oppdagelsesferdene til Stanley og Dr. Livingstone var til stor hjelp for nettopp dette. De mest ettertraktede områdene å kolonisere befant seg langs kystlinjen i Afrika, og Leopold så derfor en mulighet med å prøve seg på et område som befant seg sentralt i Afrika, også senere assosiert som både mørkets hjerte og Afrikas hjerte.⁵² Flere europeiske stormakter var ivrige etter å dele Afrika mellom seg, og det hele ble et kappløp for å sikre lukrative territorier. Leopold var derfor opptatt av å få forrang i arbeidet rundt koloniseringen av Kongo, slik at ingen kom han i forkjøpet.⁵³

Livingstone hadde allerede utforsket Afrika i flere år før Stanley reiste dit. Han er kjent for blant annet å ha ytret sine meninger om hvordan slaveriet burde fordømmes, å ha funnet Victoriafallene, hvordan han forkynte det kristne budskap og for å ha vært den første hvite mann til å krysse Afrika fra kyst til kyst. Dette bidro til at Livingstone fikk en høy status i England.⁵⁴ Ønsket om å stoppe slaveriet som handelsmennene fra Zanzibar drev med den afrikanske befolkning var et av målene Livingstone jobbet for å oppnå, og noe som Leopold, ironisk nok, bygget videre på i sin kunngjøring om ønsket for å kolonisere Kongostaten og få en stopp på slaveriet.⁵⁵

Når Leopold fortalte om planene sine for Fristaten Kongo bygget han altså videre på Livingstone sitt ønske om å forby slaveriet som allerede skjedde i Kongo. Livingstone var en forkjemper for å få en ende på dette slaveriet som handelsmennene fra Zanzibar drev med den

⁴⁸ Godøy, *Solskinn og død*.

⁴⁹ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

⁵⁰ Tveit, *Maskespillet i Kongo*.

⁵¹ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

⁵² Reybrouck, *Kongo*.

⁵³ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

⁵⁴ Hochschild.

⁵⁵ Godøy, *Solskinn og død*.

afrikanske lokalbefolkningen, og Leopold støttet opp om denne ideen da han prøvde å sikre seg Kongo som sitt territorium. Det skal nevnes at de to ikke hadde noen form for samarbeid, og Livingstone var allerede død når Fristaten Kongo ble til. Et direkte samarbeid hadde han derimot med Stanley, og Stanley var en av Leopolds viktigste menn i arbeidet om å sikre seg Fristaten Kongo.⁵⁶

Stanley ble den andre hvite mann, etter Livingstone, til å krysse Sentral-Afrika. En av de viktige oppdagelsene til Stanley var at han fant ut at elven Lualaba var en del av Kongoelven, og ikke en del av Nilen slik man tidligere hadde trodd. Denne oppdagelsen var svært viktig ettersom det senere skulle myldre av både handelsskip og andre dampdrevne båter da Fristaten Kongo ble til.⁵⁷ Det er også vanskelig å skrive om Livingstone og Stanley uten å nevne en svært kjent hendelse. I 1866 hadde Livingstone reist ut på en ny oppdagelsesferd i Afrika, men årene gikk og man hørte ikke noe fra ham. James Gordon Bennett, som var redaktør i *New York Herald*, sendte derfor Stanley ut på oppdrag for å finne Livingstone. Tiden gikk og det var ikke før i 1871 at Stanley til slutt klarte å finne Livingstone, og skal ha uttalt de kjente ordene «Dr. Livingstone, I presume?». Denne historien fikk stort fokus i media, og Stanley skrøt mye av Livingstone i tekstene sine. Det resulterte i et vennskap dem imellom helt til de skilte lag, og Stanley reiste hjem mens Livingstone ble i Afrika, der han senere døde.⁵⁸

I 1878 kontaktet Leopold utforskeren Stanley og ansatte han for å jobbe for seg som oppdager og kartlegger av Kongo, og på en reise i 1879 ble Stanley forbauset. Da han kom til innsjøen som da het Stanley Pool ble han overrasket av å se det franske flagget vaie i vinden. Når Leopold fikk beskjed om dette så måtte han gjøre noe for å hindre at Kongolesisk territorium skulle havne under fransk flagg, og han svarte da med å opprette organisasjonen *Associaton Internationale du Congo* (AIC). Han poengterte med at dette skulle være positivt for alle de europeiske stormaktene, og ikke kun for Frankrike. Det ble derfor innført frihandel i området rundt Kongoelven.⁵⁹

AIC var heller ikke den første organisasjonen Leopold opprettet for å utøve kontroll, i 1876 ble *Association Internationale Africaine* (AIA) opprettet, dette for å åpne Kongoelven for europeisk handel. I 1878 ble AIA forandret til *Comité d'Études du Haut Congo* (CEHC) for å styrke Leopold sin kontroll i forbindelse med kongoekspedisjonen. Deretter ble CEHC til AIC i 1879, og til slutt kom Berlin-konferansen i 1884 – 85 der Leopold fikk godkjent sin rolle som

⁵⁶ Reybrouck, *Kongo*.

⁵⁷ Godøy, *Solskinn og død*.

⁵⁸ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

⁵⁹ Godøy, *Solskinn og død*.

hersker over *État Indépendant du Congo* (EIC), i Norge kjent som Kongostaten og Fristaten Kongo.⁶⁰ Ved dette eksempelet kan vi se hvordan deler av kappløpet om Afrika utspilte seg, og hvordan det politiske spillet var viktig for å sikre seg lukrative områder før andre. Opprettelsen av disse organisasjonene var også en del av Leopold sin plan for å overbevise andre om sine edle hensikter, og han innså at han måtte spille på altruistiske interesser for å sikre seg en koloni. Ferdinand de Lesseps, som blant annet er kjent for arbeidet med Suezkanalen og Panamakanalen, erklærte at Leopold sine planer var «det største humanitære verk i vår tid».⁶¹ På denne måten kan vi se hvordan Leopold klarte å lure andre til å tro at han kun hadde edle og humanitære hensikter i Afrika.

Stanley jobbet med å opprette forskjellige handelsstasjoner for Leopold langs Kongoelven, dette gjorde han ved å få de lokale høvdingene til å signere kontrakter. Etter hvert ble disse kontraktene så sleipe at de høvdingene som signerte skrev under på at de ga fra seg eierskapet over landområdet og rettighetene til området. I bytte fikk høvdingene ting som gin, tekstiler og kniver. Språket på kontraktene var selvfølgelig på enten engelsk eller fransk, altså språk som ingen av høvdingene snakket. Innen fire år var så mye som 400 kontrakter signert, og Leopold fikk altså stor innflytelse på området. Kappløpet var fremdeles i gang, og det var flere som kjøpte opp områder ved hjelp av slike kontrakter. Blant annet så var den franske Savorgnan de Brazza en aktiv kjøper av landområder, og en stor konkurrent til Leopold.⁶²

I 1884 var også England bekymret for at Frankrike skulle få kontroll over Kongo, og laget derfor en avtale med Portugal. Denne avtalen innebar at England og Portugal skulle kontrollere skipsfarten på Kongoelven, men dette falt ikke i god jord hos de andre stormaktene. Avtalen ble derfor stanset, og ringvirkningene av denne avbrutte avtalen skulle vise seg å bli svært avgjørende for fremtiden til Kongo. På bakgrunn av den avbrutte avtalen skulle stormaktene samles, og det var den tidligere nevnte Berlin-konferansen som ble svaret.⁶³

Berlin-konferansen varte fra 25. november 1884 til 26. februar 1885, og hele 14 land var representert. De fleste landene var europeiske stormakter, men også USA deltok. Sverige-Norge var også representert, men i konferansen som handlet om å dele opp Afrika var det ikke en eneste afrikansk representant. Det var altså kolonialisme i full blomst, og de europeiske stormaktene delte Afrika seg imellom, uten å inkludere noen afrikanske representanter.⁶⁴ Det

⁶⁰ Espen Wæhle, «Kolonialismens dampende flodfartøy i Kongostaten», i *Mennesket og havet - Årbok for Norsk Maritimt Museum 2019* (Trondheim: Museumsforlaget, 2019).

⁶¹ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

⁶² Reybrouck, *Kongo*.

⁶³ Godøy, *Solskinn og død*.

⁶⁴ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

er en vanlig oppfatning at Berlin-konferansen var av signifikant betydning, og at stormaktene satt med linjal og delte hele Afrika seg imellom. Dette mener både Godøy (2010), Hochschild (2002) og Reybrouck (2011) er feil, og Berlin-konferansen er tillagt større betydning enn det den egentlig hadde. Stormaktene delte heller ikke inn Afrika i kolonier under konferansen.⁶⁵ Konferansen skal også til stor grad kun ha bestått av diplomater fra de gjeldende landene, og for eksempel Leopold var ikke til stede selv, det var altså ikke en samling av politiske representanter.⁶⁶

Der flere mener konferansen handlet om å dele Afrika seg imellom, men realiteten er at den var for å åpne opp Afrika, både med tanke på frihandel og kultur. To prinsipper som ble gjeldende under konferansen var at et land måtte ha en effektiv okkupasjon hvis de krevde et territorium, og at hvert område skulle holdes åpent for frihandel. Det var altså ikke nok å kun oppdage et territorium for å kreve det, det måtte også okkuperes innen kort tid.⁶⁷ Craven (2015) oppsummerer Berlin-konferansen på en informativ måte ved å påpeke at effektivitet og effekt ikke nødvendigvis trenger å ha samme betydning. Berlin-konferansen var ikke særlig effektiv. For eksempel ble prinsippet om frihandel undergravd og prinsippet om å internasjonalisere Sentral-Afrika endte i stedet med et belgisk eierskap. Men Berlin-konferansen hadde likevel en stor effekt, der det ble satt fart i kappløpet om Afrika, og anerkjennelsen av Kongostaten ble offisiell.⁶⁸ Selve Berlin-konferansen kan altså tolkes som at den mislyktes ettersom flere paragrafer ble brutt, men allikevel var effekten av konferansen stor for både Afrika og de europeiske stormakter.

Berlin-konferansen hadde signifikant betydning for Leopold, mannen som selv ikke var til stede. Det var av en oppfatning at de største rikdommene fantes langs kysten, og området som Leopold ville erobre var derfor mindre attraktivt ettersom det var sentralt i Afrika. Flere av stormaktene var også bekymret for å skrive under på traktater som tilegnet en annen stormakt territorium i Afrika, og det er her Leopold og «lille» Belgia kommer inn. Det var mer behagelig å vite at et så stort område ikke havnet i hendene på en konkurrerende europeisk stormakt, og USA og Tyskland var først ute med å skrive under på at Leopold selv skulle tilegnes dette territoriet som hans organisasjon AIC hadde interesser i.⁶⁹ Dermed fulgte de andre landene etter, og Leopold sin lange jakt på en afrikansk koloni var nå fullført. Dette klarte han nemlig i 1885

⁶⁵ Godøy, *Solskinn og død*; Hochschild, *Kong Leopolds arv*; Reybrouck, *Kongo*.

⁶⁶ Godøy, *Solskinn og død*.

⁶⁷ Reybrouck, *Kongo*.

⁶⁸ Matthew Craven, «Between Law and History: The Berlin Conference of 1884-1885 and the Logic of Free Trade», *London Review of International Law* 3, nr. 1 (1. mars 2015): 31–59, <https://doi.org/10.1093/lril/lrv002>.

⁶⁹ Reybrouck, *Kongo*.

når han erstattet AIC med tidligere nevnte EIC, Fristaten Kongo ble til. Det er også et poeng å understreke at selv om Leopold var konge av Belgia, så var ikke Belgia innblandet i Fristaten Kongo, det var Leopold sin personlige eiendom. Han skal tidligere ha sagt: «Vi må få oss en del av denne storartede afrikanske kaka», og nå hadde Leopold sikret seg en koloni som var cirka 80 ganger så stor som Belgia.⁷⁰

Selv om opptakten til hvordan Leopold sikret seg dette gigantiske området som sin koloni er mindre kjent, er hva som foregikk under Fristaten Kongo sin tid i motsatt ende av skalaen. Etter hvert ble det verdenskjent at saker som tilfeldige henrettelser, undertrykkelse og massedrap ikke var uvanlige hendelser i Fristaten Kongo. De lokale kongoleserne ble slaver som måtte jobbe på spreng for Leopold og hans utvinning av naturressurser, spesielt gummiproduksjonen. Det hele ble regnet som et terrorvelde, og nyhetene om grusomhetene i Fristaten Kongo nådde altså offentligheten i Europa. E.D. Morel fra England er en av de som er kjent for å ha ledet et opprør mot Leopold og Fristaten Kongo, og dette opprøret fikk internasjonal oppmerksomhet som var med på å legge press på det hele.⁷¹

Jeg har nå presentert den historiske bakgrunnen til opprinnelsen av Fristaten Kongo, samt vært innom noen av Leopold sine sentrale trekk som menneske. Videre vil jeg vie oppmerksomhet til hva som skjedde fra 1885 til 1908, Fristaten Kongo sin æra, gjennom å undersøke norske aviser. Jeg vil altså ikke presentere de årene slik som jeg presentere forløpet til Fristaten Kongo, men jeg vil presentere det via norske avisers dekning. I denne analysen vil jeg bruke primærkilder i form av aviser for å dekke årene 1885 til 1908. Jeg vil også bevege meg bort fra en beretning om Fristaten Kongo og Leopold, og fokusere på avisene og de norske kongofarerne som tok stilling som offiserer – leiesoldatene.

2.3 Moland, French og Kongo-saken

Der den historiske bakgrunnen til Fristaten Kongo er mer glemt eller underkommunisert her i Norge, er Kongo-saken med Moland og French i motsatt ende av skalaen. Jeg vil påstå at om du var bosatt i Norge i 2009 er det opp mot umulig at du ikke fikk med deg denne saken i nyhetsbildet. Det var en enorm interesse for denne saken i norsk media, og utallige fremsider av både papir- og nettaviser har vært preget av Kongo-saken. I og med at den historiske bakgrunnen for Kongo-saken er mye mer kjent enn Fristaten Kongo sin historiske bakgrunn vil

⁷⁰ Godøy, *Solskinn og død*.

⁷¹ Guy Vanthemsche, «The Historiography of Belgian Colonialism in the Congo», i *Europe and the world in European historiography*, red. Lévai Csaba, Thematic work group 6 1 (Pisa: PLUS-Pisa University Press, 2006).

jeg vie noe mindre plass til førstnevnte, og jeg vurderer det slik at Kongo-saken trenger en noe kortere presentasjon.

Det var i mai i 2009 at Kongo-saken havnet i media, og dette var bare starten på det som skulle vise seg å bli en av Norges mest omtalte saker. Når det kom til hva som faktisk hadde hendt ble det sagt mye forskjellig – Moland og French ble blant annet kalt for: eventyrere, villmenn, amatører, leiesoldater, sosialarbeidere, og listen fortsetter.⁷² Det er altså fremdeles i 2023 en uenighet om hva som faktisk hendte nær byen Kisangani i Kongo 2009, men det er også en konsensus for hendelser som faktisk har funnet sted. I det følgende vil jeg ikke påstå at det jeg presenterer er hva som faktisk hendte, men jeg vil redegjøre for hva myndighetene i Kongo mener hendte, og hva Moland og French sin versjon er.

Først vil jeg presentere det som det er en konsensus rundt, faktiske hendelser som tok sted. Abedi Kasongo er navnet på mannen som ble drept, og dette hendte cirka 100 km øst for byen Kisangani i Kongo. Drapet skjedde på landeveien, og Kasongo var sjåfør for Moland og French da drapet var et faktum. I bilen befant det seg totalt fem menn, Kasongo, Moland, French, Kepo Pierre og Kisimu Aradjabo. Kasongo blir skutt og dør av skadene – dette drapet er det som er grunnlaget for den såkalte Kongo-saken.⁷³ Hvem som myrdet Kasongo er fremdeles den dag i dag ikke oppklart, og det finnes forskjellige versjoner av sannheten basert på om du spør en kongoleser eller Moland og French.

Drapet skjedde den 5. mai 2009, og de påfølgende dagene lever Moland og French på flykt fra de kongolesiske myndighetene. Pierre og Aradjabo har anklaget Moland for å ha skutt Kasongo, og på bakgrunn av dette leter flere kongolesiske soldater etter de to nordmennene. Den 9. mai blir den norske duoen overrasket av en gruppe soldater, og dette resulterer i at French blir pågrepet, men Moland unnslipper og lever videre på rømmen. Den 11. mai gir Moland opp flukten, og melder seg selv inn til politiet i byen Mambasa.⁷⁴ Dagen etter kommer meldingene til Norge om at to nordmenn er pågrepet, og Moland og French blir anklaget for spionasje. Grunnen til dette er at de hadde med seg sine gamle ID-kort, fra da de tjenestegjorde i forsvaret, og kongolesiske myndigheter tolker dette som at de to nordmennene jobber for norske myndigheter.⁷⁵

Videre frem til sommeren var det nesten utelukkende Moland og French sin versjon av historien som ble trykt av pressen, noe jeg kommer mer innpå senere, og de fortalte om

⁷² French, *Dødsdømt i Kongo*.

⁷³ Strøksnes, *Et mord i Kongo*.

⁷⁴ Græsvik, *Dømt til døden i Kongo*.

⁷⁵ Marit Grøtte, Nilas Johnsen, og Erlend Skevik, «Dette er Kongo-saken», VG, 17. mai 2017, <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/yAMzA/dette-er-kongo-saken>.

sikkerhetsselskapet de drev – Special Intervention Group (forkortes SIG) Uganda. Dette regnes som en leiesoldatvirksomhet, og de to nordmennene drev med opptrening av rekrutter. Slik leiesoldatvirksomhet blir ofte presentert som sikkerhetsselskap, og dette gjøres blant annet for å unngå den negativt ladde koblingen til det å være leiesoldat.⁷⁶ Wagner-gruppen, som i skrivende stund opererer for Russland i Ukraina, omtales også som et sikkerhetsselskap. Altså, selv om en gruppe omtales som et sikkerhetsselskap så betyr ikke det nødvendigvis at det ikke er en leiesoldatvirksomhet, men det er en måte å skrive på som unngår det negative stigmaet rundt det å være leiesoldat.

På ID-kortene fra SIG Uganda opererte Moland og French med dekknavn, henholdsvis Mike Callan og John Hunt. Det er ikke uvanlig for leiesoldater å operere med dekknavn, og dette er for å skjule deres bakgrunn, opprinnelse eller familie. Å operere med dekknavn kan også i mange tilfeller kobles til noe kriminelt, og derfor bruker du ikke ditt virkelige navn. Dekknavnene er heller ikke tilfeldige, og Moland sitt dekknavn, Mike Callan, er en sammenslåing av de to kjente britiske leiesoldatene Thomas Michael «Mad Mike» Hoare og Tony Callan. Dette var to menn som Moland beundret, men «Mad Mike» Hoare var ikke noe populært navn i Kongo. Hoare var involvert i borgerkrigen i Kongo på midten av 60-tallet, og hadde kjempet mot et folkelig opprør i Kisangani. French sitt dekknavn, John Hunt, var inspirert etter den britiske offiseren John Hunt som blant annet ledet britenes Mount-Everest-ekspedisjon i 1953.⁷⁷ Det er altså ingen hemmelighet at Moland og French hentet inspirasjon fra blant annet tidligere leiesoldater.

Videre i august og september i 2009 blir den norske duoen tiltalt for drap og spionasje, og dette resulterer i fem dødsstraffer for Moland og French, samt et erstatningskrav til norske myndigheter på 360 millioner kroner, dette for den påståtte spionasjen. I juni 2010 faller dommen fra ankedomstolen i Kisangani. Spionasje, ulovlig våpenbesittelse, drapsforsøk, væpnet ran og dannelsen av et kriminelt forbund ender dommen med, og de blir på ny dømt til døden. Bare Moland blir dømt for drapet, og væpnet ran dommen kommer av at Moland og French kjørte vekk med bilen etter at Kasongo, sjåføren, ble drept. I tillegg frafaller spionasjeanklagene mot Norge, og det meldes i stedet at de drev spionasje for «noen» eller «en fremmed makt». Denne dommen anket ikke nordmennene, og dette var fordi dommen måtte være ferdig før Norge og Kongo kunne forhandle frem en soningsoverføring, og de ønsket altså

⁷⁶ Hanssen, «Kampanjen for å redde to leiesoldater på oppdrag i Kongo».

⁷⁷ Græsvik, *Dømt til døden i Kongo*.

en fortgang i denne prosessen. De kom også med poenget om at det ikke ga mening å anke, ettersom saken ville endt opp med de samme dommerne.⁷⁸

På dette stadiet er det tydelig at Moland er syk, og spørsmålet om behandlingen fra det kongolesiske fengselet er bra nok dukker opp. Det er også flere andre saker som kan vise til dårlig oppvarning av nordmennene, og de generelle forholdene som de levde under var til tider svært utfordrende.⁷⁹ Dette kommer jeg tilbake til senere. I desember 2011 blir nordmennene overført til Ndolo, et fengsel som er lokalisert i hovedstaden, Kinshasa. Den 18. august 2013 blir Moland funnet død i cellen, og dette avgrensers jeg som slutten på den perioden jeg undersøker.⁸⁰ Etter Moland sin død skjer det en hel del som ikke lenger dreier seg hovedsakelig om Kongo-saken, og derfor ikke er interessant for min analyse. For øvrig kan jeg nevne at French ble utlevert til Norge i 2017, og har blant annet reist rundt og holdt foredrag i tiden etter sin hjemkomst.

Så hva skjedde egentlig når Abedi Kasongo ble drept? Det spørsmålet forblir ubesvart, og jeg ser ikke på det som min oppgave å komme med noen endelige svar på mysteriet som er Kongo-saken. Jeg vil derimot belyse de forklaringene som er på bordet, og så får det være opp til hver enkelt å velge hva man skal tro på. Det er hovedsakelig to forklaringer på drapet av Kasongo, den ene forklaringen stammer fra Moland og French, mens den andre forklaringen stammer fra medpassasjerene Pierre og Aradjabo.

Jeg vil først ta for meg Pierre og Aradjabo sin forklaring. Denne forklaringen sier at Moland skjøt Kasongo med en avsagd hagle, dette etter at han flere ganger skal ha ropt «Get out!» til sjåføren. Aradjabo kom seg ut av bilen, men ble så overfalt av French, og det endte i brytekamp liggende på bakken. Pierre går ut av bilen og frem til siden av førervinduet, her ser han at det er alvor, og at Kasongo er skutt. Når Moland får øye på Pierre skal han ha rettet haglen mot medpassasjereren, for så å ha avfyrt et skudd. Dette skuddet klarte Pierre å dukke unna for, slik at skuddet fløy over hodet på han. Pierre tok da beina fatt, og løp på veien bak bilen før han skar inn i bushen. Det skal ha blitt avfyrt et til skudd mot han, og han kastet seg ned på bakken. Aradjabo fikk skikkelig juling, men klarte til slutt å komme seg unna French. Han skal deretter også ha flyktet, og sprunget samme veien som Pierre. De to kongoleserne er altså ikke i tvil, Moland er en kaldblodig morder. Aradjabo og Pierre skal så ha hørt at Moland

⁷⁸ Grøtte, Johnsen, og Skevik, «Dette er Kongo-saken».

⁷⁹ Strøksnes, *Et mord i Kongo*.

⁸⁰ Grøtte, Johnsen, og Skevik, «Dette er Kongo-saken».

og French kjørte av sted med bilen, for deretter å ha beveget seg tilbake til åstedet. Der så de Kasongo ligge i en dam av blod.⁸¹

Moland og French sin forklaring er vesentlig forskjellig. De skal ha stoppet for å tisse langs veien, og haglen til Moland lå igjen i bilen. Deretter hørte de noen hoppe ned fra planet på bilen, etterfulgt av høye rop. Når de snudde seg tilbake mot bilen så de kun de skarpe billysene, men de hørte et skudd bli avfyrt. De dukket deretter ned, og kunne høre ytterligere skudd bli avfyrt. De løp nå raskt mot bilen for å komme seg unna lysene, og de forstod ikke hva som skjedde. French kunne se en skikkelse på venstre side av veien, for så overrumple han med kvelertak som utviklet seg til bryting på bakken. Moland skal ha grepet etter hagla si som lå i bilen, og fikk se sjåføren ligge stille inntil bildøren, død. Han så deretter en mørk mann på den andre siden av bilen, og like etter kunne han skimte en annen person som løp fra åstedet. French har så ropt et eller annet, før det ble stille, helt stille. Hva som akkurat hadde foregått var de to nordmennene usikre på, men de hadde heldigvis drevet spesifikk trening for å kunne håndtere overraskende situasjoner. De prioriterte nå å komme seg i sikkerhet, og dro liket til Kasongo ut av bilen, for så å flykte fra åstedet. Aradjabo og Pierre hadde forduftet, og hvem var det som hadde løsnet skudd mens de to nordmennene stod og urinerte langs veikanten?⁸²

Det er altså vesentlige forskjeller på de to versjonene av sannheten, var det Moland og French som hadde skutt Kasongo, eller var det Aradjabo og Pierre som hadde samarbeidet med en lokal bande? Saken forblir uavklart, og det finnes flere indisier som kan støtte begge de forskjellige versjonene. Domstolen i Kongo gikk for versjonen til Aradjabo og Pierre, og Moland ble dømt for drapet. Min oppgave er som nevnt ikke å finne ut av hva som egentlig skjedde, men å presentere situasjonen slik den også fremstod for media når de omtalte nyheten. Jeg har nå vært innom Kongo-saken slik den ble presentert både fra Aradjabo og Pierre sin side, og fra Moland og French sin side. Begge versjonene er viktig å ha i bakhodet for resten av oppgaven og analysen som kommer, og jeg vil understreke dette med at Kongo-saken er en kompleks sak med forskjellige versjoner av hva som faktisk skjedde.

⁸¹ Græsvik, *Dømt til døden i Kongo*.

⁸² Græsvik.

3. Analyse og diskusjon av pressens fremstillinger av kongofarerne

I denne masteroppgaven har jeg valgt å drøfte samtidig som jeg analyserer. Med andre ord er det ikke en egen analysedel og en egen diskusjonsdel, men jeg sammenfatter disse to kategoriene. Dette mener jeg er en hensiktsmessig måte å gjøre det på for at lesingen skal være mer interessant. I dette kapitlet vil jeg altså ta for meg flere avisartikler som omhandler Kongostaten, kongofarerne og kongoleserne. Jeg vil analysere pressens fremstillinger, og samtidig drøfte disse fremstillingene opp mot oppgavens problemstilling. Jeg tar blant annet for meg pressens ambivalente representasjoner, og presenterer funn som tilsier at pressen både fremstilte kongofarerne som en type helter, men også artikler som tar kongoleserne i forsvar. Slik jeg har valgt å presentere pressens fremstillinger av kongofarerne er at jeg vil undersøke artiklene og presentere dem i en tematisk rekkefølge. De kommer altså ikke kronologisk, men tematisk der de forskjellige fremstillingene styrer diskusjonen.

3.1 Bekreftelse på kongofarerne som leiesoldater, og avsløring av pressens agenda i Dagbladet

Den 23. juni i 1895 publiserer Dagbladet en forholdsvis lang artikkel med tittelen «Norske offiserer til Kongo».⁸³ Artikkelen innleder med å stille spørsmålet om hvorfor unge norske offiserer ønsker å reise til Kongo, og påpeker at opp mot 6 norske offiserer allerede har dødd i Kongo, enten av sumpfeber eller drept. Videre inkluderes det et svar fra en av disse norske kongofarerne, og jeg vil sitere en del av svaret hans for å påpeke grunnen til hvorfor flere reiste ned, og hva dette tilsier: «... nå, etter all sannsynlighet vil det falle i min lod å slå i hjel en del mennesker der nede, folk, som visstnok verken jeg eller min nasjon har spor av utestående med – men: bedre lønn, hurtig avansement osv. Jeg reiser!».⁸⁴ Her kommer det tydelig frem hva som motiverer unge norske menn til å tjenestegjøre for Kongostaten, det er egen vinning som står på agendaen – penger og hurtig avansement i de militære gradene. Han er også innom at verken han eller hans nasjon har noe utestående med de han skal slå i hjel, og man altså se at kriteriene for å defineres som leiesoldat oppfylles. I dette tilfellet, som man kan anta var tilfellet for flere, kommer det altså tydelig frem at de norske kongofarerne i militær tjeneste var leiesoldater, og det var egen vinning som motiverte. Dette mener jeg er greit å slå fast såpass tidlig i analysen, og om det var noen tvil om de norske kongofarerne kunne defineres som leiesoldater så blir den

⁸³ «Norske offiserer til Kongo», *Dagbladet*, 23. juni 1895.

⁸⁴ «Norske offiserer til Kongo».

tvilen fjernet her. Kongofareren forteller svart på hvitt at han er en leiesoldat gjennom å innrømme at det er egen vinning som er viktigst. Det er også viktig for fortsettelsen av analysen, og jeg vil senere vise til eksempler der pressen fremstiller det som at kongofarerne reiser i sivilisasjonens navn, og at de derfor fremstilles hederlig.

Videre vil jeg fremheve synspunktet til forfatteren av artikkelen, som ikke står oppført med navn. Han fører en tydelig kritisk diskurs, og stiller ved flere anledninger spørsmålet om de norske leiesoldatene i det hele tatt kan forsvares. Det fortelles om en norsk løytnant i Kongo som skjøt en innfødt, ettersom den innfødte sprang mot denne norske løytnanten. Artikkelen forfatter ser på saken slik:

«For et stolt øyeblikk for den uvitende innfødte, som med en ussel lanse i hånden hopper like i døden for den strime jord og det dusin hytter, som nå engang er hans hjemland nede ved Kongo! For et usselt øyeblikk for den fremmede offiser, som lar seg leie til slik gjerning!». ⁸⁵

Det kommer tydelig frem at artikkelforfatteren har en reflektert synsvinkel på saken, og det er lite tegn til kolonialistiske holdninger utover i artikkelen. Det vises en forakt mot de norske kongofarere som lar seg leie, og deres handlinger blir stilt til ansvar som uetiske. Forfatteren viser også til de som mener kongofarerne reiser ned kun for å bidra til siviliseringen av kongoleserne, og til det sier han: «Man får tro om dette, som man kan: det ville jo være smukt trodd av den, som tror blindt, at norske løytnanter slår i hjel negere ene og alene med tanken på den sivilisasjonen, som skal gro om hundrede år.» ⁸⁶ Han kjøper altså ikke den unnskyldningen om at de reiser ned kun for siviliseringens skyld, og forfekter at all drepningen av de innfødte ikke kan forsvare handlingene som blir begått. På denne måten representerer denne personen en del av befolkningen som på mange måter var forut sin tid. Med tanke på postkolonialisme og orientalisme så kan man se at denne personen i stor grad har skjønnet det som resten av verden skjønner mye senere. Han avfeier den politiske agendaen fra pressen som forsøker å legitimere kongofarernes og europeernes kolonisering av Kongo, og påpeker i tillegg at det er godtroende å tro at disse kolonistene har de neste generasjonene i tankene med sin brutale oppførsel. Pressen forsøker å konsolidere maktforholdet mellom Europa og Afrika med å konstruere motsetninger som sivilisert og usivilisert, men i Dagbladets artikkel kommer det altså frem at ikke alle kjøpte denne forklaringen, og at agendaen deres ble gjennomskuet.

⁸⁵ «Norske officerer til Kongo».

⁸⁶ «Norske officerer til Kongo».

3.2 Kongofarernes egne beretninger – «i sivilisasjonens navn»

Den 21. oktober i 1894 kan man lese om en norsk offiser sin erfaring i Kongostaten, dette i Morgenbladet. Her er det så og si alt annet enn grusomhetene som får oppmerksomhet, og Kongo presenteres som en plass som har hatt stor utvikling etter de hvites fremtreden. Det fortelles om sumpene som forpestet luften for de hvite, og hvordan disse litt etter litt har blitt drenert og forbedret. Det informeres også om at han ikke er den eneste skandinav der nede, og til sin store overraskelse var over halvparten av de ansatte i byen Boma skandinaviske. Jeg vil kort poengtere her at skandinavene ofte ble nevnt separat fra «de hvite» eller «europene», og dette har betydning for en senere del av analysen. Når han snakker om prylingen av de innfødte som straff sier han: «Første gang virker den brutalt frastøtende, men det er jo også av de ting man må vende seg til.»⁸⁷ Videre forklares det også at selv om det kan være voldelig, så er i hvert fall prylingen et virkningsfullt middel for å få bukt med dovenskapen deres. Her kan man se tydelige tegn til annengjøring av kongoleserne, og i lys av orientalismen er det et kraftig skille mellom «oss» og «dem».

Fremstillingen av de innfødte kongoleserne er også veldig brutal: «... så de er rent fæle å se på». De blir nærmest fremstilt som en form for dyr, det er lite som tilsier at de også er mennesker. Det er også verdt å bemerke seg at når det snakkes om vold mot de innfødte så «er det noe man må bli vandt til», og at det er et effektivt middel mot dovenheten. Når det er snakk om drapet på en hvit mann, som ble drept av noen innfødte, så er tonen en annen: «En hvit ble for ikke så lenge siden overfalt og drept under de mest opprørende pinsler».⁸⁸ Her blir drapet presentert på en bestialsk måte, og ordet «pinsler» vil si noe som pine eller tortur. Så drap og pryling av innfødte blir forsvart med at det er slik det skal være, mens når en hvit blir drept så blir det fort veldig voldelig og det vises ingen forståelse for hvorfor de innfødte handlet som de gjorde. Det er en tydelig differanse på fremstillingen av drapet på mørke og hvite personer, og den norske offiseren viser tydelige tegn til kolonialistisk tankegang. Man kan også se hvordan fremstillingen av kongolesere som «onde» igjen påvirker fremstillingen av kongofarerne, og de kommer ut av det i et bedre lys.

Videre forteller han om en reise som skal frakte han videre til et nytt anlegg, og her skal det ha vært 7000 mørke arbeidere, der 3500 av de er døde eller desertert, og kun 2000 var «brukbare». Han presenterer altså en veldig dystert statistikk, men gjør ikke noen sak ut av at så mange mørke har blitt drept, det vises ingen sorg over at de hvite dreper tusener av mørke.

⁸⁷ «Paa vei til øvre-kongo», *Morgenbladet*, 21. oktober 1894.

⁸⁸ «Paa vei til øvre-kongo».

Kongolesernes dødsfall blir presentert som en statistikk, som tall, og de fremstiller ikke «mennesket» i kongoleserne. Det vies også mye oppmerksomhet til den eksotiske naturen i Kongo, og hvordan de hvite har forbedret omgivelsene. Basert på denne norske kongofarerens info virker Kongostaten som en helt fin plass å oppholde seg, med mye spennende natur og flere skandinaver. Livet for de innfødte blir mer eller mindre neglisjert, og det vises svært lite empati ovenfor deres situasjon. Det er også verdt å merke seg at Morgenbladet ikke presenterer noen innvendinger om saken, og den kolonialistiske tangegangen blir ikke på noen måte utfordret. Man kan her se at pressen var med på å helt ukritisk formidle sterkt rasistiske og kolonialistiske holdninger, og stereotypien av kongoleserne som mindreverdige opprettholdes.

I Oplandenes avis den 29. april i 1889 finner man akkurat samme type artikkel, som nærmest kan virke som propaganda for Fristaten Kongo og Leopold sitt prosjekt. «Resultatet av kolonisasjonsarbeidet i Kongo» lyder overskriften, og artikkelen formidler hvilke forandringer som har skjedd etter dannelsen av Kongostaten.⁸⁹ Her er det ikke måte på hvor fantastisk arbeid europeerne har gjort i Kongo, og Kongostatens innflytelse på kongoleserne har angivelig vært helt fantastisk og foruten noen form for problemer. «Det er som sagt forbausende hva europeiske offiserer i løpet av disse få år har utrettet. Det var en tid da mange stilte seg skeptiske ovenfor foretakets utfall. At dette har vært heldig, kan det nå ikke lengre herske noen tvil om.»⁹⁰ Det er altså utelukkende positivt det som europeerne har begått i Kongo, og resultatene snakker for seg selv, det er ingen tvil. De innfødte kongoleserne blir kun nevnt når det snakkes om hva europeerne har gjort for dem, og det nevnes ikke noe om behandlingen av dem. Slik kan vi se et eksempel på hvordan den norske offentligheten fikk presentert situasjonen i Kongo, og med denne informasjonen som utgangspunkt er det ikke rart at de norske kongofarere ofte ble fremstilt som heltemodige og hederlige. Fra et diskursanalytisk perspektiv kan man også se hvordan kongolesernes stemme ikke ble representert, og det er kun det eurosentrisk synet som blir presentert. Det er tydelige tegn til at Kongo presenteres som noen som trenger hjelp av «oss», og dette er igjen med på å legitimere koloniseringen.

Dette med at europeerne er der i sivilisasjonens navn kommer også frem i artikkelen fra Oplandenes Avis: «Det er ved Kongofloden nå blitt organisert en stat, som vil sette europeerne i stand til å føre sivilisasjonens ideer, dens kunster og vitenskapen inn i hjertet av det mørke fastland».⁹¹ Her kan man tydelig se hvordan de rettferdiggjør deres okkupasjon av Kongo, og igjen nevnes disse edle hensiktene om å sivilisere Kongo og de innfødte. Det er også et poeng

⁸⁹ «Resultatene av kolonisasjonsarbeidet i Kongo», *Oplandenes Avis*, 29. april 1889.

⁹⁰ «Resultatene av kolonisasjonsarbeidet i Kongo».

⁹¹ «Resultatene av kolonisasjonsarbeidet i Kongo».

at når det er snakk om europeerne så bringes det fram temaer som kultur, kunst og vitenskap, mens når det er snakk om kongoleserne så er fokuset på hvor primitive og ville de er. Det kan trekkes tydelige linjer til postkolonialistisk teori. På papiret høres det veldig fint ut, og at norske kongofarere reiste ned for å hjelpe til med denne siviliseringen kan ses på som hederlig om man ikke inkluderer den brutale realiteten, slik som artikkelen unnlater. Den norske offentlighet ble altså blant annet presentert med det som kan ses på som propaganda for Kongostaten, og man kan se hvordan fremstillingen av resultatene er med på å snakke frem kongofarernes deltakelse. Å fremstille Kongostaten på en slik måte vil uten tvil igjen være med på å påvirke nordmenn sitt syn på kongofarerne som heltedige, og det å la være å snakke om grusomhetene som europeerne utøvde mot lokalbefolkningen er med på å fremstille det hele som en hederlig prosess. Avisenes mangel på kritiske spørsmål har altså en signifikant betydning for fremstillingen av norske kongofarere, og det var flere tilfeller der det skortet på pressens evne til å stille kritiske spørsmål.

3.3 Gjentakende mønstre i fremstillingene – kongolesere som ville kannibaler

Et gjentakende mønster som preger avisene, er fremstillingen av at kannibalisme var utbredt over store deler av Kongo. Morgenbladet kommer blant annet med informasjon om at «... menneskeeteriet fremdeles trives i Kongostaten».⁹² I avisene ble ofte kongoleserne fremstilt som kannibaler og som ville, noen man måtte passe seg for: «... kannibalene må man ofte se etter når man beveger seg» fortelles det i avisen *Gudbrandsdølen*.⁹³ Dette er igjen med på å skape en avstand mellom kongoleserne og de der hjemme i Norge som lesere av avisen. Det er også en videreformidling av stereotypien der kongoleserne ble fremstilt som kannibaler, dette kan trekkes linjer til orientalisme i stor grad. Kongoleserne ble ofte assosiert med dyriske og brutale fremstillinger, som igjen konstruerer et «vi» og «dem»-forhold. De mister sine mennesketrekk, og dette distanserer oss fra dem. Godøy informerer også om at kannibalsmen slettes ikke var så utbredt som gamle kilder skal ha det til, og at det antageligvis ble praktisert i relativt beskjedent omfang.⁹⁴ Det er derfor teorier om at denne fremstillingen av kongolesere som kannibaler ble konstruert ut av ingenting, og det kan ses på som en måte å forsvare all drepingen. For eksempel, en avisartikkel kan ha en veldig forskjellig tone basert på om en norsk offiser drepte 10 uskyldige kongolesiske innbyggere, eller om det var 10 ville kannibaler. Å

⁹² «Kongostaten», *Morgenbladet*, 1. juni 1897.

⁹³ «Kongofareren kaptein Oluf Myhre», *Gudbrandsdølen*, 29. desember 1900.

⁹⁴ Godøy, *Solskinn og Død*.

fremstille kongolesere som ville kannibaler kan være en måte å strippe dem for medmenneskeligheten, og de hvites behandling av dem kan oppleves som mer forståelsesfull når man ikke ser på dem som mennesker, men som ville kannibaler. Dette er igjen et tydelig tegn på hvordan fremstillingen av kongoleserne er med på å påvirke fremstillingen av kongofarerne.

Norske kongofarere var også i stor grad med på å forme denne fremstillingen av alle kongolesere som kannibaler. Den 4. oktober 1898 i *Bergens Tidende* kan man lese en nordmanns beretninger som da tjenestegjorde for Kongostaten. Han forteller blant annet: «De ser nok fredelige ut, de ville her, når de treffer velbevæpnede hvite, men de skal alle være menneskeetere.»⁹⁵ Her kan man igjen se denne fremstillingen av kongolesere som ville kannibaler, og det nevnes faktisk at alle skal være menneskeetere. Slik kan vi se at de norske leiesoldatene selv var med på å formidle denne stereotypien av kongoleserne, og det skrives altså fra flere hold om at de er kannibaler alle sammen. En teori kan være at denne fremstillingen av kongolesere som ville kannibaler ble formidlet for å legitimere eller forsvare leiesoldatenes mishandling av de innfødte. Dette passer i så fall overens med postkoloniale teorier, hvor det er et fokus på at litteraturen er med på å forsvare europeeres kolonisering av Afrika.

På denne måten kan man se at fremstillingen av Kongo og kongoleserne indirekte påvirker fremstillingen av leiesoldatene. Om man fremstiller den lokale befolkningen som ville kannibaler kan man se for seg at leiesoldatene er der for en grunn, og at det faktisk kun handler om å sivilisere disse ville, ufine kannibalene. I den sammenhengen blir jo offiserene indirekte fremstilt som en form for reddende engler, og at de har hederlige hensikter med sin tilstedeværelse i Kongo. Dette kan man igjen se et eksempel på i *Telemarksposten* den 19. oktober 1888. «... i flokken av de mange modige menn, som bryter seg vei nede i Afrika som sivilisasjonens ytterste pionerer».⁹⁶ Slik fremstiller altså *Telemarksposten* mennene som Karl Olsen, som nylig hadde dødd i Kongostatens tjeneste, arbeidet med i Kongo. De er modige menn som skal skape en forandring i Afrika, der den primitive befolkningen skal bli siviliserte. Ved en slik fremstilling virker jo de norske leiesoldatene som tjenestegjorde for Kongostaten som en type helter, og som leser ser man hvordan de blir fremstilt som modige menn som jobber for en god sak. Det kan også tenkes at noen av de som reiste til Kongo faktisk hadde dette som eneste ønske, å være en del av de første som skal sivilisere Kongo og Afrika, men jeg mener igjen at dette ønsket ikke kan forsvare den brutale behandlingen av den kongolesiske

⁹⁵ «Fra Kongo», *Bergens Tidende*, 4. oktober 1898.

⁹⁶ «Kaptein Karl Olsen», *Telemarksposten*, 19. oktober 1888.

befolkning. Som vi leste i en tidligere artikkel ble det også nevnt at det var godtroende å tro at kongofarerne ikke reiste der for egen vinnings skyld. På denne måten så blir fremstillingen av dem som modige menn veldig skjev, og ved flere eksempler så blir altså kun de edle hensiktene adressert, mens brutaliteten ikke blir nevnt. Men dette er igjen med på å vise den store forskjellen av fremstillinger av de norske leiesoldatene i Kongo, der de både ble fremstilt som en form for helter, men også som uetiske barbarer i andre sammenhenger. Her kan man se hvor stor variasjon norsk presse sin fremstilling har, og hvordan oppfatningen av de norske leiesoldatene kunne variere basert på hva du hadde lest om dem. Et tydelig tegn i fremstillingene, som jeg vil komme tilbake til, er dette at kritikken av Kongostaten ikke ble nevnt i sammenheng med de norske kongofarerne.

3.4 Kongofarerne slipper unna kritikken

Et annet mønster man kan finne etter å analysere norsk presse sin dekning av saken er at kritikken sjelden treffer de norske kongofarerne. Aviser som *Dagbladet*, *Morgenbladet* og *Aftenposten* publiserer ved flere anledninger artikler om de grusomme forholdene i Kongo, og hvordan den hvite mann behandler de mørke. «Grusomhetene av hvite imot Kongonegre», «Grusomhetene i Kongo» og «Forholdene i Kongostaten» er alle eksempler på artikler som kritiserer forholdene i Kongostaten, men unnlater å skrive noe om de norske kongofarerne som deltar i grusomhetene.⁹⁷ Det er ofte «europere», «de hvite» eller «kongostatens offiserer» som blir brukt for å beskrive den parten av konflikten, og som leser får du ikke et inntrykk av at også nordmenn er en del av disse grusomhetene. Det kan tolkes som at norsk presse ikke ville assosiere oss nordmenn med de grusomme handlingene i Kongostaten, og leseren blir sittende igjen med å lese om noen andre, ikke oss nordmenn. Å lese om «europere» og «de hvite» får det hele tiden til å virke som at dette ikke gjelder de norske offiserene, leiesoldatene, og det kan tenkes at norsk presse var opptatt av en slags nasjonal identitet der man ville beskytte sine egne for kritikken. Det er altså flere situasjoner der forholdene og handlingene blir kritisert, men Norges egen involvering i elendighetene blir oversett. I stedet får man inntrykket av å lese om noen andre, og at de norske leiesoldatene ikke er med på å bedrive disse grusomme handlingene.

Det er altså tegn til et mønster der nordmennene ikke nevnes når det rettes kritikk mot de hvites behandling av lokalbefolkningen, mens når det er snakk om de norske kongofarerne

⁹⁷ «Grusomhetene av hvite imot Kongonegre», *Lindesnes*, 12. juni 1896; «Grusomhetene i Kongo», *Morgenbladet*, 27. april 1900; «Forholdene i Kongostaten», *Aftenposten*, 6. september 1889; «Forholdene i Kongostaten», *Dagbladet*, 21. september 1896.

så ligger ofte fokuset på den eksotiske naturen i Kongo, hvordan de er med på å sivilisere kongoleserne og ved flere anledninger et fokus på hvor «ville», «kannibalistiske» eller «ufine» lokalbefolkningen er. Det finnes selvfølgelig unntaksartikler som også sår tvil i etikken bak det å verve seg for Kongostaten, men man kan fremdeles se et tydelig mønster i fremstillingen av de norske offiserene, leiesoldatene, der de ikke omtales i forbindelse med kritikk. I stedet for ligger fokuset ofte en helt annen plass når det er snakk om Norges involvering, og av den grunn assosieres de ikke med selve undertrykkelsen som fant sted.

3.5 Pressen stiller seg ukritiske til kongofarernes beretninger

Kongofarerne fikk også egne intervjuer i avisene, og noe som bør bemerkes her er at avisene i stor grad kun publiserte kongofarernes beretninger, uten å utfordre meningene eller stille kritiske spørsmål. Stemmen eller identiteten til kongoleserne ble ikke representert, og fra et diskursanalytisk ståsted kan man se hvordan språket er med på å konsolidere maktforholdet mellom Europa og Afrika. Avisen Gudbrandsdølen publiserte den 29. desember 1900 et intervju med kongofareren Oluf Myhre, og det var dette intervjuet som preget forsiden til avisen denne dagen. Her kan man igjen finne tegn til glorifiseringen av norske kongofarere, leiesoldatene, og de blir skrytt frem som hederlige og modige. Det er en mangel av kritiske synsvinkler, og kongofareren blir i innledningen presentert som «en hyggelig mann å komme til» samt «... en lys mann med ungdommelig, men mandig utseende» og «... han hadde utvist meget personlig tapperhet».⁹⁸ Det dannes en positiv tone, og kongofareren får et bra utgangspunkt. Jeg har ikke noe grunnlag for å si at dette i seg selv er feil å si om denne kongofareren, men der jeg mener pressen svikter er når de unnlater å snakke om kritikken som gjaldt Kongostaten og kongofarerne, og kun presenterer han i et utelukkende positivt lys. Dette er med på å skape en skjev fremstilling av de norske kongofarerne som tok jobb som leiesoldater i Kongostaten, der norsk offentlighet ofte leste stoff om dem i avisene som var utelukkende positivt. Deres mandighet, modighet, eventyrlyst og hederlighet blir presentert for leseren, men alt for ofte blir det ikke presentert sammen med kritikken som var gjeldende for soldatene som tjenestegjorde for Kongostaten. Spesielt gjelder dette når det er intervju med kongofarerne selv, slik som i nevnte avisartikkel.

Poenget med at europeerne er der i sivilisasjonens navn dukker også opp her: «Det er altså to folkeslag i Kongo, negere og arabere?», kongofareren svarer med: «Ja. Og araberne vil

⁹⁸ «Kongofareren kaptein Oluf Myhre».

gjærne stille seg som herskere over negerne, noe som europeerne ikke kan tillate.»⁹⁹ Dette viser igjen helt tilbake til Leopold sin grunnleggelse av Fristaten Kongo, der han blant annet begrunnet sin erobring av Kongo som nødvendig for å frigjøre den kongolesiske befolkningen fra arabernes slaveri.¹⁰⁰ Europeerne skulle angivelig til Kongo for å få en slutt på slaveriet, og for å få en ende på arabernes mishandling av de mørke, de skulle sivilisere. I ettertid ser man jo at det kun var et spill for galleriet, og at europeerne også mishandlet lokalbefolkningen, men kongofareren som intervjues i Gudbrandsdølen tar altså opp igjen dette poenget med at europeerne er der for lokalbefolkningens beste, og for å gjøre noe med arabernes behandling av de innfødte. Dette er igjen med på å fremstille europeerne og kongofarerne som en type helter, som kun har de edle hensiktene om å redde de innfødte fra araberne. Opp mot postkolonialisme ser man her hvordan litteraturen bidrar til å legitimere koloniseringen, og det konstrueres også et forhold der Kongo fremstilles som en plass som trenger hjelpe fra europeerne.

3.6 Kritikk av Kongostaten

Den 29. oktober 1895 kan man lese om kritikk av Kongostaten i Kristiansundsposten, der overskriften lyder: «Kongostaten. Hvordan belgierne siviliserer. Oppsiktsvekkende nyheter fra Afrika».¹⁰¹ Noe som er verdt å bemerke seg her er at kritikken stammer fra Engelske medier, og den kommer ikke fra noen offiserer, men fra en misjonær. Kristiansundsposten gjengir i hovedsak bare informasjonen, og kommer bare til dels med noen utfyllende kommentarer angående kritikken fra England. Det fortelles blant annet om kapteinen Lothaire, som skal ha tilbudt noen opprørske innfødte en våpenhvile og forslag om samarbeid. Misjonæren, som da befant seg i Kongo, brakte informasjonen til de innfødte, men når de møtte opp ble samtlige skutt ned av Lothaire og hans menn. Han brøt løftet sitt. Det fortelles også om når de innfødte slavearbeiderne ikke samler inn nok kautsjuk, gummiplanten, da svarer offiserene med å hogge hendene av slavearbeiderne, selv små barns hender hogges av og samles i en kurv. I fremstillingen til denne engelske misjonæren kommer det tydelig frem at ikke alle «europeere» eller «hvite» deler den samme kolonialistiske tankegangen som har vært så fremtredende ellers i pressen, og behandlingen som de innfødte får forsvares ikke på noen måte. Man kan også se her at stemmen til kongoleserne til en viss grad representeres, ikke direkte fra dem, men de blir talt for på vegne av misjonæren.

⁹⁹ «Kongofareren kaptein Oluf Myhre».

¹⁰⁰ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

¹⁰¹ «Kongostaten. Hvordan belgierne siviliserer», *Kristiansundsposten*, 29. oktober 1895.

Kristiansundsposten melder seg også på kritikken av Kongostaten i innledningen sin, altså før de presenterer misjonæren sine meninger. «Det er ingen nyhet at europeerne i Afrika ofte farer frem som villdyr mot de «opprørske» negre, når disse ikke godvillig vil overlevere sine eiendeler og gjøre slavearbeid for sine hvite «velgjørere».»,¹⁰² slik forfatteren av avisartikkelen her bruker anførselstegn kan man tolke det som at han har forstått noe vesentlig, nemlig at brutaliteten av de innfødte ofte forsvares med å betegne dem som «opprørske», og det å forsvare europeernes tilstedeværelse med å betegne dem som deres «velgjørere». På denne måten kan man se at deler av norsk presse var med på å gjennomskue løgnene som dreide seg om Kongostaten. Det ble forstått at de innfødte ikke alltid var opprørske, og at europeerne ikke nødvendigvis oppførte seg som noen velgjørere. Derimot ble ofte de innfødte fremstilt som opprørske, og som jeg har vært inne på så kan denne fremstillingen komme på bakgrunn av at europeerne ønsket å legitimere sin egen behandling av dem. Europeerne ble jo også fremstilt som velgjørere og at de var der i sivilisasjonens navn, men igjen kan denne fremstillingen bli sett på som et taktisk valg for å forsvare deres tilstedeværelse og okkupasjon av Afrika. Det later altså til at forfatteren av denne artikkelen har klart å se gjennom løgnene og propagandaen fra Kongostaten, og her gjør et fint poeng ut av det i innledningen til kritikken som stammer fra den engelske misjonæren. Vi kan på denne måten se hvordan fremstillingen av både de innfødte og europeerne kan være med på å sterkt påvirke den norske offentlighetens oppfattelse av begge de to partene.

Misjonæren forteller også om inntrykket sitt av hva som driver de europeiske til Kongo: «Ingen av dem kommer til Kongo for å bosette seg her, men alles plan går ut på å vinne så mye som mulig og så dra hjem igjen».¹⁰³ Dette peker igjen tilbake på leiesoldatvirksomheten, og hvordan egen vinning er det som stod sentralt for de tilreisende. Skal man gå god for denne misjonæren sitt ord, så vil det si at europeerne og nordmennene ikke reiste til Kongo i sivilisasjonens navn, men for egen vinnings skyld. Dette passer blant annet inn med beskrivelsen til den norske kongofareren som uttaler seg til Dagbladet angående sine hensikter med å ta militær tjeneste i Kongostaten, nemlig de personlige fordelene.¹⁰⁴ Man finner altså flere ulike begrunnelser for nordmenns og europeeres tilstedeværelse i Kongo, noen som er dønn ærlige, mens andre fremstillinger er mer tvilsomme, og som i stor grad virker mest som en politisk agenda. Slike politiske agendaer knyttes blant annet opp mot postkolonialisme og orientalisme, og man kan se hvordan litteraturen er med på å påvirke maktforhold.

¹⁰² «Kongostaten. Hvordan belgierne siviliserer».

¹⁰³ «Kongostaten. Hvordan belgierne siviliserer».

¹⁰⁴ «Norske officerer til Kongo».

Jeg nevnte at det er verdt å merke seg at denne kritikken opprinnelig kom fra en misjonær fra England, og det er flere grunner til dette. For det første var det ofte slik i norsk presse at de så til engelsk presse for nyheter om Kongostaten. I England ytret de seg generelt mer kritiske til tilstanden i Kongo, og også forholdsvis tidlig sammenlignet med Norge. Samme funn blir blant annet påpekt i Jæger sin analyse av kongofarernes representasjon.¹⁰⁵ Det var derfor ofte slik at når norsk presse publiserte kritikk, så var det på bakgrunn av det som skjedde i England. For eksempel ved denne artikkelen som i hovedsak ble publisert på grunn av kritikken som oppstod i engelsk presse. Norsk presse kommenterer lite angående situasjonen selv, men tok på seg en rolle som en slags videreformidler som referer til kritikken fra England. Det skal sies at dette ikke gjelder for hele perioden til Fristaten Kongo, men spesielt perioden fra 1885 til starten på 1900-tallet er preget av denne refererende journalistikken i norsk presse.¹⁰⁶

Som sagt så er det også spesielt at det var en misjonær som uttalte seg her. Menneskesynet var veldig annerledes i perioden 1885 til 1908, i forhold til slik det er i dag, og det resulterte i at det stort sett kun var «de hvites» eller «europernes» sak som ble fremmet i pressen. Et svært eurosentrisk verdensperspektiv. Lokalbefolkningen i Kongo, «de ville kannibalene», ble fremstilt som noen andre, og deres stemmer ble derfor ikke representert i pressen. Det er her misjonærene kommer inn, og en gjenganger her er at misjonærene ofte kunne fungere som de innfødte sitt talerør. Brutaliteten som ble vist mot dem ble videreformidlet gjennom misjonærene, når de innfødte selv ikke fikk spalteplass til å fortelle. Denne artikkelen er altså et bra eksempel på hvordan misjonærene var med på å prege fremstillingen av situasjonen i Kongostaten, og uten dem ville nok offentlighetens inntrykk her hjemme ha vært annerledes. Pressens publikasjon av misjonærenes brutalt ærlige fremstilling danner et annet bilde i forhold til offiserene og de norske leiesoldatenes fremstilling. Misjonærene som de innfødtes talerør var utvilsomt et viktig tilskudd i debatten i norsk presse rundt forholdene i Kongostaten.

3.7 Social-Demokraten med kritikk av Kongostaten og «de hvite»

Social-Demokraten kommer med sterk kritikk av «de hvite» i Kongo den 3. mai 1900.¹⁰⁷

Avisen presenterer her noe av den sterkeste kritikken angående situasjonen i Kongo i norsk presse, til å være så tidlig som 1900. Informasjonen de kommer med stammer fra det belgiske

¹⁰⁵ Jæger, «I Civilisationens Navn!»

¹⁰⁶ Jæger.

¹⁰⁷ «De hvite djævle i Kongo», *Social-Demokraten*, 3. mai 1900.

bladet Petit Bleu, samt fra uttalelser som den belgiske regjering hadde kommet med angående avsløringene til Petit Bleu. Overskriften lyder «De hvite djevlene i Kongo», og allerede fra starten av føres det en diskurs som taler de kongolesiske sin sak. Jeg har tidligere vært inne på hvordan avisene ofte fremstilte kongoleserne som «ville», «kannibaler» eller kun omtalte de som «negrene», slik at tilknyttingen til de innfødte føles mindre som lesar, men i denne artikkelen skiller Social-Demokraten seg tydelig ut. «De hvite djevlene er den benevnelse som de stakkars innfødte sorte bruker om sine europeiske plageånder.»¹⁰⁸ Her bryter Social-Demokraten tydelig med fremstillingen av kongoleserne som ville kannibaler, følelsen av at de bare er «noen andre», og bruker blant annet ordet «stakkars» i deres fremstilling. Det blir spilt på medmenneskelighet, og jeg mener at leseren kan oppleve en sterkere sympati ovenfor kongoleserne når de blir fremstilt som «stakkars innfødte sorte» fremfor «ville negrer som er kannibaler». Det kommer tydelig frem hvor stor forskjell avisenes fremstilling av kongoleserne utgjør, og allerede fra starten av artikkelen kan man se hvordan maktforholdet utfordres i Social-Demokraten sin fremstilling.

I tillegg til at kongoleserne blir mer menneskeliggjort i artikkelen endres også fremstillingen av europeerne til å benevnes som plageånder. Det er ikke noe snakk om sivilisasjonens navn eller at europeerne skal befri kongoleserne fra araberne, men selve europeerne blir her fremstilt som problemet. Det er ikke noe forsvar for deres tilstedeværelse i Kongo. Dette er en noe uvanlig og sjelden fremstilling i norsk presse til å være så tidlig som i 1900, men kan ses på som en del av starten på en mer kritisk diskurs i pressen angående situasjonen i Kongo og europeernes involvering.

Selv om Social-Demokraten her har en meget realistisk og passende fremstilling så går de litt i samme fellen som er nevnt tidligere, det er her kun snakk om europeere, og nordmennenes deltakelse i Kongo blir ikke adressert sammen med kritikken. Som leser opplever man altså ikke noen særlig kobling mellom skandinavernes eller nordmenn og deres deltakelse som «plageånder», men leser om europeerne. Det er også verdt å nevne at både nordmenn og skandinaver ofte ble omtalt separat i slike saker, for eksempel slik man kan lese i Jenssen-Tusch sitt nevnte verk *Skandinaver i Congo*, hvor han nevner at så vidt han vet så kan ikke skandinaver knyttes til grusomhetene i Kongostatene.¹⁰⁹ Et annet eksempel finner man i Morgenbladet, i reisebrevet til kongofareren Hans Kristian Sundt: «Dødsprosenten blant skandinavernes har i år vært sørgelig stor. 6-7 svensker samt en nordmann er døde».¹¹⁰ Vi kan

¹⁰⁸ «De hvite djævlene i Kongo».

¹⁰⁹ Jenssen-Tusch, *Skandinaver i Congo*.

¹¹⁰ «Fra Kongo», *Morgenbladet*, 10. mai 1895.

igjen se her hvordan det var vanlig å nevne skandinaver og nordmenn som en egen kategori. Dette gjør Sundt også ved senere anledninger i samme publikasjon i Morgenbladet, og både nordmenn og svensker nevnes separat, når det ikke er snakk om kritikk av Kongostaten vel og merke. Uten denne informasjonen kan man i dag tenke at avisene selvfølgelig også mener oss nordmenn når de skriver «europeerne», men før ble altså som oftest skandinaver og nordmenn omtalt separat fra europeere når det er snakk om situasjonen i Kongo.

Men det er også flere positive ting som Social-Demokraten her skiller seg ut med. Et gjentakende mønster blant norske avisers dekning av Kongostaten er at artikler som refererer til informasjon fra for eksempel ledere i Kongostaten eller norske kongofarere, ofte fikk stå uten innvendinger. Ofte var avisene ukritiske, og publiserte blant annet flere reisebrev fra norske kongofarere som presenterte situasjonen i Kongostaten som bedre enn den faktisk var, uten å stille kritiske spørsmål. Det er ikke tilfellet i denne artikkelen, og Social-Demokraten inkluderer både regjeringens svar på situasjonen, men følger også opp med deres meninger og viser til kritiske spørsmål til den belgiske regjeringens forsøk på å bortforklare saken. Også den generelle språkføringen i artikkelen preges av en kritikk av regjeringen: «Regjeringen forsøkte først å komme unna ved å la utenriksministeren erklære, at Kongostaten var en uavhengig stat, hvis saker Belgia ikke hadde noen rett til å blande seg».¹¹¹ I stedet for å kun referere til regjeringen sitt svar starter setningen med «regjeringen forsøkte først å komme unna», denne typen språkføring er gjeldende gjennom hele artikkelen, og hensikten ved å stille seg kritiske til regjeringens svar og handlinger kommer tydelig frem. Avisen fremstiller regjeringen og de ansvarlige for Kongostaten som forbrytere, og får med i fremstillingen deres hvordan de prøver å bortforklare beskyldningene og problemet. Sett opp mot postkolonialisme kan man her se hvordan de konstruerte maktforholdene blir forsøkt utfordret.

Gjennom artikkelen fremstiller altså Social-Demokraten de innfødte kongoleserne som ofre, og europeerne og den belgiske regjering som «plageåndene» eller pøbler. Den kritiske diskursen som føres gjennom artikkelen skiller seg ut i mengden av avisartikler, og dette i positiv forstand. Situasjonen blir veldig realistisk og korrekt fremstilt, for slik den egentlig var, og løgnene blir gjennomskuet eller stilt spørsmål ved. Innvendingen jeg her har er at avisen også burde inkludert noe om skandinaver eller nordmenn som også tjenestegjorde for Kongostaten, noe som burde vært dekket i en norsk avis. I stedet leser vi kun om europeerne og belgiere, og dette gjentakende mønsteret med at nordmenns deltakelse ikke blir nevnt

¹¹¹ «De hvide djævle i Kongo».

sammen med kritikken er også tilstedeværende her. Leseren kan oppfatte situasjonen som at det kun er andre som oppfører seg dårlig i Kongo, og Norges deltakelse blir altså ikke adressert.

3.8 Kongofarernes fremstilling som barske og mandige

Man kan igjen se dette mønsteret med å fremstille de norske leiesoldatene som barske, modige og sterke menn i reisebrevet til Hans Kristian Sundt, publisert i Morgenbladet den 10. mai 1895. «I forbindelse med ungdom vil jeg uttale, at folk, som vil søke ansettelse her, må være av en usedvanlig sterk forfatning, ikke for unge, cirka 25-30 år, for å ha til dels mer motstandskraft, til dels mer modenhet, samt her føre et forstandig levesett.»¹¹² Man kan her se hvordan fremstillingen av offiserene som ville ta tjeneste i Kongostaten igjen bar preg av denne barskheten og mandigheten, noe som er en gjenganger. Det skal sies at det Sundt her forteller nok var ment med en god hensikt, nemlig å ikke «lokke» andre unge nordmenn til tjenestegjøring i Kongostaten, men samtidig er denne fremstillingen så gjentagende at den kan bli sett på som en slags manndomsprøve. Ene og alene utmerker ikke Sundt sine ord her seg noe særlig, men sammen med alle de andre eksemplene kan man se hvordan de norske leiesoldatene som reiste til Kongo ble fremstilt som barske «skikkelige» menn. Dette kan igjen ha en motsatt effekt enn det som Sundt ønsker, og det kan tenkes at ungdommer og unge menn som ville bevise sin mandighet kunne se på det å tjenestegjøre i Kongostaten som en manndomsprøve. Klarte de dette ville det ikke være tvil om hvilke modige, sterke og modne menn de var, ifølge fremstillingene som ble publisert i avisene.

Det kolonialistiske tankesettet dukker også opp i reisebrevet til Sundt i Morgenbladet: «... etter at de med meget vanskelighet er undertvungne, har vist seg de hvite meget hengivne. I distriktet finnes dog enda store strekninger, hvor befolkningen motsetter seg underkastelse, og en sådan vil ennå koste meget kamp og mange liv.»¹¹³ Her fortelles det om de innfødte ved byen Bangala, og hvordan de med vanskelighet til slutt ble underkastet de hvite. «Med vanskelighet» indikerer at det har kostet en del liv, og at de hvite måtte ta i bruk makt for at de innfødte skulle la seg underkaste. I tillegg legger han til at de innfødte skal ha funnet de hvite meget hengivne, det vil si at de har underkastet seg og utviklet et vennskapelig eller kjærlig bånd til de hvite. Igjen kommer altså det positive i første rekke når kongofarerne uttaler seg selv, og kongofarerne blir her fremstilt i et bra lys. Videre så er det de innfødte som ikke vil underkaste seg som problematiseres, og dette vil lede til flere tapte liv og kamper. Her er jo et

¹¹² «Fra Kongo», 10. mai 1895.

¹¹³ «Fra Kongo».

prakteksempel på hvordan fremstillingen av et problem i pressen kan ha enorm betydning. Det er altså ikke det at de hvite ønsker at absolutt alle de innfødte skal underkaste seg som er problemet, problemet er her at ikke alle de innfødte vil underkaste seg, og at det er på grunn av de at flere liv vil gå tapt. Man kan jo se hvordan denne fremstillingen gjør problemet ganske bakvendt, og lager de innfødte om til et problem, fremfor å problematisere at de hvite okkuperer landet deres og skal ha alle de innfødte til å underkaste seg. Her blir leiesoldatene fremstilt som at de opptre kun med de beste hensikter, mens de innfødte blir fremstilt som at de enten har knyttet tette bånd til de hvite om de har valgt å underkaste seg, eller fremstilt som at det er de som er problemet om de ikke ønsker å underkaste seg. Igjen er det også verdt å merke seg at avisen selv ikke kommer med noen form for innvendinger her, og stiller ingen spørsmål til slik kongofareren fremstiller situasjonen i Kongostaten.

3.9 Reflektert artikkel i Moss Aftenblad mot slutten av Kongostatens levetid

Mot slutten av levetiden til Fristaten Kongo kommer det frem artikler som stiller seg kritiske til nordmenns tjenestegjøring under Leopold. Det har lenge vært kjent hvilke grusomheter som foregikk i det sentral-afrikanske landet, men til tider har nordmennenes deltagelse vært til dels skånet for kritikk. Dette utgår mer og mer jo nærmere vi kommer oppløsningsåret 1908, og den 7. mars kan man lese overskriften «Et berettiget spørsmål – Nordmenn i Kongostatens tjeneste».¹¹⁴ Innledningsvis nevnes det at denne artikkelen er inspirert av et leserbrev som ble publisert i Bergens Tidende, der det samme spørsmålet altså ble stilt. Her stilles det spørsmål om hvorvidt nordmenn skal takke ja til tjenestegjøring for Kongostaten, både som «dommere og offiserer». Avisartikkelen fortsetter videre med noe som kan ses på som selve essensen til de norske holdningene, og sitatet jeg nå skal inkludere mener jeg kan snakke for en stor mengde av den norske befolkningen:

«I de senere år har vi ofte lest i avisene om nordmenns ansettelse som dommere og offiserer i Kongo, og jeg skal innrømme at i begynnelsen blev min nasjonale forfengelighet en del filtret ved å se sånn oppmerksomhet og tillit bli nordmennene tildelt. Men siden har jeg fått litt mer greie på forholdene i Kongo, og det står for meg som en tvilsom ære og motta en offentlig stilling der nede.»¹¹⁵

Her vil jeg først trekke fram at det nevnes at de ofte leste om nordmennenes ansettelse, blant annet som offiserer, i Kongo. Grunnen til at jeg trekker fram dette er at det sier noe om

¹¹⁴ «Et berettiget spørsmål», *Moss Aftenblad*, 7. april 1908.

¹¹⁵ «Et berettiget spørsmål».

viktigheten eller omfanget av nyhetsbildet om det å være norsk leiesoldat i Kongo, det er altså noe som de ofte kunne lese om i avisene, som igjen tilsier at dette temaet har en viss status historisk sett. Videre fortelles det om stoltheten som mange kan ha kjent på, at oss nordmenn var ettersøkt for å bidra i denne nyetablerte staten. Det kan tolkes som at ansettelsen av norske offiserer skapte en viss nasjonalfølelse, eller nasjonal stolthet. Det nevnes også at han nå ser på det som en tvilsom ære å tjenestegjøre for Kongostaten, men med det kan man se at originalt sett, så har det å tjenestegjøre for Kongostaten, for eksempel som leiesoldat, vært forbundet med ære. Det er ikke før den senere tid av Kongostatens tidsforløp at tvilen har kommet med i bilde, og dette på grunn av en bredere forståelse for hvilke grusomheter som faktisk pågikk i landet. Videre vil jeg argumentere for at denne avisartikkelen kan snakke for en stor del av det norske folk på den tiden, at man i starten kunne forbinde tjenestegjøring for Kongostaten som ærverdig, men at denne ærverdigheten forsvant mer og mer ettersom folket fikk vite om hva som virkelig ble begått i Kongostaten. Til slutt ble det innsett at det var for naivt å tro at nordmennene ikke tok noen som helst del i grusomhetene, og de norske leiesoldatene ble stilt mer til ansvar i forhold til før.

Jeg vil også inkludere et sitat som er den avsluttende setningen på avisartikkelen: «Hvis nå norske herrer skal til Kongo for å arbeide for Kong Leopolds love om udsugelser og dermed forbundne grusomheter, må man ha lov til å mene, at det er uverdigg for nordmenn å gå i slik tjeneste.»¹¹⁶ Slik det formuleres her kan det også late til at denne meningen kunne bli sett på som kontroversiell, ettersom han formulerer seg med «må man ha lov å mene». Jeg vil argumentere for at denne frasen tilsier at meningen ikke er blant de vanligste, sett i lys av måten han innleder meningen sin. Det argumenteres altså for hvorfor han kan ha meningen sin, og jeg vil påstå at man ikke hadde trengt å forsvare det om det var en mening som var en selvfølge. Han har en logisk fremgangsmåte på å forklare at norske leiesoldater i Kongo kan bli sett på som uverdige, og formulerer det på en måte som kan tolkes som at det er en kontroversiell mening.

Jeg vil også påpeke at årstallet artikkelen ble publisert i, 1908, også kan ha en signifikant betydning for det kritiske synspunktet som blir presentert. Dette er helt i slutten av Fristaten Kongo sin levetid, og det som ble begått i Kongo er på dette stadiet mer allmenkjent. Jo lenger tid som gikk etter opprettelsen av Fristaten Kongo, jo flere historier kunne man høre om brutaliteten i landet. På denne tiden så hadde også britiske E. D. Morel startet sin kampanje for

¹¹⁶ «Et berettiget spørsmål».

å få en slutt på brutaliteten mot den kongolesiske lokalbefolkningen, og hans engasjement for dette ble også fulgt i norsk presse:

«Boken er forfattet av Edmund D. Morel, som hører til de beste sakkyndige vedrørende afrikanske forhold i alminnelighet og tilstandene i Kongostaten særdeles. Hans fremstilling går ut på å vise, hvordan den innfødte befolkning holdes i fullstendig trelldom og er prisgiven soldatenes og de lokale myndigheters barbariske mishandlinger.»¹¹⁷

Dette var angående Morel sin utgivelse av en bok som avslørte «bløffen» til Fristaten Kongo, og som viste til alle de grusomme og barbariske handlingene som ble begått mot de innfødte. Her er altså et eksempel på hvordan utenlandske kritikere til Kongostaten, som E. D. Morel, også ble presentert i norsk presse. Det er ikke utenkelig at forfatteren av den nevnte avisartikkelen «Et berettiget spørsmål» har hentet inspirasjon fra personer som E. D. Morel, og det er ingen hemmelighet at Morel har åpnet øynene til flere personer angående forholdene i Kongo. På denne måten kan man se at årstallet som artikkelen er skrevet i kan ha en stor betydning, og det vil være større sannsynlighet for å finne artikler som er kritiske til de norske leiesoldatene i Kongo jo nærmere vi kommer slutten til Fristaten Kongo sin levetid, da det norske folk hadde blitt opplyst av personer som Morel.

¹¹⁷ «Redslene i Kongostaten», *Namdalens Blad*, 15. november 1904.

4. Basert på analysen av norsk presse sin fremstilling av nordmenn som leiesoldater i Kongostaten, hvilke gjentakende mønstre finner vi?

Det er ikke slik at norsk presse har én tydelig rød tråd gjennom deres fremstilling i avisene, derimot har de flere. Det skiller seg ikke ut noen ensformig fremstilling fra pressen, men det finnes flere og ulike fremstillinger som gjentar seg. Et alarmerende funn hadde vært om resultatet av analysen hadde vist seg å bestå av kun én spesifikk type fremstilling, at det kom frem en tydelig agenda som var gjeldende i alle avisene. Da kunne man trukket linjer til totalitarisme og en statsstyrt presse, men resultatet av analysen tyder på at ytringsfriheten i Norge har stått sterkt, selv om avisene var tilknyttet politiske partier. De mange forskjellige stemmene og meningene fra folket har kommet frem i pressen. Dette resulterer igjen i en diversitet blant fremstillingene av leiesoldatene, men samtidig er det visse kjennetegn som går igjen.

Blant fremstillingen av leiesoldatene var det et gjentakende mønster der de ble fremstilt som svært mandige, modige og sterke. Dette i så stor grad at det kan ha virket som noen man så opp til når man leste avisene, om man som ungdom eller ung mann ønsket å komme på høyde med disse barske og modige mennene var tjenestegjøring i Kongostaten altså en måte å oppnå dette på, i hvert fall slik det ofte ble fremstilt i avisene. Mot og eventyrlyst var sterkt assosiert med kongofarerne, og blant fremstillingene i pressen kunne det å reise til Kongo som leiesoldat nærmest virke som en manndomsprøve. I dagens samfunn kan det diskuteres om det å ta betalt for å drepe andre burde assosieres med mot, mandighet og styrke, og betegnelsen leiesoldat har i dag utviklet seg til å bli et negativt ladd begrep. Som vi kunne lese i Dagbladets intervju angående hva motivasjonen var for en offiser som skulle tjenestegjøre for Kongostaten kom det tydelig frem at det var personlig vinning som stod på agendaen, raskere klatring i militær rang og pengeutbetalingen.¹¹⁸ Om det derfor var riktig å assosiere disse leiesoldatene så sterkt med barskheter og mandighet kan diskuteres, men man må også huske at det var en annen tid, og ikke minst et annet verdenssyn enn det vi har i dag.

Denne fremstillingen av leiesoldatene som svært mandige og modige stammet også ved flere anledninger fra kongofarerne selv, for eksempel i form av reisebrev. Her er også et gjentakende mønster at kongofarerne fikk spalteplass til å ytre sine meninger og sin informasjon helt uten innvendinger. Det virker som at det som ble skrevet ble tatt som god fisk, og om en kongofarer for eksempel skrev at de innfødte som hadde underkastet seg var hengiven de hvite,

¹¹⁸ «Norske offiserer til Kongo».

og at de som ikke underkastet seg var opprørske og et problem, ble ikke dette utfordret i avisen. Dette kunne vi lese i tidligere nevnte artikkel som ble publisert i Morgenbladet, «Fra Kongo».¹¹⁹ På denne måten kunne altså avisene publisere artikler som fremstilte kongoleserne som problemet, og at kongofarernes okkupasjon og mishandling av de innfødte på denne måten ikke ble problematisert i noen grad. Dette resulterer i en noe bakvendt fremstilling av situasjonens realitet.

Gudbrandsdølen publiserte også et intervju med en kongofarar, og her blir fremstillingen av situasjonen slik at araberne som også befant seg i Kongo blir betegnet som undertrykkerne av kongoleserne, mens europeerne kommer inn for å «befri» Kongostatens befolkning fra araberne.¹²⁰ At araberne også var et problem for kongoleserne og slavevirksomheten stemmer, men at europeerne kom inn som noen helter, der målet var å frigjøre kongoleserne, blir noe feil fra slik det var i realiteten. Her kan man igjen se hvordan avisers mangel på kritiske innvendinger var med på å forme en skjev fremstilling av realiteten i favør kongofarerne. Det var lite innvendinger, og det er en mangel av kritiske oppfølgingsspørsmål fra avisenes side. Selvfølgelig var det ikke like lett med deling av informasjon på den tiden, og for eksempel det å stille en kongofarar som befant seg i Kongo oppfølgingsspørsmål er noe som ikke lot seg gjøre ettersom det var tidkrevende med brevsending til Kongo. Men samtidig mener jeg også at det blir feil å ukritisk publisere slike innlegg i avisene, og dermed fraskrive seg alt ansvar når det kommer til kritiske spørsmål om realiteten. Den norske offentligheten ble altså ved flere anledninger servert en fremstilling av situasjonen i Kongostaten og av leiesoldatene som hadde en tydelig politisk agenda, denne i favør av kongofarerne og de hvites interaksjon i Kongo. Et eksempel på hvordan postkolonialisme kommer til uttrykk.

Dette var ikke det eneste som hjalp kongofarernes fremstilling til det positive, man kan også finne et gjentakende mønster der kongoleserne ble særdeles negativt fremstilt, noe som igjen kunne tolkes som et forsvar av mishandlingen mot de innfødte. Kongoleserne ble svært ofte fremstilt som «ville», «kannibaler», «opprørske» og «ufine». Som jeg har vært inne på tidligere så var det slett ikke sånn at hele Kongos befolkning var kannibaler i realiteten, men skulle man tro norsk presse sin fremstilling av kongoleserne så var de kannibaler nesten alle sammen. Denne fremstillingen stammet ofte fra skildringer og reisebrev fra kongofarerne selv, og det kan tenkes at desto mindre menneskelige kongoleserne ble fremstilt, jo mer ville leserne

¹¹⁹ «Fra Kongo», 10. mai 1895.

¹²⁰ «Kongofareren kaptein Oluf Myhre».

ha en forståelse for kongofarernes brutale behandling av dem. I ettertid vet vi at om lag 10 millioner døde i Kongo mellom 1880 til 1920, og det er da mistenkelig at det i så mange anledninger i norsk presse var «opprørske» som så ofte ble drept.¹²¹ Dette kan igjen tolkes som et forsvar fra kongofarerne sin side, de begrunner drapene med at kongoleserne er opprørske. På denne måten virker det som at de handlet i selvforsvar, men i ettertid vet vi at flere drap var i sammenheng med slavearbeid, for lite innsamling av kautsjuk eller simpelthen umotiverte drap. Slik det ble fremstilt i pressen så var altså en stor andel av de drepte kongoleserne opprørske, men det kan tenkes at dette rett og slett var en agenda fra kongofarernes side for at de ikke skulle virke like brutale, men få kongoleserne til å virke som de brutale. På denne måten kan vi se hvordan pressens fremstilling av kongoleserne også indirekte påvirker fremstillingen av kongofarerne, fremstillingen av kongofarerne kommer nemlig ut av det i et mye bedre lys om kongoleserne fremstilles som opprørske, kontra uskyldige.

Det samme gjelder for stereotypien av kongoleserne som «ville kannibaler». De ble ofte fremstilt svært dyrisk, og deres menneskelige trekk kom lite frem i pressen. Dette kan igjen tolkes som en agenda fra kongofarerne og Kongostaten, slik at volden som ble utøvd ikke virket like ondskapsfull. Som leser av avisene kjenner du deg lite igjen i denne dyriske fremstillingen av kongoleserne, og det kan legge et grunnlag for at det blir vanskeligere å sympatisere med dem, det skaper et enda mer distansert forhold mellom oss i Norge og kongoleserne, noe som gagnet Kongostaten og leiesoldatene. Å fremstille kongoleserne som ville kannibaler kan altså igjen ses på som en slags avledning eller agenda for at leserne skal glemme at uskyldige innfødte ble drept. Her igjen så påvirker altså fremstillingen av kongoleserne hvordan kongofarerne ble fremstilt, og det høres definitivt bedre ut, i favør kongofarerne, om fem ville kannibaler har blitt drept, kontra fem uskyldige barn, menn eller kvinner.

Som jeg har vært inne på så er det en diversitet blant fremstillingene som avisene kommer med, og det ble blant annet publisert kritikk av både Kongostaten og «de hvite» eller «europeerne». Her var gjengangeren at når det ble publisert kritikk, så ble ikke nordmennene eller skandinavene, som var vanlig å nevne på den tiden, adressert i samme artikkel. Her var det europeerne og de hvite som handlet feil, og det virker som det ble forsøkt å skape en avstand fra kritikken og de norske kongofarerne. Ved flere anledninger, når det var snakk om positive ting eller fortellinger om livet i Kongo, da ble både nordmenn, dansker og svensker nevnt svært ofte, det var en egen interesse å følge med de skandinaviske kongofarerne. Men det viser seg at denne interessen av å nevne skandinavene og nordmennene forsvant ut av bildet med en gang

¹²¹ Hochschild, *Kong Leopolds arv*.

det handlet om kritikk av situasjonen i Kongostaten, og dette var nok ikke tilfeldig. Man ville tenke godt om egne menn, og det ble også forsøkt å skape en fasade der man skulle tro at skandinaverne ikke var innblandet i noe av ugjerningene som ble begått. Tegn på dette kan man for eksempel finne i Harald Jenssen-Tusch sitt verk: *Skandinaver i Congo*.¹²² Dette verket ble blant annet publisert i 1905, og når dette var informasjonen man fikk servert fra en førstehåndskilde som Jenssen-Tusch så er det ikke rart at folk tok dette for god fisk, og at man faktisk kunne tro at denne kritikken kun handlet om de andre involverte i Kongostaten.

Videre så er det verdt å nevne sakene som ble adressert når det var snakk om de norske kongofarerne. Som nevnt så var det sjeldent fokus på kritikk av situasjonen og deres deltagelse, men i stedet ble ting som arbeidet rundt siviliseringen av Kongoleserne nevnt, det eksotiske landskapet og naturen i Kongo – samt medbrakte gjenstander fra Kongostaten, som nevnt tidligere var også dette fokuset på utseendet til Kongoleserne og deres tendens til å være kannibaler ofte i fokus og litt om dagliglivet som offiser i et fremmed land og en fremmed kultur. Det var altså flere holdepunkter som stakk seg ut som typiske samtaleemner når det var snakk om de norske kongofarerne, og i tillegg kom dette kolonialistiske tankesettet ofte tydelig frem, der det ikke var tvil om at kongoleserne burde underkaste seg de hvite, og at dette var for det beste både for dem og seg selv. Dette var realiteten for slik verdensbildet var på den tiden, og det er sånn sett ikke så oppsiktsvekkende i seg selv at dette ble publisert, og at avisene var med på å fremstille de norske kongofarerne som mer verdt, og kongoleserne som mindreverdige. Norsk presses formidling av kongolesiske stereotypier og mindreverd passer med postkolonial teori og orientalisme.

Det skal sies at det finnes eksempler på personer som utfordrer denne tankegangen i avisene, og taler kongoleserne sin sak. Dette er noe som kunne vært enda mer fremtredende i avisenes fremstilling, men det var ikke fraværende. Norsk presse hadde definitivt mer å gå på når det kom til det å utfordre den kolonialistiske tankegangen, og fremheve enda mer denne mer moderne oppfattelsen av likeverd, det var tross alt en bevegelse og noe som ble tatt opp blant folket. Tidligere nevnte E. D. Morel var blant annet en av disse som kjempet for kongoleserne, og det var tydelig at en viss mengde av befolkningen støttet denne kampen for rettferdighet, kampen for likeverd. Dette tatt i betraktning så kan det virke som at norsk presse var mer interesserte i å fremstille kongofarerne i et bra lys, med disse spennende historiene om sivilisasjonsarbeidet som de drev med de primitive kongoleserne, den spennende og ukjente naturen i det eksotiske Kongo, hvordan disse kannibalistiske og ville kongoleserne egentlig var

¹²² Jenssen-Tusch, *Skandinaver i Congo*.

på nært hold, og hvordan det var å ha et så forskjellig dagligliv som de andre her i Norge, og hva dette bestod av. Med dagens standarder så hadde nok pressen fått en lav karakter på deres arbeid, og at nevnte temaer kom såpass langt foran i køen i forhold til det viktige arbeidet for likeverd og fjerningen av slavearbeid ville vært svært diskutabelt. Men igjen må man huske at det var en annen tid, og fremstillingen av kongofarerne som pressen kom med er forståelsesfull, men altså ikke feilfri. Og igjen så er det viktig å bemerke at kritikken ikke var fraværende, noe som bidrar til at pressen virker mer fullkommen i deres fremstillinger. Men det var en noe skjev fordeling i artikler som handlet om nevnte samtaleemner, kontra kritikk av situasjonen og leiesoldatene sitt ansvar.

4.1 Funnene sett i lys av postkolonialisme og orientalisme

Det er ikke vanskelig å identifisere tegn til orientalisme i pressens fremstillinger av kongofarerne og kongoleserne. Det viser seg at dette var svært fremtredende i perioden 1885 til 1908, og pressen konstruerer utvilsomt et tydelig bilde av «oss» og «dem». Det formidles stereotypier som at store deler av Kongos befolkning er kannibaler, og de blir fremstilt som svært primitive. I store deler av pressens fremstillinger blir de fremstilt som mindre verdt enn de hvite, og dette kan tolkes som et forsøk på å legitimere koloniseringen, og rettferdiggjøre behandlingen som de innfødte fikk. Dette er noe av det som Said fremhever i sin orientalisteteorier, og viser til at litteraturen fremstiller kolonialismen som et positivt bidrag fra vesten sin side for å sivilisere Østen.¹²³ Maktstrukturene mellom Vesten og Østen opprettholdes, og norsk presse var i stor grad med på å fremstille kongofarerne som modige menn som reiste til Kongostaten for å bidra med deres kunnskaper og overlegenhet.

Sett opp mot postkolonialisme kan man også se hvordan pressen konstruerte flere motsetninger mellom kongofarerne og kongoleserne: Sivilisert og primitiv, smart og dum, rolig og vill, menneskelige og menneskeetere, hederlig og mindreverdige. Konstruksjonen av disse motsetningene er med på å skape et svært dualistisk verdenssyn, og forholdet mellom kolonistene og de koloniserte blir tydeliggjort. Slik Vold var inne på er dette en del av en større politisk agenda, og maktforholdene som konstrueres er med på å legitimere kongofarernes handlinger.¹²⁴

¹²³ Said, *Covering Islam*.

¹²⁴ Vold, *Å lese verden*.

5. Analyse og diskusjon av pressens fremstillinger i Kongo-saken med Moland og French

5.1 Mediedekningen av Kongo-saken som forskningsobjekt

En vesentlig forskjell i analysen av pressens fremstilling av kongofarerne og pressens fremstilling av Moland og French er at sistnevnte har vært mye mer forsket på. Som nevnt så er det en av de største nyhetssakene noensinne i Norge, og det store trykket som har vært rundt Kongo-saken har skapt en stor interesse for å forske på forskjellige deler av saken. Det er en enorm mengde med data, artikler fra pressen angående Kongo-saken, og det å skulle velge et utvalg å presentere i denne oppgaven ser jeg på som en mindre hensiktsmessig måte å utføre analysen på, i forhold til å se på forskjellig forskning som allerede har tatt for seg vesentlige deler av datamaterialet. Det er også snakk om å effektivisere bruken av plass i oppgaven, og jeg kan inkludere mer med å se på tidligere forskning, fremfor å velge et utvalg av egne artikler. Sistnevnte ville ikke kunne dannet en like oversiktlig analyse som førstnevnte. Det eksisterer blant annet både kvalitative og kvantitative analyser av hvordan nyhetsbildet ble fremstilt, samt flere oppgaver fra journalistikkens fagfelt som undersøker hvordan spesifikke aviser har fremstilt saken, dette i et mer samfunnsmessig perspektiv. I og med at det allerede er gjort forskning på dette området vil jeg basere min egen analyse ved å lene meg på tidligere forskning. Der saken til kongofarerne stort sett kun bestod av egne utvalg og egen analyse, ettersom den saken er mye mindre forsket på, har jeg altså tatt et valg på å inkludere tidligere forskning på Kongo-saken i min analyse av pressens fremstilling av Moland og French. Jeg ser ikke på det som nødvendig «å finne opp kruttet på nytt».

Hvorfor har det seg slik at nettopp denne nyhetssaken har blitt så mye forsket på, hva er det kritikken som rettes mot pressens dekning av Kongo-saken dreier seg om? Mye av styret rundt pressens dekning av Kongo-saken handler om hvordan Norge som nasjon posisjonerte seg i forhold til Kongo og kongoleserne, og hvordan det ble skapt et maktforhold som man også kunne finne tydelige tegn til i pressens dekning av kongofarerne. Dette var også noe som det ikke ble lagt særlig merke til i starten, men når ukene gikk, samtidig som at antall trykte artikler økte raskt, fikk man til slutt et såpass stort kildegrunnlag av artikler som dreide seg om Kongo-saken at pressens fremstilling av saken ble tydelig. Jo lenger tid som gikk, desto mer oppmerksomhet fikk altså pressens dekning av Kongo-saken, basert på hvordan de hadde valgt

å fremstille situasjonen.¹²⁵ Det skal også nevnes at en del av kritikken er rettet mot pressens fremstilling av straffesaken når French ble anklaget for drapet på Moland, i tillegg til altså da den opprinnelige Kongo-saken som dreide seg om Moland og French og drapet på Abedi Kasongo.

5.2 Hvor ble det av skyldspørsmålet?

Videre vil jeg inkludere noen av overskriftene til oppgaver og artikler som tar for seg kritikken av pressens fremstilling av Kongo-saken. Magnus Aas har publisert et essay med tittelen «Hvor ble det av skyldspørsmålet?», og tar her for seg VG og Dagbladet sin dekning av rettsaken mot French etter anklagelsen for drapet av Moland.¹²⁶ Vi blir her presentert for hvordan pressen sin fremstilling ble en «sympatidekning», og saken ble skjevt fremstilt i favør French. Det ble viet mye oppmerksomhet til det eksotiske og annerledes samfunnet i Kongo, og skyldspørsmålet ble derfor neglisjert i pressens dekning til fordel for saker som sår tvil i tilliten til det kongolesiske rettsvesenet. Dette støtter han opp om med å vise til artikler fra Dagbladet og VG med overskrifter som: «French har ikke sovet på to dager», «Dagbladets tolk ble plutselig rettens tolk», «Joshua French kastet opp i rettssalen», «French får ikke gå ut» og «Aktor forlot rettssalen etter fornærmelse». Uten at Aas selv bruker begrepet, kommer det tydelig frem tegn til orientalisme i pressens fremstilling av French og kongoleserne. Det er et preg av at kongolesernes manglende evne til å føre en rettsak stilles spørsmål ved, samtidig som at French ender opp med å få en «sympatidekning», og skyldspørsmålet blir neglisjert i prosessen slik at French kommer ut av det i et mye bedre lys i forhold til Kongo og kongoleserne. En viss subjektivitet i forhold til nordmenn versus kongolesere kommer tydelig frem i pressens fremstilling.

5.3 Kritikk av pressens fremstillinger av Kongo-saken

Bangstad og Bertelsen har også forsket på medias fremstilling av Moland og French, og i Morgenbladet har de publisert en artikkel med overskriften «Koloniale trekk ved French og Moland-dekningen».¹²⁷ For øvrig så har også Bangstad og Bertelsen sitt eget kapittel i

¹²⁵ Ann Kristin Odden, «To nordmenn - og 'de der nede'» (Universitetet i Oslo, 2011).

¹²⁶ Magnus L. Aas, «Hvor ble det av skyldspørsmålet?» (Universitetet i Nordland, 2014).

¹²⁷ Sindre Bangstad og Bjørn Enge Bertelsen, «Koloniale trekk ved French og Moland-dekningen», *Morgenbladet*, 18. mars 2020, <https://www.morgenbladet.no/ideer/debatt/2020/03/18/koloniale-trekk-ved-french-og-moland-dekningen/>.

Maskespillet i Kongo. Jeg ønsker å sitere deres innledning til artikkelen i Morgenbladet, ettersom de setter ord på noe som er et vesentlig poeng for oppgaven:

«I Tore Linné Eriksens bok *Afrika. Fra de første mennesker til i dag* møter leseren et kontinent i konstant endring. Boken beskriver en svimlende variasjon i samfunnsformer, sosial organisasjon, kulturelle uttrykk, kunst og filosofi. Verket underordner ikke Afrika i primitive forestillinger. Hverken enkeltland eller kontinentet settes utenfor tid, rom og universell menneskelighet.»¹²⁸

Her ønsker Bangstad og Bertelsen å vise til en kontrast blant fremstillingene som produseres av Afrika, og i dette tilfellet slik Kongo fremstilles. Dette er ment som et stikk til norsk presse, samt bøkene til Strøksnes og Græsvik, *Et mord i Kongo* og *Dømt til døden i Kongo* som nevnes spesifikt. De viser til hvordan det går an å fremstille Afrika og afrikanske land, der Eriksens bok blir brukt som et prakt eksempell, og hvordan fremstillingen her har likhetstrekk til hvordan vi europeere fremstiller andre europeiske land og fenomener. Det vies oppmerksomhet til kulturen, filosofien, kunsten og samfunnsformene, og i motsetning til slik pressen gjør det så går ikke Eriksen i samme felle der man fokuserer på hvor primitive de er, hvor forskjellige de er og hvor stor forskjell det er mellom «oss» og «dem». Her rettes det altså et tydelig stikk til norsk presse sin fremstilling av Moland og French samt kongoleserne, og hvordan pressen har favorisert Moland og French som «våre egne», i motsetning til «de andre» som er kongoleserne.

Bangstad og Bertelsen viser til hvordan den norske offentligheten ble servert en fremstilling av Kongo og kongolesere som ville, korruperte og primitive. Samtidig havnet Moland og French i motsatt ende av skalaen, og selv om de var anklaget for drap og leiesoldatvirksomhet ble de fremstilt som uheldige gutter på tur, og ofre for det korruperte og primitive rettsvesenet i Kongo. Igjen vises det altså til hvordan orientalisme var med å prege norsk presse sin fremstilling av de to nordmennene, og hvordan motsetninger ble konstruert som for eksempel ærlig og korrupert.

Man skulle kanskje tro at denne fremstillingen av kongolesere opp mot Moland og French var forbeholdt en liten del av landet, men det viser seg å være en nokså gjennomsyret holdning blant nordmenn når til og med daværende statsminister Erna Solberg slenger seg på samme agenda om å fremmedgjøre kongoleserne til fordel for sympatiseringen av French. Videre i artikkelen til Bangstad og Bertelsen viser de nemlig til Solberg sine uttalelser angående hjemkomsten til French, og til VG sa Solberg at:

¹²⁸ Bangstad og Bertelsen.

«Vi hadde to nordmenn som var dømt til døden i et land som faktisk anvender dødsstraff, og som faktisk kapper hodene av folk. For et land som Norge, som er prinsipielt mot dødsstraff, så var det viktig å hjelpe det vi kunne», «Opplevelsen av den siste rettssaken gjorde at veldig mange i Norge følte at den dommen ikke var rettferdig, og at man måtte gjøre det man kunne for å få ham ut.» og «I deres virkelighet er han domfelt to ganger. De aksepterer ikke argumenter om vårt rettssystem, fordi dommen er basert på deres rettspraksis.».¹²⁹

Her kan man tydelig se hvordan Norges egen statsminister bidrar til denne fremmedgjøringen av Kongo og kongolesere, de blir fremstilt i et lys som gagnar French, og han virker mer som et offer fremfor en skyldig. Kongo blir også her fremstilt veldig primitive, og i en sak som handler om French sin hjemkomst velger Solberg å trekke frem at de kapper hodene av folk i Kongo. Igjen blir det konstruert en motsetning som fremstiller Kongo som primitive og til dels ville, mens Norge blir trukket frem som et land som er «forbi» Kongo. I artikkelen i Morgenbladet informeres det også om at Utenriksdepartementet allerede i 2009 hadde forsikret mediene om at ingen dødsdømte i Kongo hadde blitt henrettet på åtte år, de hadde også fått det forsikret fra Kongo at nordmennene ikke ville bli henrettet selv om de skulle bli dømt til døden.¹³⁰ Dette med å fremstille Kongo som et land som regelmessig kapper hodene av folk blir derfor en skjev fremstilling fra Solberg, og hun bidrar til primitiviseringen av Kongolesere.

Solberg bidrar også til å så tvil rundt det kongolesiske rettsvesenet, og at deres prosess i rettssaken ikke er utført på en god nok måte slik at resultatet deres ikke blir legitimert. Vi i Norge «følte» ikke at dommen var rettferdig, en noe spesiell uttalelse å komme med når det er snakk om en rettssak. Her blir igjen French fremstilt som et offer, som en mann som er i stor fare i det brutale Kongo, og at man måtte gjøre alt det man kunne for å få han ut fra dette ville landet.

Tilbake til den nevnte innledningen nevnte Bangstad og Bertelsen hvordan boken til Eriksen ikke plasserte Afrika og dets land utenfor tid, rom og universell menneskelighet. Solberg derimot presterer å skape et meget stort skille mellom «vår» verden, og den verden som kongoleserne lever i: «I deres virkelighet er han domfelt to ganger».¹³¹ Her presterer hun altså å si at «de andre» er så forskjellige fra oss at de har sin egen virkelighet, hun differensierer vår virkelighet opp mot deres, og det kommer tydelig frem at det er vår virkelighet som blir

¹²⁹ Alf Bjarne Johnsen og Krister Sørbrø, «Erna forsvarer ressursbruken: French kunne ha dødd i Kongo», VG, 19. mai 2017, <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/x6j9n/erna-forsvarer-ressursbruken-french-kunne-ha-doedd-i-kongo>.

¹³⁰ Bangstad og Bertelsen, «Koloniale trekk ved French og Moland-dekningen».

¹³¹ Johnsen og Sørbrø, «Erna forsvarer ressursbruken: French kunne ha dødd i Kongo».

legitimert i forhold til deres. Dette er igjen med på å skape en enorm avstand fra nordmenn og kongolesere, og som leser av avisen blir man malt et bilde om at kongoleserne er så annerledes at vi ikke engang har samme virkelighet. Dette er mistenkelig likt slik det var for 100 år siden når pressen fremstilte kongoleserne opp mot kongofarerne, og det er tydelig at denne avstanden fra nordmenn til kongolesere er en fremstilling som gjentar seg fra norsk presse. Utfallet er også det samme 100 år senere, og det resulterer i at nordmennene, i dette tilfellet French, blir fremstilt i et bedre lys enn kongoleserne, han heves over dem.

5.4 Kvantitativ analyse av Kongo-saken

Det er også laget kvantitative analyser av pressens dekning av Kongo-saken, og Ann Kristin Odden har skrevet en masteroppgave med tittelen: *To nordmenn – og «de der nede»*.¹³² Her tar hun for seg VG, Dagbladet og Aftenposten sin dekning, og studien er en blanding av kvantitativ analyse og kvalitative intervjuer. Odden peker blant annet på en trend som utpeker seg i pressens dekning, nemlig å prioritere utrykning fremfor dekning av lengre prosesser. Dette er en forskjell fra hvordan pressen dekket saken til kongofarerne, der var ikke tidspresset på å få ut saker så fort som mulig til stede. Odden viser altså til dette kappløpet blant avisene om å publisere nyheter først, og at det er viktig å komme andre aviser i forkjøpet. På denne måten kan vi se hvordan pressen selv lager en situasjon som i verste fall kan gå utover kvaliteten på arbeidet, og at de ikke får en nødvendig avstand til sakene før de må publiseres. Det blir ikke avsatt tid til å dekke lengre prosesser.

Det påpekes også hvordan det var forhold tilknyttet rettssaken som ble prioritert i pressen, fremfor å diskutere saken i seg selv. Det ble publisert saker om problemene med tolken, om det høye erstatningskravet som ble krevd og rundt rettssikkerheten og allmenntilstanden til Moland og French. Slik Aas argumenterte, argumenterer også Odden for at skyldspørsmålet forsvant i pressens dekning av saken. Om Moland og French var skyldige eller ei ble det ikke fokusert på, og man kan se hvordan pressen hele tiden stilte seg kritiske til Kongos evne til å gjennomføre rettssaken. På denne måten kunne leserne i stor grad helle mot å støtte Moland og French, ettersom Kongo og deres rettssak ble fremstilt i et dårlig lys. På samme tid ble ikke de to nordmennene i stor grad mistenkeliggjort, og dette resulterte i at de ble fremstilt som ofre for Kongos manglende evne til å gjennomføre rettssaken og å opprettholde rettssikkerheten. Moland og Frenchs forklaringer ble godtatt uten at det ble stilt kritiske spørsmål, man kan se hvordan pressen stilte seg mindre kritiske til «vi», og mer kritiske til «dem».

¹³² Odden, «To nordmenn - og 'de der nede'».

Samtidig argumenterer Odden for at pressen til dels kan forsvares for deres dekning i starten, og at fokuset på selve rettssaken fremfor saken kan skyldes de kritikkverdige forholdene. De enorme erstatningskravene, snakket om dødsstraff og den dårlige tolkningshjelpen er nødvendigvis noe som bør bli satt på dagsordenen, og pressen kan her unnskyldes ettersom forholdene ikke var som de skulle. På den annen side så kommer det altså frem at selve saken i stor grad ble «glemt» på bakgrunn av forholdene rundt rettssaken.

Det kommer også frem i Oddens kvantitative analyse at kongoleserne fikk svært liten plass i pressens dekning, og at befolkningen fremstod som «en grå masse». Her kan man se tegn til orientalisme, og at den «andre» ikke blir gitt en stemme i det eurosentriske perspektivet. Det er i stor grad «vi» som står i fokus, og kongoleserne blir ikke representert. Dette kan igjen gjenspeile norske holdninger om at kongoleserne, «dem», er mindre viktige enn oss, og at deres stemme derfor ikke ble representert i pressens dekning.

5.5 Det kritiske skiftet i september

Selv om den første perioden av pressens dekning viser seg å være skjevt fremstilt kommer det dog et skifte i september. Dette skiftet kan ses ved artikkelen i *Dagbladet*: «Det kongolesiske rettssystemet».¹³³ Her rettes det kritikk mot pressen for å ha dekket saken på Moland og French sine prinsipper, samt hvordan det kongolesiske rettssystemet blir fremstilt til å være inkompetent og korrump. Dette ledet igjen til at norsk presse så seg selv i speilet, og hadde en gjennomgang av hvorvidt deres dekning klarte å tilfredsstille kravet om objektivitet. VG publiserte blant annet en artikkel med tittelen «Tilbake til Mørkets Hjerte», og her problematiseres pressens fremstillinger.¹³⁴ Ved å referere til mørkets hjerte kommer det frem i artikkelen til VG at pressens fremstillinger har vært preget av stereotypier og et forenklet syn på Kongo, og at dette igjen kan tilknyttes kolonialistiske holdninger.¹³⁵ Med tanke på postkolonialisme og orientalisme kommer det frem hvordan pressens fremstillinger har bidratt til å formidle stereotypier, og hvordan maktstrukturene mellom «oss» og «dem» har blitt konsolidert. Det konstrueres motsetninger, der kongoleserne blir fremstilt som primitive, og der pressen viser til hvordan rettssystemet i Norge er overlegent det kongolesiske.

Også *Aftenposten* viser seg å være mer kritiske til nordmennene i september, og det publiseres en sak med overskriften «Det skal bli oppvask når vi kommer ut herfra».¹³⁶ I

¹³³ «Det kongolesiske rettssystemet», *Dagbladet*, 2. september 2009.

¹³⁴ «Tilbake til Mørkets Hjerte», *VG*, 3. september 2009.

¹³⁵ Odden, «To nordmenn - og 'de der nede'».

¹³⁶ «Det skal bli oppvask når vi kommer ut herfra», *Aftenposten*, 20. september 2009.

intervjuet med Moland og French stilles det blant annet spørsmål om en video som er blitt lekket, der man kan se de to nordmennene drive det som var en brutal opptrening av rekrutter til deres sikkerhetsselskap, SIG-Uganda. Moland og French svarer at dette er en svertetekampanje, og da intervjuet blir gjort lyver de om at de ikke har deltatt i voldelige aksjoner og drap, noe som French senere har bekreftet at de gjorde. Aftenposten graver ikke særlig mer, og godtar deres forklaring om at det er en svertetekampanje. Videre lufter også Aftenposten spørsmålet om Moland og French har et koloniale tankesett, da de bruker navnet Stanleyville for byen Kisangani. Stanleyville var navnet som ble brukt da Kongo var koloni, og er oppkalt etter oppdageren Stanley som ble redegjort for i den historiske bakgrunnen til Kongo. Nordmennene svarer med at de ser opp til Stanley, men kun fra et oppdager-perspektiv. Det er fremdeles interessant at Aftenposten tok opp denne problematikken med å bruke navnet Stanleyville, og det viser at pressen var i ferd med å bli mer kritiske i fremstillingen av Moland og French.

I Oddens analyse viser hun også til artikkelen i VG med overskriften «Moland og French ville arrangere krigsleker i jungelen».¹³⁷ Her adresserer også VG den kontroversielle videoen av Moland og French som driver opptrening av rekrutter, men kjøper blindt forklaringen til nordmennene om at det var ment for actionfylte krigsrollespill som ble betalt av rike forretningsmenn. I ettertid vet vi at SIG-Uganda var et reelt sikkerhetsselskap, altså en leiesoldatvirksomhet, og det kan virke noe naivt at VG her kjøper nordmennenes forklaring uten å stille kritiske oppfølgingsspørsmål. Slik VG fremstiller det så råder det ingen tvil, SIG-Uganda var kun ment for krigsrollespill i jungelen, og det dreide seg ikke om ekte leiesoldater. Det kan selvfølgelig diskuteres hvorvidt denne forklaringen virker å være realistisk, men det må også være lov å mene at det er noe naivt å kjøpe forklaringen deres helt uten kritiske oppfølgingsspørsmål. Noe som kunne endt opp med å være en artikkel som fremstilte Moland og French i et mer kritisk lys ender opp med motsatt effekt, og informasjonen som pressen publiserer er igjen på nordmennenes premisser.

5.6 Dødsdommens påvirkning av fremstillingen

Videre så påpeker Odden også hvordan dødsdommen preget pressens dekning, og etter dødsdommen ble klar kom det en hel del artikler som var støttende om Moland og French. Dagbladets Magasinet publiserte den 12. september en artikkel med tittelen «Hvem er de egentlig?».¹³⁸ Her blir Moland og French fremstilt som to eventyrlystne menn, og at denne

¹³⁷ «Moland og French ville arrangere krigsleker i jungelen», VG, 4. september 2009.

¹³⁸ «Hvem er de egentlig?», *Dagbladets Magasinet*, 12. september 2009.

eventyrlysten har fulgt de helt siden barndommen. Nordmennene blir ikke på noen måte fremstilt som farlige leiesoldater, men som eventyrlystne og uheldige da de havnet i klammeriet i Kongo. Sammen med dagbladets artikkel ble det også publisert flere lignende saker, og det kan virke som at pressen fikk sympati med de dødsdømte nordmennene når dommen falt. Dette ledet igjen til en noe mer ukritisk fremstilling av dem, og oppmerksomheten rundt det at de var leiesoldater avtok noe.

Det viser seg som et gjentakende mønster at omstendighetene rundt selve saken var med på å prege pressens fremstillinger, og Odden viser til oktober måned som et eksempel.¹³⁹ Her starter blant annet VG med et kritisk innblikk på hva SIG-Uganda egentlig er, og nøster frem i tråder for å avsløre sannheten. VG koblet også nordmennene opp mot Laurent Nkunda, en kongolesisk krigsherre som var leder for en opprørsgruppe. De stilte seg altså svært kritiske til Moland og French sin involvering med SIG-Uganda, og utøvde undersøkende journalistikk for å avsløre hittil ukjent informasjon om leiesoldatvirksomheten. Men da omstendighetene rundt saken endret seg, og Moland slet med malariasykdommen, skifter igjen pressen fokus. Dette skaper igjen en ny bølge med sympatidekning av saken, og støtteerklæringene dominerer pressens fremstillinger for en periode. Den kritiske journalistikken som var på gang legges altså vekk, og det er igjen omstendighetene rundt saken som får oppmerksomheten på bekostning av selve saken.

Odden sine kvantitative funn viser at pressens fremstillinger endrer seg mye underveis.¹⁴⁰ I korte trekk så startet det i august med fokuset på omstendighetene rundt rettssaken, og på behandlingen som Moland og French fikk. Deretter innser pressen at de har vært til dels subjektive i sine fremstillinger, og det publiseres saker om hvordan pressen har fremstilt saken på nordmennene sine premisser. Dette påvirket igjen fremstillingen av kongoleserne, og rettsvesenet deres ble ikke legitimert, men stilt store spørsmålsteget ved. Deretter beveger pressen seg til å fokusere på skyldspørsmålet, og det drives gravende journalistikk for å blant annet avdekke SIG-Ugandas formål. Dette er en periode der pressen er mer kritiske i fremstillingen av nordmennene. Til slutt endrer fokuset seg igjen til helsetilstanden til Moland, og den kritiske journalistikken endrer seg til støttende sympatidekning. Basert på funnene til Odden kan man se hvordan omstendighetene rundt saken i stor grad har preget pressens fremstillinger, og hvordan ulike perioder har hatt forskjellig fokus. Skyldspørsmålet har blitt til dels neglisjert på bakgrunn av dette, og selve saken har blitt

¹³⁹ Odden, «To nordmenn - og 'de der nede'».

¹⁴⁰ Odden.

mindre undersøkt når Kongos rettsvesen ble stilt spørsmål ved, og når helsen til nordmennene stod i fokus. Andre hendelser har altså distraherert pressen fra å undersøke selve kjernen til saken. Det er igjen tydelige tegn til orientalisme, og pressen formidler ved flere anledninger stereotyper, og skiller distinktivt mellom «dem» og «oss».

5.7 Forskjeller på abonnementsavis og løssalgsavis

Et annet interessant funn i Odden sin analyse er at det er en forskjell fra Aftenposten, som abonnementsavis, og løssalgsavisene som VG og Dagbladet.¹⁴¹ Det kommer frem at Aftenposten har mer omfattende artikler, og de inkluderer synspunkt fra begge sider. Det ble altså vist til både Moland og French sin side, men også til den andre siden av saken. I tillegg mener Odden at løssalgsavisene er mer opptatt av å skape spektakulære overskrifter, dette for å selge mange eksemplarer av avisene. Som abonnementsavis unngår Aftenposten problematikken rundt det å måtte skape spektakulære overskrifter, og det er igjen med å prege deres journalistikk positivt.

Den kvantitative analysen til Odden viser også at det er en overvekt av sympatiske artikler, kontra skeptiske. Men samtidig påpeker hun at dette nok skyldtes den ukritiske dekningen som preget de to første ukene av saken. Etersom tiden gikk skjedde det en utvikling i pressens fremstillinger der de ble mer kritiske, og dette var mye på grunn av avsløringene rundt SIG-Uganda og hvilke hensikter Moland og French hadde i Kongo. I tillegg var pressens egen selvransakelse med på å skape mer kritiske eller skeptiske artikler. Alt i alt var det altså en større andel av sympatiartikler, men pressen hadde en utvikling underveis i prosessen der de endret synspunkt og fremstillingene.

Fra et diskursanalytisk perspektiv er stemmegivingen interessant, og om kongoleserne ble representert i norsk presse. Ifølge Oddens analyse blir kongoleserne gitt en stemme i pressens dekning, men dette er i stor grad kun for å formidle Moland og French sin versjon av saken.¹⁴² Den kongolesiske stemmen ble altså neglisjert i norsk presse sin dekning av saken, og dette påvirker igjen fremstillingen av Moland og French ved at det var deres versjon av saken som ble formidlet mest. På denne måten kunne leseren få et inntrykk av at Kongos rettsvesen og kongoleserne drev en svertkampanje, og var ute etter pengekravet som de stilte. Samspillet mellom fremstillingen av kongolesere og fremstillingen av Moland og French kommer altså til uttrykk, og man kan se hvordan den ene påvirker den andre. Språket er også på mange måter

¹⁴¹ Odden.

¹⁴² Odden.

med på å opprettholde maktstrukturen, der «vi» som nordmenn hevet oss over «dem», og pekte på manglene til rettsvesenet deres. Det dualistiske verdenssynet preger pressens fremstillinger, og dette er i favør Moland og French ettersom «dem», kongoleserne, blir fremstilt som underlegne og deres stemme blir neglisjert.

Analysen til Odden er grundig og danner et oversiktlig bilde av VG, Dagbladet og Aftenposten sin dekning av Kongo-saken. Denne analysen er også et eksempel på hvor omfattende undersøkelser som kan bli gjort angående pressens fremstillinger av Moland og French, og det er et enormt utvalg av artikler og saker å velge fra. Det kommer også frem at pressen i stor grad skifter mellom å stille seg kritiske og sympatiske ovenfor de to nordmennene, og en diversitet av fremstillinger så vi også under analysen av kongofarene.

6. Konklusjon

For å innlede konklusjonen vil jeg først ta for meg masteroppgavens forskningsspørsmål, og besvare disse basert på funnene.

Når det kommer til norsk presse sin fremstilling av Kongo og kongolesere i perioden 1885 til 1908 så er det flere funn. Kongo ble fremstilt som et fjernt, farlig og eksotisk område når kongofarerne var der. Noe som ble fremstilt i pressen var hvor mange som døde av sumpfeber, og hvor farlig det kunne være for nordmenn å verve seg til tjeneste i Kongostaten. I tillegg til de klimatiske utfordringene ble også de opprørske innfødte nevnt som en fare for kongofarerne, og Kongo ble på mange måter fremstilt som et farlig sted.

Videre ble det også fremstilt som et primitivt sted, og at det var nødvendig at europeerne kom for å sivilisere kongoleserne. Pressen viste blant annet til jernbanebyggingen, byggingen av veier og oppblomstringen av byer som Leopoldville og Stanleyville som positive tilskudd fra Vesten, og hvordan Kongostaten på mange måter var i ferd med å siviliseres takket være de hvite. I tillegg ble det også trukket en del koblinger mellom Kongostaten og mørket, og det er flere grunner til denne koblingen. For det første ble Kongo sett på som en mørk flekk på kartene før Stanley og Livingstone satte oppdagelsen av Kongo på dagsordenen, og allerede her kan derfor Kongo kobles til mørket. Sett i lys av postkolonialisme kan man også se hvordan motsetningen mellom Afrika som mørkets kontinent og Europa som det opplyste kontinent ble til, og norsk presse var i stor grad med på å formidle slike motsetninger som kan bli sett på som en del av en kolonialistisk agenda for å legitimere europeeres involveringer i Afrika og Kongo.

Videre var det også en tydelig annengjøring av kongolesere i pressens fremstillinger, og de ble nesten ikke i noen grad fremstilt som mennesker oss nordmenn kunne assosiere oss med. Slik orientalismen sier ble det skapt et tydelig skille mellom «oss» og «dem», og norsk presse fremstilte kongoleserne som opprørske, ville, kannibalistiske og ufine utseendemessig. Igjen kan man se hvordan denne fremstillingen gagnar kongofarerne, og de norske leiesoldatene virker mindre brutale når det er snakk om drap av ville kannibaler, fremfor uskyldige kongolesere. Selv om denne annengjøringen av kongoleserne var den mest fremtredende i pressens fremstillinger så var det ikke den eneste. Det ble også publisert artikler som tok kongoleserne i forsvar, og blant annet misjonærene ytret seg ofte kritisk om hvordan de hvite behandlet kongoleserne. Samtidig satte også den engelske Morel et avtrykk i norsk presse, og hans kampanje for å frigjøre kongoleserne fra europeernes grusomheter ble tatt opp i avisene. Når Kongostatens levetid nærmet seg slutten dukket det også opp avisartikler som fremstilte kongoleserne som ofre, og pekte på at kolonialismen ikke kunne legitimeres i sivilisasjonens

navn. Eksempelvis ble de definert som «uskyldige sorte», og dette var en fremstilling som ikke hadde blitt sett ofte i norsk presse.

Pressens fremstillinger av Kongo og kongolesere i perioden 2009 til 2013 har både likhetstrekk med forrige periode, men også store forskjeller. Noe som tidlig kom til uttrykk i pressen var Kongos kritikkverdige forhold, deres skrøpelige rettsvesen og den tvilsomme rettssikkerheten. Omstendigheter rundt rettssaken gjorde at pressen i stor grad beveget seg vekk fra skyldspørsmålet og det å dekke selve saken, og i stedet fokuserte på ulike saker som dreide seg om den annerledes rettsprosessen som tok sted i Kongo. Det ble blant annet fokusert på kongolesernes manglende evne til å gjennomføre en rettssak, og de ble også i stor grad fremstilt som korrupte. Erna Solberg var også en stemme i pressen som ytret seg kritisk ovenfor Kongo, og motsetningen Norge og Kongo dukket opp, der Norge er imot dødsstraff, mens Kongo hogger hodene av folk. Samtidig fremstilte hun hjemkomsten til French som svært viktig, og det ble på mange måter sett på som en redningsaksjon.

Samtidig vil jeg påpeke en vesentlig forskjell i pressens fremstillinger i perioden til Kongo-saken kontra perioden til kongofarerne. For det første var det ikke disse brutale fremstillingene av kongolesere som ufine kannibaler, og det er tydelig at dette er noe som pressen har beveget seg vekk ifra. For det andre så bærer den andre perioden preg av at pressen drev en selvransakelse, de tok seg selv i å formidle kolonialistiske holdninger forholdsvis raskt ut i forløpet til saken. Det var nemlig i september at pressen fokuserte mye på egen håndtering av Kongo-saken, og det kom frem at den hadde blitt fremstilt subjektivt på bekostning av kongoleserne. Det var også i stor grad kun Moland og French sin versjon som ble formidlet i starten, og dette var også noe som pressen rettet opp i.

I de store linjene kan man se at postkoloniale teorier som orientalisme er til stede i begge periodene, og norsk presses fremstillinger har dermed likhetstrekk i de to periodene. Den store forskjellen på periodene er at i den siste perioden så forsøker pressen å rette opp i egne feil, og det er et større fokus på å ikke ha et dominerende eurosentrisk perspektiv. I kongofarernes periode så hadde ikke pressen denne selvransakelsen på samme måte, og sånn sett kan man se at det har kommet en utvikling på dette stadiet.

Det må også nevnes at en likhet er at begge periodene preges av en diversitet innenfor fremstillingene. Kongoleserne fremstilles både som problemet og offeret i begge periodene, og det er ikke slik at det kun er én spesifikk fremstilling som er gjeldende.

Basert på mine funn kommer det tydelig frem at pressens fremstillinger av Kongo og kongolesere i stor grad påvirker fremstillingen av de norske leiesoldatene. I store trekk vil jeg først peke på annengjøringen som kommer frem i pressen, altså hvordan pressen skaper et tydelig skille mellom «oss» og «dem». Dette kan igjen lede til at leseren stiller seg mer kritiske ovenfor «dem», kongoleserne, og at leseren støtter opp om nordmennene som de kan assosiere seg med. Dette kommer tydeligst frem i perioden til kongofarerne, og jeg vil vise spesifikt til hvordan pressens fremstillinger av kongoleserne er med på å påvirke synet på kongofarerne.

Om man trekker linjer til postkolonialisme og orientalisme vil den kolonialistiske agendaen komme tydelig frem. Ved flere anledninger fremstilte avisene kongofarerne som en form for helter eller personer med edle hensikter, de reiste til Kongostaten for å bidra med sivilisering, opplysning og teknologisk utvikling. Slik pressen fremstilte kongoleserne så blir de norske leiesoldatenes handlinger legitimert, man får et inntrykk av at de ikke er der for egen vinnings skyld, men for eksempel fordi de ville befri kongoleserne fra arabernes slaveri. Det kom frem ved flere fremstillinger at Kongostaten trengte hjelp utenfra, «vi» var en del av de utvalgte som skulle reise ned for å bidra i sivilisasjonens navn. På denne måten kan vi se hvordan litteratur og språklige strukturer er med på å opprettholde maktforholdet mellom Europa og Afrika, og norsk presse var med på å formidle dette budskapet i norsk offentlighet.

Når man snur på det, og ser de fremstillingene som stilte seg kritiske til kongofarerne, er det en helt annen historie som blir formidlet. Jeg var inne på at fremstillingene ikke var ensidige, men det var en diversitet. Når norsk presse fremstilte Kongo og kongoleserne som ofre for den brutale europeiske invasjonen blir det dannet et fullstendig nytt bilde av kongofarerne, og deres fremstilling blir påvirket negativt. Pressen var med på å diskutere det moralske og etiske ansvaret, og blant annet ved leserinnlegg kan man se hvordan noen fremstilte kongofarere som de ville barbarene, og kongoleserne som uskyldige ofre for en brutalitet uten like. Denne variasjonen av pressens fremstilling av Kongo og kongolesere er altså i svært stor grad med på å påvirke fremstillingen av de norske leiesoldatene, og det dannes to fullstendig forskjellige bilder dem basert på om kongoleserne ble fremstilt som ofre eller som ville kannibaler.

Når det kommer til perioden til Moland og French handler det i størst grad av hvilken side som virket mest troverdig. Ved å fremstille kongoleserne som korrupte, primitive og ufornuftige konstrueres det samtidig et forhold mellom «dem» og «oss» som tilsier at Moland og French var ofre for et upålitelig rettsvesen. Det dreide seg her om to versjoner av sannheten, der nordmennene fortalte en historie og den kongolesiske domstolen en annen. Ved å så tvil i

kongolesernes hensikter så resulterer det i at leseren identifiserer seg med Moland og French, og at det er deres side av saken som virker mest troverdig.

Videre så endret pressen sin egen fremstilling av kongoleserne, og de drev en selvransakelse der de tok seg selv i å formidle kolonialistiske holdninger. Dette kom tydelig frem i Odden sin analyse, og det resulterte igjen i at norsk pressen stilte seg mer kritiske til Moland og French. Man kan se at samtidig som fremstillingene av kongolesere som korruperte og primitive avtar så skifter fokuset seg, på denne måten påvirker fremstillingen av kongoleserne Moland og French i stor grad ettersom de både ble fremstilt som ofre og kriminelle basert på pressens vinkling av Kongo.

I denne studien er også et funn at fremstillingen av de norske leiesoldatene, i begge perioder, ikke kun har én utpreget vinkling. Dette kan bli sett på som en styrke, og jeg luftet tidligere i oppgaven at om det bare var én fremstilling så kunne det trekkes linjer til en statsstyrt presse som styrte hva som ble publisert. Selv om det finnes fremstillinger fra pressen som er mer dominerende enn andre, så er det fremdeles viktig å trekke frem at det er flere forskjellige fremstillinger som dukker opp i norske aviser. De kritiske stemmene ble representert, og det finnes flere artikler som ikke støtter opp om de norske leiesoldatene. I perioden til kongofarerne dukket det omsider opp et slags smutthull i pressens dekning, når det ble rettet kritikk mot europeernes kolonialisme i Kongo så ble ikke de norske kongofarerne nevnt. Denne kritikken rettet seg i stor grad mot Leopold, belgierne, europeerne eller de hvite. Som jeg var inne på så var det vanlig at enten nordmenn eller skandinaver ble nevnt separat fra europeerne og de hvite, men ved flere anledninger ble ikke de nevnt sammen med kritikken. På denne måten ble det konstruert et forhold som ikke knyttet de norske kongofarerne opp mot grusomhetene, men samtidig formidlet pressen kritikk angående situasjonen i Kongo.

Denne diversiteten av fremstillinger kommer også svært tydelig frem angående Moland og French. Basert på medieanalysene som er blitt gjort på pressens fremstillinger av Kongo-saken kan man se at det dannes tydelige skiller. Det hele startet med at nordmennene ble fremstilt som ofre for et korrupert kongolesisk rettsvesen, og skyldspørsmålet ble ikke adressert. Dette utviklet seg igjen til at Moland og French ble fremstilt som leiesoldater i forbindelse med sikkerhetsselskapet deres SIG-Uganda, og pressen skiftet til en mer kritisk tone i retning nordmennene. Samtidig ble de kritikkverdige forholdene i Kongo også grunnlaget for en sympatidekning av saken, og Molands sykdom resulterte i fremstillinger som tilsa at de var synd om de. Saken ble fremstilt som at nordmennene var nødt til å reddes ut fra dette primitive landet som anvendte dødsstraff, og dødsdommen ledet igjen til mer sympatidekning av saken.

Et funn var altså at omstendighetene rundt Kongo-saken var med på å endre pressens fremstillinger av Moland og French.

Fremstillingene av de norske leiesoldatene tyder på at det finnes tegn til et kolonialistisk tankesett under begge periodene. Verdenssynet ble fremstilt enda mer dualistisk under perioden til kongofarerne, og det ble konstruert et svært tydelig skille mellom «oss» og «dem» som stort sett varte hele perioden. Kolonialismen ble i stor legitimert gjennom pressens fremstillinger, og det var ofte fokus på at kongofarerne skulle sivilisere kongoleserne. Kongos befolkning ble tydelig fremstilt som mindreverdige, og rasistiske holdninger kan lett identifiseres i norsk presse. Funnene tyder på at nordmenn rangerte seg selv veldig høyt, og at vi ble sett på som overlegne i forhold til kongoleserne.

Under perioden til Moland og French gikk norsk presse til tider i samme fellen, og tegn til orientalisme og annengjøring av kongoleserne var fremtredende. En utvikling i denne perioden kontra perioden til kongofarerne er at pressen her drev denne selvransakelsen, og tok seg selv i å formidle kolonialistiske holdninger. Verdenssynet blir adressert her, og det rettes et fokus rundt det å ikke fremstille Moland og French som ofre eller sympatiske på bekostning av kongoleserne. Det publiseres flere saker som tar opp tematikken om å unngå et dualistisk verdenssyn, og pressen retter i stor grad opp egne feil forholdsvis raskt i denne perioden. Dette er en utvikling som skiller seg fra slik pressen fremstilte kongofarerne, og det kommer tydelig frem at pressen setter likeverd på dagsordenen.

Når det kommer til pressens fremstilling av kongofarerne vil jeg trekke frem denne typen heltedyrking som ble gjort. De ble ved flere anledninger sett på som ærefulle, og det var en dominerende fremstilling at de skulle til Kongostaten for å bidra med kunnskap, og for å sivilisere kongoleserne. Kongofarerne fikk også sine egne beretninger formidlet i pressen, uten kritiske innvendinger. Det legges ikke skjul på at de var opptatt av å stille seg selv i et bra lys, og de presenterte ofte situasjonen i Kongostaten som bedre enn det den var. At pressen ikke kom med innvendinger til kongofarernes usedvanlig positive fremstillinger kan bli sett på som kritikkverdig.

Samtidig ble det også rettet kritikk mot Kongostaten og kolonialismen, og i et fåtall av tilfellene ble kongofarernes motiver for tjenestegjøring stilt spørsmål ved. Det fantes altså artikler som kritiserte nordmennene for å verve seg som leiesoldater under Leopold, men det var ikke et flertall av disse artiklene. Det som gjentok seg var nemlig det at pressen unnlot å nevne de norske kongofarerne når de rettet kritikk mot forholdene i Kongostaten, og på denne

måten slapp kongofarene billig unna ved flere anledninger. De ble fremstilt som at de ikke var en del av problemet i Kongostaten, og i store linjer var det en overvekt av fremstillinger som stilte seg positive og støttende til leiesoldatene i perioden 1885 til 1908. Samtidig så vil jeg understreke at det var en diversitet i fremstillingene, og pressen presenterte flere ulike saker med forskjellige synspunkter.

Når det kommer til Moland og French så er fremstillingen deres veldig dynamisk. Det hele startet med at de ble fremstilt som ofre for det korrupte kongolesiske rettsvesenet, og at de var i stor fare i Kongo. Det var deres egen versjon av saken som ble representert i pressen, og dette støttet igjen opp om nordmennene. Ettersom tiden gikk endret fremstillingen seg til å bli mer kritisk. Deres involvering med leiesoldatvirksomheten SIG-Uganda ble problematisert, og det ble samtidig stilt spørsmål ved deres egentlige hensikter i Kongo. Men det slutter ikke her, og da sykdom kom inn i bildet skiftet igjen pressens fremstillinger seg i retningen av sympatidekning, og det ble publisert støttende artikler.

Man kan altså se at den største fellesnevneren for begge periodene er at det er en diversitet i fremstillingene, og pressen publiserer flere forskjellige synspunkter på både kongofarene og Moland og French. Den mest dominerende fremstillingen av kongofarene var i hovedsak positiv, og deres engasjement i Kongostaten ble ikke problematisert like mye som det ble heiet frem. Noe av det som dominerte fremstillingene av Moland og French var sympatidekningen, og hvordan dette var to uheldige, eventyrlystne nordmenn som måtte hjelpes ut av Kongo. Det skal nevnes at totalt sett så stilte pressen seg mer kritiske ovenfor Moland og French i forhold til kongofarene.

Man kan se at tiden har vært med å endre fremstillingene av de norske leiesoldatene i Kongo ved at det eurosentrisk verdenssynet er noe pressen selv blir oppmerksomme på i perioden fra 2009 til 2013. Samtidig finnes det flere likhetstrekk, og de 100 årene imellom har altså ikke resultert i en totalt ny fremstilling av norske leiesoldater i Kongo. I hovedsak går det ut på at pressen er mer selvbevisste på hva de formidler i 2009 til 2013, og de viser et ønske om å stille seg så objektivt som mulig i forhold til saken. Norske leiesoldater i Kongo har hatt en stor plass i norsk presses historie, og ved denne studien har jeg altså forsøkt å svare på hvordan de har blitt fremstilt, og hvordan fremstillingen har endret seg med tiden.

8. Litteraturliste:

- «Afrikaregisteret». Norsk Maritimt Museum. Åpnet 1. januar 2023. <http://kulturnav.org/cb53fe8d-a166-4530-9d5b-e97428f68f80>.
- Aftenposten*. «Det skal bli oppvask når vi kommer ut herfra». 20. september 2009.
- Aftenposten*. «Forholdene i Kongostaten». 6. september 1889.
- Bangstad, Sindre, og Bjørn Enge Bertelsen. «Koloniale trekk ved French og Moland-dekningen». *Morgenbladet*, 18. mars 2020. <https://www.morgenbladet.no/ideer/debatt/2020/03/18/koloniale-trekk-ved-french-og-moland-dekningen/>.
- Bergens Tidende*. «Fra Kongo». 4. oktober 1898.
- Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Redigert av Owen Knowles og Robert Hampson. Penguin Classics. London: Penguin Books, 2007.
- Craven, Matthew. «Between Law and History: The Berlin Conference of 1884-1885 and the Logic of Free Trade». *London Review of International Law* 3, nr. 1 (1. mars 2015): 31–59. <https://doi.org/10.1093/lril/lrv002>.
- Dagbladet*. «Det kongolesiske rettssystemet». 2. september 2009.
- Dagbladet*. «Forholdene i Kongostaten». 21. september 1896.
- Dagbladet*. «Norske officerer til Kongo». 23. juni 1895.
- Dagbladet Magasinet*. «Hvem er de egentlig?» 12. september 2009.
- Dvergsdal, Arne. «Anmeldelse: Fredrik Græsvik, Dømt til døden i Kongo». *Dagbladet*, 24. oktober 2017. <https://www.dagbladet.no/kultur/likksom-toffe-fredrik-graesvik-presterer-sann-passe-i-bok-om-kongo-saken/68818257>.
- Egeland, John Olav. «Reiser i Afrikas mørke». *Dagbladet*, 14. september 2010. <https://www.dagbladet.no/kultur/reiser-i-afrikas-morke/64638429>.
- Eide, Elisabeth, og Anne Hege Simonsen. *Verden skapes hjemmefra: pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902-2002*. Oslo: Unipub, 2008.
- Flo, Idar, red. «Norske aviser fra A til Å». I *Norsk presses historie 1-4*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- French, Kari Hilde Hodne. *Dødsdømt i Kongo - Kampen for friheten*. Oslo: Aschehoug, 2017.
- Frobenius, Nikolaj. *Kongonotatene*. Oslo: Gyldendal, 2018.
- Genèvekonvensjonene. Tilleggsprotokoll til Genèvekonvensjonene av 12-08-1949 hva angår beskyttelse av ofre for internasjonale væpnede konflikter (Protokoll I), Pub. L. No. Artikkel 47, 08-06-1977 nr 1 (1977). <https://lovdata.no/traktat/1977-06-08-1>.
- Godøy, Bjørn. *Solskinn og Død: Nordmenn i Kong Leopolds Kongo*. Spartacus forlag, 2010.
- . *Solskinn og død: nordmenn i kong Leopolds Kongo*. Oslo: Spartacus, 2010.
- Græsvik, Fredrik. *Dømt til døden i Kongo - Historien om Tjostolv Moland og Joshua French*. Oslo: Kagge, 2017.
- Grøtte, Marit, Nilas Johnsen, og Erlend Skevik. «Dette er Kongo-saken». *VG*, 17. mai 2017. <https://www.vg.no/nyheter/utenriks/i/yAMzA/dette-er-kongo-saken>.
- Gudbrandsdølen*. «Kongofareren kaptein Oluf Myhre». 29. desember 1900.
- Hanssen, Halle Jørn. «Kampanjen for å redde to leiesoldater på oppdrag i Kongo». I *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende*. Oslo: Frekk Forlag, 2020.
- Hegghammer, Thomas. «Norske fremmedkrigere i går og i dag». *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 30, nr. 4 (26. november 2014): 277–88. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2936-2014-04-03>.

- Hjeltnes, Guri. «Imperiet vakler 1945-2010». I *Norsk presses historie 1-4*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Hochschild, Adam. *Kong Leopolds arv en beretning om grådighet, forferdelser og heroisme i det koloniale Afrika*. Oslo: Pax, 2002.
- Hoem, Knut. «En kronglete historie». *Nrk.no*, 23. november 2017. https://www.nrk.no/kultur/anmeldelse_-_dodsdomt-i-kongo_-1.13791904.
- . «På guttetur i Kongo». *Nrk.no*, 21. september 2010. <https://www.nrk.no/kultur/et-mord-i-kongo-1.7302477>.
- Hovdenakk, Sindre. «En mors kamp: Bokanmeldelse: Kari Hilde Hodne French: ‘Dødsdømt i Kongo. Kampen for friheten’». *VG*, 22. november 2017. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/4djKVR/en-mors-kamp-bokanmeldelse-kari-hilde-hodne-french-doedsdoemt-i-kongo-kampen-for-friheten>.
- Jensen-Tusch, Harald. *Skandinaver i Congo: svenske, norske og danske mænds og kvinders virksomhed i den uafhængige Congostat*. København: Gyldendal, 1905.
- Johnsen, Alf Bjarne, og Krister Sørbø. «Erna forsvarer ressursbruken: French kunne ha dødd i Kongo». *VG*, 19. mai 2017. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/x6j9n/erna-forsvarer-ressursbruken-french-kunne-ha-doedd-i-kongo>.
- Jæger, Aleksander. «I Civilisationens Navn!» Universitetet i Oslo, 2020.
- Kristiansundsposten*. «Kongostaten. Hvordan belgierne siviliserer». 29. oktober 1895.
- Lindenes*. «Grusomhetene av hvite imot Kongonegre». 12. juni 1896.
- Morel, Edmund D., og Syphilia Morgenstjerne. *Kongelig slaveleir*. Nesbru: Fritt og vilt, 2002.
- Morgenbladet*. «Fra Kongo». 10. mai 1895.
- Morgenbladet*. «Grusomhetene i Kongo». 27. april 1900.
- Morgenbladet*. «Kongostaten». 1. juni 1897.
- Morgenbladet*. «Paa vei til øvre-kongo». 21. oktober 1894.
- Moss Aftenblad*. «Et berettiget spørsmål». 7. april 1908.
- Namdalens Blad*. «Redslene i Kongostaten». 15. november 1904.
- Odden, Ann Kristin. «To nordmenn - og ‘de der nede’». Universitetet i Oslo, 2011.
- Oplandenes Avis*. «Resultatene av kolonisasjonsarbeidet i Kongo». 29. april 1889.
- Ottosen, Rune, red. «Parti, presse og publikum 1880-1945». I *Norsk presses historie 1-4*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Reybrouck, David Van. *Kongo historien om Afrikas hjerte*. Oversatt av Guro Dimmen. Oslo: Font, 2011.
- Said, Edward W. *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. Fully rev. ed. with a new introduction. London: Vintage, 1997.
- . *Orientalismen: Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo: Cappelen Damm, 2018.
- Skrede, Joar. *Kritisk diskursanalyse*. Forskningsmetoder. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.
- Social-Demokraten*. «De hvite djævle i Kongo». 3. mai 1900.
- Straume, Anne Cathrine. «Kongo - Afrikas hjerte». *Nrk.no*, 20. september 2011. <https://www.nrk.no/kultur/kongo---afrikas-hjerte-1.7798928>.
- Strøksnes, Morten A. *Et mord i Kongo*. Oslo: Gyldendal, 2010.
- Telemarksposten*. «Kaptein Karl Olsen». 19. oktober 1888.
- Tveit, Marta. *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende*. Oslo: Frekk Forlag, 2020.
- Ustvedt, Yngvar. «En morderkonge». *VG*, 24. juni 2002.
- Vanthsche, Guy. «The Historiography of Belgian Colonialism in the Congo». I *Europe and the world in European historiography*, redigert av Lévai Csaba. Thematic work group 6 1. Pisa: PLUS-Pisa University Press, 2006.
- VG*. «Moland og French ville arrangere krigsleker i jungelen». 4. september 2009.

- VG. «Tilbake til Mørkets Hjerte». 3. september 2009.
- Vikør, Lars S. «Fakta om norsk». Språkrådet, 19. mars 2015.
<https://www.sprakradet.no/Spraka-vare/Norsk/fakta-om-norsk/>.
- Vold, Tonje. *Å lese verden: fra imperieblikk og postkolonialisme til verdenslitteratur og økokritikk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2019.
- Wæhle, Espen. «De første norske leiesoldatene i Kongo». I *Maskespillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to leiesoldater ble et nasjonalt anliggende*, redigert av Marta Tveit. Oslo: Frekk Forlag, 2020.
- . «Kolonialismens dampende flodfartøy i Kongostaten». I *Mennesket og havet - Årbok for Norsk Maritimt Museum 2019*. Trondheim: Museumsforlaget, 2019.
- . «Kongofarer». I *Store norske leksikon*. Åpnet 8. mai 2023. <https://snl.no/kongofarer>.
- Aas, Magnus L. «Hvor ble det av skyldspørsmålet?» Universitetet i Nordland, 2014.